T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

el-GÂYE Fİ'L-KIRÂÂTİ'L-AŞR İSİMLİ ESER ÇERÇEVESİNDE İBN MİHRÂN en-NÎSÂBÛRÎ'NİN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

MUSTAFA DOĞAN

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

el-GÂYE Fİ'L- KIRÂÂTİ'L-AŞR İSİMLİ ESER ÇERÇEVESİNDE İBN MİHRÂN en-NÎSÂBÛRÎ'NİN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

MUSTAFA DOĞAN

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA KILIÇ

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MUSTAFA DOĞAN'nın EL-GÂYE Fİ'L-KIRÂÂTİ'L-AŞR İSİMLİ ESER ÇERÇEVESİNDE İBN MİHRÂN EN-NÎSÂBÛRÎ'NİN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 27.06.2019 tarih ve 2019-19/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 22/07/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi MUSTAFA KILIÇ	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi M.KAMİL YAŞAROĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. KERİM BULADI	

ÖZET

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî IV/X. asırda Nîşâbûr'da yaşamış önemli ilim adamlarından biridir. Nîşâbûr'da başladığı ilim hayatına İslâm dünyasının ilmî ve kültürel merkezlerinden olan Bağdat, Dımaşk, Kûfe ve Semerkand'a yolculuklar yaparak devam ettirmiştir. Kur'an İlimleri, Hadis, Fıkıh, Akaid alanlarında kendini geliştirmiştir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî aynı zamanda kıraatlerin tedvini döneminin önde gelen kıraat âlimlerindendir. Kıraat-i Seb'a usûlünün ortaya çıkardığı problemleri izale etmek için çalışmalar yaparak bu yedi ihtiyarın dışında kalan kıraatleri de ihtiva eden eserler kaleme almıştır. En meşhur eserleri *eş-Şâmil fi'l-Kırâât, el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* ve *el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-Aşr'*dir. On ihtiyarın yer aldığı bu metoduyla Kıraat İlmi'nde günümüzde de uygulanmaya devam eden Kıraat-i Aşere usûlüne dair eserlerin ilk örneklerini ortaya koymuştur. Bunların yanında Kıraat İlmi'nin alt disiplinlerinin birçoğuna dair eserler de telif etmiştir. Arzen ve semaen aldığı kıraat vecihlerinin arasında senedi sahih olup, Mesâhif-i Emsâr'a ve Arap diline uygun olanları sahih kabul ederek bu şartları haiz olmayanları şaz olarak isimlendirmiştir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri de kıraat ilminde muteber addedilen kaynak kitaplardandır en-Nîsâbûrî bu eserinde meşhur yedi ihtiyara ilave olarak sahihliğini teyid ettiği Ya'kup, Ebû Ca'fer, Halefü'l-Âşir kıraatleri ile Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin ihtiyarına da yer vermiştir.

el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr isimli eser çerçevesinde IV/X. asrın kıraat birikiminin yansıtılmaya çalışıldığı bu çalışmada İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin hayatı, hocaları, eserleri, yaşadığı dönemde ve sonraki süreçte kıraat ilmine etkisi incelenerek en-Nîsâbûrî'nin kıraat tasavvuru ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Tarihi, Kıraat, Kıraat-i Aşere, İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr, Nîşâbûr

ABSTRACT

Ibn Mahran an-Nisaburi who lived in Nishapur in the IV/Xth century is one of the important scholars. He started his scientific life in Nishapur and continued his journeys to Baghdad, Damascus, Kufa and Samarkand which are the scientific and cultural centers of the Islamic world. He improved himself in the fields of the Quran Hadith, Fiqh and Aqaid/Belief.

Ibn Mahran an-Nisaburi was also one of the leading Qiraat scholars in the period of the codification of Qiraat methods. He wrote some works including the other recitations except those seven to remove the problems posed by the methods of Kıraat-i Seb'a. With this method, which included ten recitations, he introduced the first examples of the works of Ten Mutawatir Recitations in Qiraat Science. His most known works are al-Şamil fi al-Qiraat al-Ashr, al-Gaya fi al-Qiraat al-Ashr and al-Mebsut fi al-Qiraat al-Ashr. In addition, he also copyrighted many other works of the sub-disciplines of Science of Qiraat. His acknowledgement is valid among Qiraat methods which he received by offering or hearing. He accepted Mesahif-i Uthmaniyye and those which conform to the Arabic language as valid and named those as shaz (irregular) which are not provided with these conditions.

Ibn Mahran an-Nisaburi's work called al-Gaya fi al-Qiraat al-Ashr is one of the source books considered to be reliable in Qiraat Science. In this work, an-Nisaburi contained the recitations of Jacob, Abu Jafar, Halef al-Ashr and the recitation of Abu Hatim al-Sijistani whose authenticities he confirmed besides seven famous elders.

Within the framework of the work named al-Gaya fi al-Qiraat, in this paper it is tried to reflect the life of Ibn Mahran an-Nisaburi, his teachers, his works and his influence on the science of Quran in the IV/Xth centuries he lived and in the subsequent process.

Key Words: History of the Quran, Recitation, Reading ten of the recitation sciences, Ibn Mahran en-Nîsâbûrî, al-Gaya fi Qıraat al-Ashr, Nishapur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET 1
ABSTRACT 2
KISALTMALAR 6
GİRİŞ 9
I. KONUNUN AMACI VE ÖNEMİ 9
I. ARAŞTIRMANIN METODU 11
II. ESER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR 12
BİRİNCİ BÖLÜM 14
İBN MİHRAN'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ 14
I. YAŞADIĞI DÖNEM 14
A. IV/X. Yüzyıl'da Nîşâbûr 14
B. Fizikî, Sosyal ve Kültürel Durum 15
C. Dinî ve İlmî Durum 16
II. HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ 17
A. İsmi, Doğumu, Künyesi, Nesebi ve Ölümü 17
B. İlmi Şahsiyeti ve Hakkındaki Övgüler 18
C. Seyahatleri 20
III. ESERLERİ, HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ 21
A. Eserleri 21
1. el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr 21
2. eş-Şâmil fi'l-Kırâât 22
3. el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-Aşr 22
4. Diğer Eserleri 23
B. Hocaları 25
1. Kıraat Hocaları 25
2. Hadis hocaları 29
C. Öğrencileri 29
1. Kıraat Okuyanlar 30

2. Hadis Rivayet Edenler 31
D. Kıraat İlmindeki Yeri 31
İKİNCİ BÖLÜM 37
İBN MİHRÂN en-NÎSABÛRÎ'NİN el-GÂYE Fİ'L-KIRÂÂTİ'L-AŞR İSİMLİ ESERİ 37
I. ESERİN YAZILMA SEBEBİ 37
II. ESERİN İLMÎ KIYMETİ 38
III. ESERİN YAZMA NÜSHALARI 40
A. Ahmed Arif Hikmet Nüshası 40
B. Müstensihi Meçhul Nüshalar 40
IV. ESERİN MÜELLİFE NİSPETİ 41
V. ESERİNDE KULLANDIĞI METOD VE KAYNAKLAR 42
A. Sema' 42
B. Arz 45
C. İctihad ve Tercihleri 46
D. Mushaflar 51
1. Şam Mushafı 51
2. Mekke Mushafı 52
3. Medine ve Irak Mushafları 53
4. Şahsi Mushaflar 53
E. Arap Dili 56
VI. TERCİHLERİ 61
A. Râviler Hakkındaki Tercihleri 61
B. Rivayet Tercihleri 66
C. Tercih Lafızları 70
VII. ELEŞTİRİLERİ 76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 81
İBN MİHRÂN en-NÎSÂBÛRİ'NİN *el-GÂYE Fİ'L-KIRÂÂTİ'L-AŞR* İSİMLİ ESERİNİN MUHTEVA ANALİZİ VE ESERİNDE TAKİP ETTİĞİ METOD 81
I. MUKADDİME 82
II. İSNAD BÖLÜMÜ 82
A. Senet Zincirini Verdiği Kıraatler 83

B. İsnat Bilgilerini Verirken Takip Ettiği Metod.....93
III. KIRAAT BÖLÜMÜ 96
A. Ferşü'l-Hurûf.....96
B. Mütekkellim Ya'sının Okunuşları Bölümü.....107
SONUÇ.....110
KAYNAKÇA.....112

ÖNSÖZ

Hamd, Kur'an-ı Kerim'i insanlara bir hidayet rehberi olarak gönderen ve tebdil, tağyir ve tahrife uğrayıp değişmemesi için korunmasını kendi uhdesine alan âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selam, âlemlere rahmet olarak gönderilen ve ilâhî vahyi bize eksiksiz tebliğ eden Hz. Muhammed'in (s.a.v.), O'nun ailesinin, kıraat vecihlerini sahih olarak bize nakledilmesinde katkısı olan sahabe, tâbiîn, mukri' ve kârilerin üzerine olsun.

Müslümanlar, insanlığa yol gösterici olarak gönderilip lafzı ve manasıyla ilâhî koruma altında bulunan son semâvî kitap Kur'an-Kerim indirildiği andan itibaren anlamak ve okumak için gayret sarfetmişlerdir. Nüzûl döneminde Hz. Peygamberin yönlendirmesiyle sahabe tarafından yazılı hale getirilen Kur'an-Kerim, raşid halifeler döneminde mushaf halini almış ve İslâm âleminin pekçok bölgesine ulaştırılmıştır.

Yüce Allah'ın, Müslümanlara kolaylık amacıyla tanımış olduğu yedi harf ruhsatıyla Kur'an lafızları farklı Arap lehçelerine göre okunmuş ve nakledilmiştir. İslâm âlimleri kıraat farklılıklarının herhangi bir değişikliğe uğramadan sahih olarak sonraki nesillere aktarılmasına önem göstermiştir. Bu amaca binaen 'Kıraat İlmi' adlı bir disiplin ortaya konulmuştur.

İslâmî ilimlerin her birinde olduğu gibi kıraat ilminin de tedvin döneminde başta İbn Mücahid olmak üzere birçok kıraat âliminin ilk örneklerini ortaya koyduğu eserlerle kıraat literatürü oluşmuştur. Kıraatlerin tedvin döneminde yaşamış olan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de bu edebiyatın oluşmasına katkıda bulunmuştur. Kaleme aldığı *el-Gaye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri kıraat-i aşere usulüyle yazılmış ilk eser olarak kıraat tarihindeki yerini almıştır.

Bu tez çalışmamızda *el-Gaye fi'l-Kırââti'l-Aşr adlı* eseri çerçevesinde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat tasavvurunu ortaya koymaya gayret ederek kıraat ilmindeki yerini tespit etmeye çalıştık. İbn Mihrân'ın bu eseriyle başlamış olan kıraat-i aşere geleneğinin sonraki dönemlere etkisinin ne olduğunu ve İslâm âlemine ne kazandırdığını inceledik.

Rehberliği, önerileri ve incelemeleriyle bu çalışmanın ortaya konulmasında büyük emeği olan tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa Kılıç'a, ders döneminde kendisinden bizzat istifade ettiğimiz Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı'ya ve derslerine katılıp kendilerinden istifade ettiğimiz üniversitemizin çok kıymetli hocalarına teşekkür ederim. Çalışmamız esnasında bize destek olan Dr. İlhami Oruçoğlu, Abdülhalim Başal, Davut Aldemir ve aynı dönemde tez çalışmalarımızı yürüttüğümüz dönem arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamızı hazırlarken bize sundukları imkânlar ile destek olan çok kıymetli ailem ve değerli eşime ayrıca teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. Son olarak çalışmamızda en ufak bir katkısı bulunup ismini hatırlayamadığımız herkese ve tüm üniversite personeline de müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Muvaffakiyet yalnızca Allah'tandır.

MUSTAFA DOĞAN

KOCAELİ, 2019

KISALTMALAR

b. : İbn

bk. : Bakınız

c. : Cilt

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

GAL : Geschıchte Der Arabıschen Lıtteratur

Hz. : Hazreti

İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı

nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

s. : Sayfa

sy. : Sayı

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

trc. : Tercüme eden

thk. : Tahkik eden

t.y. : Baskı tarihi yok

vd. : Ve devamı

vdğr. : Ve diğerleri

y.y. : Baskı yeri yok

GİRİŞ

Tüm insanlığa bir lütûf olarak gönderilmiş son peygamberin en büyük mucizesi ve ilahî vahiy olan Kur'an kendi ifadesi ile Yüce Allah'ın koruması altındadır. İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an, lafzı ve manasıyla ilahî kelam olması hasebiyle nüzûlünden itibaren korunmasına ve nakledilmesine özen gösterilen bir kutsal kitaptır.

Nüzûl sürecinde vahyolunan âyetler bizzat Hz. Peygamber tarafından vahiy kâtiplerine yazdırılmak suretiyle korunmuştur. Ayrıca sahâbe Kur'an'a olan iştiyakı sebebiyle âyetlerin yazılı olduğu materyaller edinmişlerdir. Sahâbe, tâbiîn ve daha sonraki nesiller Kur'an'ın lafzı etrafında oluşabilecek problemlere karşı devamlı tedbir almıştır. Aynı zamanda Müslümanlar Kur'an'ın manasının doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için lafzının korunmasına özen göstererek sonraki nesillere tebdîl, tağyîr ve tahrîfe uğramadan aktarılmasına âzami gayret sarfetmişlerdir.

İslâm'ın yeryüzünde yayılmasına paralel olarak insanların Kur'an'ı anlamaya ve anlatmaya olan ihtiyaçları fazlalaşmıştır. Bu ihtiyacın neticesi olarak da Tefsir, Fıkıh, Hadis, Kelam (Akaid), bunların Usûl'leri ve Tasavvuf gibi İslâmî ilimler teşekkül etmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'in nüzûlü, tertibi, toplanması, yazılması, kıraati, tefsiri, i'câzı, nâsih ve mensûhu, dil, üslûp ve belâgatı gibi meseleleri konu edinen disiplinlerin genel adı olan Ulûmü'l-Kur'an, İslâmi ilimler arasında önemli bir konuma sahiptir. İslâm'ın ana kaynağı durumunda olan Kur'an-ı Kerîm'in okunuş keyfiyeti ve kıraat âlimlerine nispet edilen okuyuşlarla ilgili ilim dalı olan 'Kıraat İlmi' ise Ulûmü'l-Kur'an'ın en başında gelmektedir.

I. KONUNUN AMACI VE ÖNEMİ

Müslümanlara kolaylık amacıyla tanınan yedi harf ruhsatına binaen yapılan okumaların sahih ve doğru bir şekilde sonraki nesillere aktarılabilmesi İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren önem arz etmiştir. Naklî ilimlerden sayılan kıraat ilminin, sayıları hızla çoğalan Müslümanlar arasında bir ihtilaf sebebi olması, insanların Arapça'nın elverdiği ölçüde Kur'an lafızlarını rivayet edilmeyen şekillerde okumaya

başlaması sebebiyle kıraatlerin tedvin ve tahdid faaliyetlerine başlanmıştır. Bu amaca binaen Kur'an ilimleri alanında birçok çalışma yapılmıştır.

Kıraat ilmi, tedvin faaliyetlerinin başladığı II/VII. asırdan itibaren sözlü ilim kültüründen çıkıp yazılı literatüre sahip olmuştur. Böylelikle ilmi bir disiplinin gerektirdiği usûl ve kaideler ortaya konulmuştur.

İslâm beldelerinin önemli ilmî merkezlerinden olan Nîşâbûr'un yetiştirdiği ve kıraat ilminde takip edilen metodlardan biri olan Kıraat-i Aşere usûlünün kurucularından sayılan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de (ö. 381/992) kıraat edebiyatının oluşmasına önemli katkılar yapan âlimlerdendir.

Bu çalışmada tedvin döneminin önemli eserlerinden olan ve daha sonraki dönemlerde başta İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ve Begavî (ö. 516/1122) gibi alanında otorite kabul edilen pekçok kıraat ve tefsir âliminin kaynakları arasında yer alan *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri çerçevesinde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat ilmindeki yerinin tespitine çalışılacaktır. Böylelikle bu dönemdeki kıraat birikiminin hangi aşamada olduğuna ve kıraat ilminin tedvin döneminin başlangıcındaki merhalelerine işaret edilecektir. Ayrıca kıraat eğitim ve öğretiminde takip edilen yedili ve onlu sistemlerin de hangi zeminde ortaya çıktığına yer verilecektir. Bu incelemede şu sorulara cevap aramaya çalışacağız:

a) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin içinde yaşadığı dönemde kıraat eğitim ve öğretim faaliyetleri hangi aşamadaydı?

b) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî rivayet ettiği kıraatleri hangi yollarla ve nasıl elde etti?

c) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'yi kıraatleri tedvin döneminde daha önce yapılmamış bir usûlle (Aşere usûluyle) eserler kaleme almaya sevkeden sebepler nelerdi?

d) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî eserlerini kaleme alırken önceki dönemden nasıl etkilendi ve yaptığı çalışmalarıyla sonrasını nasıl etkiledi?

e) *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eserin kıraat ilmine katkısı nedir? Yazıldığı dönemdeki kıraat eğitim ve öğretim faaliyetlerinin usûlünü ne derecede yansıtmaktadır?

f) *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr*'ın içerik ve metod bakımından aynı dönemde yazılan eserlerden ayırt edici özellikleri nelerdir?

Yukarıda zikredilen hususlar çerçevesinde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yaşadığı dönemdeki kıraat faaliyetleri, dönemin kıraat alanında temayüz etmiş âlimlerinin kimler olduğu, bu dönemde yazılan eserlerin ve en-Nîsâbûrî'nin kıraat ilmine katkısının neler olduğu hakkında en azından bir fikir vermeye çalışacağız.

Kıraatlerin tedvin döneminde müelliflerin tercihleri, metodları ve kıraat tasavvurlarının İbn Mihrân en-Nîsâbûrî özelinde ortaya konulmaya çalışılması bu çalışmanın temel konularındandır. Ayrıca İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin döneminin önde gelen kıraat âlimlerinden olması ve yeterince tanınmaması da bu konuyu önemli kılan unsurlandandır. Özellikle başta İbnü'l-Cezerî olmak üzere sonraki dönemlerin meşhur kıraat âlimlerinin, İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin eserlerini ve tercihlerini kaynak olarak kullanması da konunun önemini artırmaktadır.

I. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu tez çalışması giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin (ö. 381/992) kıraat ilmindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için hayatı, hocaları, öğrencileri, ilmî şahsiyeti, eserleri ve kendisi hakkında yapılan değerlendirmelere yer verilmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yaşadığı yer ve dönemin fizikî, sosyal, kültürel, dinî ve ilmî durumlarına da ayrıca değinilmiş böylelikle İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yetiştiği ilmi ortam tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bu bilgilere ise İslâm tarihi ve coğrafya eserleri incelenerek ulaşılmıştır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat ilmindeki yerinin iyi bir şekilde tespit edilebilmesi için Kur'an'in nüzûlü ile başlayan Kur'an ve kıraat tarihinin IV/X. asra kadar olan tarihi seyri de asıl kaynaklardan istifade edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin daha sonraki dönemlere etkisi de incelenmiştir.

İkinci bölümde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri çerçevesinde kıraat alanındaki yerinin tespitine çalışılmıştır. en-Nîsâbûrî'nin kıraat ilmini öğrenme usûlü, eserlerinde kullandığı kaynakları, kıraat vecihlerindeki tercihleri

ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında eserlerinde ki ifadelerinden yola çıkarak kıraatler hakkındaki görüşlerine ve bazı eleştirine de yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr'* isimli eseri metin/içerik analizine tabi tutulmuştur. Eserin bölümleri incelenmiş, dikkate şayan noktalar tespit edilerek, yazıldığı dönemin kıraat birikimine örnek olması bakımından yazılı eserlerde takip edilen usûl ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında aynı dönemin önde gelen kıraat âlimlerinden olan İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitabü's-Seb'a* isimli eserinin metoduna da değinilmiş ve *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* ile karşılaştırma imkânı sağlanmıştır.

II. ESER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat alanındaki faaliyetleri üzerine birtakım çalışmalar yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bir tahkik çalışması, bir yüksek lisans tezi ve bir makale kaleme alınmıştır.

a) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri 1990 yılında Muhammed Gıyâs el-Cenbâz tarafından neşredilmiştir. (Daru'ş-Şevaf li'n-neşri ve't-Tevzi', Riyad)

Bu çalışmada *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr'*ın tezimizde de zikri geçen yazma nüshalarından sadece iki tanesi kullanılmıştır. Bu tahkik çalışmasının başında kıraat ilmine giriş niteliğinde bir mukaddime hazırlanmıştır. Ayrıca İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin sadece hayatı, eserleri, hocaları ve öğrencileriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

b) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ile ilgili hazırlanan yüksek lisans tezi ise Sıbğatullah Muhammed Şefi' tarafından *İbn Mihrân el-Mukri' ve Devruhu fi'l-Kırâât Mea Tahkiki ve Diraseti Kitabihi el-Gâyeti fi'l-Kırââti'l-Aşr ve İhtiyâru Ebi Hâtim* (İbn Mihrân el-Mukri' Ve Onun el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr Adlı Eserinin İncelenmesi ve Tahkikiyle Kıraat İlmindeki Rolü ve Ebû Hâtim'in Kıraat Tercihleri) ismiyle hazırlanmış ve 1987 yılında tamamlanmıştır. Bu tez Suudi Arabistan'da, İslâm Üniversitesi Kur'an-Kerim ve İslâmi Araştırmalar Fakültesi'nde (Câmia'tü'l-İslâmiyye Külliyyetu'l-Kur'ani'l-Kerîm ve'd-Dirâsâtu'l-İslâmiyye) hazırlanmış ve görebildiğimiz kadarıyla henüz yayımlanmamıştır.

c) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'yle ilgili hazırlanan makale ise *"Tercîhâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fî Mesâili'l-Kırâât min Hılâli Kitâbeyhi el-Mebsût ve'l-Gâye"*

(İmam Ebû Bekir b. Mihrân'ın el-Mebsût ve el-Gâye Adlı Eserleri Çerçevesinde Kıraat Meselelerindeki Tercihleri) adıyla Bâsim b. Hamedî b. Hâmid es-Seyyid tarafından yayımlamıştır.[1] Bu makalede İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin biyografisine yer verilmiş ve eserlerinden yola çıkılarak bazı tercihleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

[1] Bâsim b. Hamedî b. Hâmid es-Seyyid, "Tercîhâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fî Mesâili'l-Kırâât min Hılâli Kitâbeyhi el-Mebsût ve'l-Gâye", **Mecelletü Tibyân li'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye,** Sayı 27, (1438/2016).

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN MİHRAN'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I. YAŞADIĞI DÖNEM

A. IV/X. Yüzyıl'da Nîşâbûr

Ortaçağ'da Horasan bölgesinin en büyük şehirlerinden sayılan[2] Nîşâbûr'un, Hz. Âdem'in torunu olan Anuş tarafından inşa edildiği, zamanla tahrip olup şehrin Zulika (Zuelika) isimli bir şahıs tarafından tekrar imar edildiği söylenmektedir.[3] Nîşâbûr tarihte farklı isimlerle anılmakla beraber Müslümanlar tarafından fethedilme devresinde Emevîler ve Abbâsîlerin döneminde Ebreşehr[4] veya İranşehr olarak bilinmekteydi.[5] Nîşâbûr Müslüman fatihler ile ilk defa Hz. Ömer döneminde karşılaşmıştır.[6] 30-31/650 senesinde Halife Osmân'ın Irak valisi olarak tayin ettiği Abdullah b. Âmir'in (ö. 59/679) Sasani Devletinin valisi olan Kanareng ile bir milyon veya yedi yüz bin dirhem vergi ödemesi şartıyla sulh yapılması yoluyla fethedilmiştir.[7] Bu dönemden sonra ise Emevîler, Abbâsîler, Tâhirîler, Saffârîler ve Sâmânî hanedanları tarafından yönetilmiştir.

---

[2] Ebû'l-Kâsım Muhammed İbn Havkal**, Sûretu'l-Arz**, nşr. J.H. Kramers, Londra, 1938, s. 430.
[3] Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed en-Nîsâbûrî, **Târîh-i Nîşâbûr**, nşr. Bihmen Kerimî, Tahran, Kitaphane-i İbn Sina, s. 117.
[4] "Ebrşehr kelimesi bulut şehri anlamına gelmektedir. Buraya Ebrşehr isminin verilme nedeninin gökteki bulutların şehre çok yakın olmasından kaynaklandığı anlatılmaktadır." İbn Havkal, **Sûretu'l-Arz**, s. 431; Ahmed en-Nîsâbûrî, **Târîhi Nîşâbûr**, s. 120; Ayrıca bk. Osmân Gazi Özgüdenli,"Nişâbûr", **DİA**, XXXIII, 149.
[5] Ebû'l-Abbas Ahmed b.Yahya b.Cabir Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, nşr. Abdullah Enis Tabba', Beyrut, Müessetü'l-Meârif, 1987, s. 568; Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir el-Bennâ el-Makdisî el-Beşârî, **Ahsenü't-Tekâsîm fi Ma'rifeti'l-Ekalim,** nşr. M.J. De Goeje, Leiden, Matbaati Brıll, 1909, s. 299; Ahmed en-Nîsâbûrî, **Târîhi Nîşâbûr**, s. 120.
[6] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 587.
[7] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 586.

B. Fizikî, Sosyal ve Kültürel Durum

Emevîler ve Abbâsîler döneminde çok fazla öne çıkmayan Nîşâbûr, Tâhirî hanedanından Abdullah b. Tahir'in (ö. 230/844) idare merkezini Merv'den buraya taşımasıyla gelişmeye başlamıştır.[8] IV/X. yüzyıla gelindiğinde ise idari, siyasi, ekonomik ve kültürel olarak Horasan bölgesinin en iyi şehirleri arasında olduğu anlaşılmaktadır.[9] Nîşâbûr, Orta Asya ile Hindistan'ı İran üzerinden Batı'ya, İran Körfezi'ni Harezm üzerinden Volga boylarına bağlayan tarihi güney-kuzey ve doğu-batı ticaret yollarının üzerinde bulunmaktadır. Orta Asya'ya Yakın Doğu'dan, Uzak Doğu'ya, Azerbaycan'ın Zencan, Kazvin, Meraga, Ebher gibi şehirlerine, İran'ın diğer bölgelerine (Huzistan, Kirman, Fars vs.) doğru pek çok yol güzergâhına sahip olması sebebiyle sosyal ve kültürel olarak Horasan bölgesinde öne çıkan şehirlerden biridir.[10] Nîşâbûr'da yaşayan halkın büyük çoğunluğu Farslar'dan oluşmaktadır. İslâm fatihlerinin bölgeyi fethetmeleri sonucunda İslâm Dini ve yeni idarecileri ile tanışan Fârisîler'in cizye ve haraç vergilerini vermeleri suretiyle Ehl-i Kitap statüsünde yaşamlarını devam ettirmelerine müsaade edilmiştir.[11] Nîşâbûr'da Farslar'dan sonra en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olan etnik unsur Araplar olmuştur.[12] Bu bölgede Araplar ile Türkler arasındaki mücadelelerin anlatıldığı rivayetlerden hareketle Nîşâbûr'da Türklerin de bulunduklarını söylemek mümkün görünmektedir.[13] Ayrıca Nîşâbûr'da bir kısım Habeşli, Keşmirli ve Rum diyarlarından gelen insanların da yaşadığı belirtilmektedir.[14] Etnik yapıdaki bu farklılıklar Horasan bölgesinde farklı dillerin konuşulmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Nîşâbûr'da Arapça, Farsça ve Türkçe'nin yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

[8] Osmân Gazi Özgüdenli, "Nişâbûr", **DİA**, XXXIII, 149.
[9] İbn Havkal, **Sûretu'l-Arz**, s. 431, 433.
[10] Özgüdenli, "Nişâbûr", **DİA**, XXXIII, 149.
[11] İbn Havkal, **Sûretu'l-Arz,** s. 493; Ahmed en-Nisaburî, **Târîh-i Nîşâbûr**, s. 141.
[12] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 596.
[13] Belâzurî, **Târîh-i Nîşâbûr**, s. 452, 453.
[14] Feridüddin Attâr, **Tezkiretü'l-Evliyâ**, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, Erdem Yayınları, 1991, s. 510, 511.

C. Dinî ve İlmî Durum

Horasan bölgesinin merkezi şehirlerinden biri konumunda bulunan Nîşâbûr aynı zamanda farklı din mensuplarının beraber yaşadığı bir şehirdir. Bu bağlamda Nîşâbûr'da Yahudîlik, Nasturîlik (Hristiyanlık), Zerdüştîlik, Ortodoksluk, Maniheizm, Şamanizm ve Budizm gibi dinlerin taraftar bulduğu söylenebilir.[15] Şehir Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra ise halkın çoğunluğu İslâm'ı tercih etmiştir.[16]

Bir İslâm şehri haline dönüşen Nişabûr halkının Müslüman dünyayı derinden etkileyen, birçok fırkanın doğmasına yol açan itikadî ve amelî akımlardan etkilendiği de kaynaklarda zikredilmektedir. Bu bağlamda şehirde az sayıda olsa da Haricî grupların bulunduğu verilen bilgiler arasındadır.[17] Hz. Osmân ve Hz. Ali başta olmak üzere bütün büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a bırakarak onların cennetlik veya cehennemlik oldukları konusunda hiçbir fikir ortaya koymayan kimseler ve topluluklara verilen müşterek ismi ifade eden Mürcie Mezhebi de Nîşâbûr'da halk arasında yaygın olarak görülen mezheplerdendir.[18] Nîşâbûr'da Muhammed b. Kerrâm'ın (ö. 255/869) fikirleri çerçevesinde oluşmuş olan Kerrâmiyye Mezhebinin de varlığı bilinmektedir.[19] Bu hususta Makdisî (ö. 390/1000 civarı) bu bölgedeki halkın IV./X. yüzyılda Şîa veya Kerrâmiyye Mezhebine mensup olduğu bilgisini verdiği gibi Mu'tezile Mezhebinin varlığından da bahsetmektedir.[20] Nîşâbûr'da tasavvuf ekolleri de yoğun bir şekilde faaliyet göstermiştir. Bu bağlamda Hamdun Kassar (ö. 271/884)[21] ve Ebû Hafs Haddâd (ö. 260/874) gibi zatların faaliyetleri sonucunda Melâmetî mezhebi halk arasında yayılmıştır.[22]

---

[15] Osmân Çetin, "Horasan", **DİA**, XVIII, 238.
[16] Özgüdenli, "Nişâbûr", **DİA**, XXXIII, 149.
[17] Ethem Ruhi Fığlalı, "Hariciler", **DİA**, XVI, 172.
[18] Sönmez Kutlu, "Mürcie", **DİA**, XXXII, 41.
[19] Sönmez Kutlu, "Kerrâmiyye", **DİA**, XXV, 294, 296.
[20] Makdisî, **Ahsenü't-Tekâsîm**, s. 323, 326.
[21] Mustafa Kara, "Hamdun Kassar", **DİA**, XV, 455, 456; Mehmet Özdemir, "Ebû Hafs Haddad", **DİA**, X, 127, 128.
[22] İsmail Pırlanta, "Fethinden Samaniler Dönemi Sonuna Kadar Nişâbûr" **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)** Ankara Üniversitesi SBE, 2010, s. 184.

II. HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ile ilgili birçok kaynakta beyanat bulunmakla beraber bu bilgiler tam olarak hayatını aydınlatmamaktadır. Tabakat kitapları hakkındaki bilgileri tekrar etmekle yetinmişlerdir. Özellikle en-Nîsâbûrî'nin doğduğu yer ve ailesi hakkında hiçbir bilgi yer almamaktadır. Eldeki bilgiler ışığında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin hayatını aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür.

A. İsmi, Doğumu, Künyesi, Nesebi ve Ölümü

Asıl ve tam adı Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-Isbehânî en-Nîsâbûrî olan İbn Mihrân 295/908'de doğmuştur. Doğum tarihiyle ilgili bir ihtilaf olmamakla beraber nerede doğduğuyla alakalı bir bilgi bulunmamaktadır.[23]

Künyesinin Ebû Bekir olduğunda tabakat kitaplarının hemen hemen hepsi ittifak etmişlerdir. Nitekim isminin yanında devamlı olarak bu künye kullanılmıştır. Ancak dedesine nispetle 'İbn Mihrân' olarak da bilinmektedir.[24] Tabakat kitaplarında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin birkaç farklı nisbeyle anıldığı da görülmektedir. Bunlardan en meşhuru ise 'en-Nîsâbûrî'dir.[25] Bazı eserlerde 'el-Isbehânî' nisbesiyle de anılmaktadır.[26] İbnü'l-Esir ve Sem'ânî ise İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'yi dedesine nispetle

---

[23] İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam,** nşr. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995, 2. Baskı, XIV, 358; Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah el-Şafiî İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk**, nşr. Muhibbiddin Ebi Said el-U'mrevî, Daru'l-Fikr, 2000, LXXI, 90; Şehabuddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah er-Rumî el-Hamevî, **Muʿcemü'l-Üdebâ**, nşr. İhsan Abbas, Beyrut, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmi, 1. Baskı, 1993, I, 233; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî İbnü'l-Esir el-Cezerî, **el-Lübâb fi Tehzibi'l-Ensâb**, Beyrut, Daru's-Sadr, III, 272; Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, **Muhtasaru Tarihi Dımaşk**, nşr. Riyad Abdulhamid Harirî, Dımaşk, Daru'l-Fikr, 1984, 1. Baskı, III, 55,56; İ'mâduddin Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, nşr. Abdulllah Enis ed-Dabba, Beyrut, Mektebetü'l-Meârif, 1991, XI, 310; Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ**, nşr. Şuayb el-Arnavut, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 2. Baskı, 1948, XVI, 406; **Tarihu'l-İslâm ve Vefayâti'l-Meşahiri ve'l-A'lâm**, nşr. Ömer Abdusselam et-Tedmurî, Daru't-Türasü'l-Arabî, sene, 400-381. s. 27; **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr,** nşr. Tayyar Altıkulaç, İstanbul, 1995, II, 662; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye fi Tabaḳāti'l-Kurrâ**, nşr. G. Bergstraesser, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2006, , I, 49; Yusuf b. Tağriberdi Cemaluddin Ebû'l-Mehasin, **en-Nücûmü'z-Zahira fi Muluki'l-Mısr ve'l-Kahira**, nşr. Vizaratü'l-Kahira, Mısır, 1963, IV, 160; Abdulhay b. Ahmed Muhammed b. İ'mâd el-Akrî el-Hanbelî, **Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbari Men Zeheb**, nşr. Abdulkadir el-Arnavut, Muhammed el- Arnavut, Beyrut, Daru İbn Kesir, 1. Baskı, 1989, IV, 424; Hayrettin el-Zirikli, **el-A'lamü Kamusu Teracim,** Daru İlmi'l-Melayin, 2002, 15. Baskı, I, 115; İsmail Paşa el-Bağdadî, **Hediyyetü'l-Arifin Esmai'l-Müellifin ve Âsari'l-Musannifin**, Beyrut, Daru İhyau't-Türasi'l-Arabî, 1951, I, 67; Carl Brockellman, **GAL**, Londra, E.J. Brıll, 1937, s. 330; Fuat Sezgin, Târihu Türâsi'l-Arabî, 1991. I, 46.

[24] Bağdadî, **Hediyyetü'l-Arifin,** I, 67.

[25] Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ,** XVI, 406; Yusuf b. Tağriberdi, **en-Nücûmü'z-Zahire,** IV, 160; Zirikli**, el-A'lâm,** I, 115; Brockellman, **GAL,** s. 330; Sezgin, **Târihu Türâsu'l-Arabî,** I, 46;

[26] İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk**, LXXVI, 90; İbn Manzûr, **Muhtasaru Târihi Dımaşk,** III, 55,56; Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr**, II, 662; **Tarihu'l-İslâm**; sene, 400-381, s. 27; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, I, 49; Hanbelî, **Şezeratü'z-Zeheb,** IV, 424.

'Mihrânî' nisbesiyle zikretmektedirler.[27] İsmail Paşa el-Bağdâdî ise *Hediyyetü'l-Ârifin* adlı eserinde 'ed-Dineverî', 'el-Mısrî' ve 'el-Mâlikî' nisbeleriyle anmaktadır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla bu nisbeleri Bağdâdî'den başka kimse kullanmamıştır.[28]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî aslen İran'ın dördüncü büyük şehri olan ve kaynaklarda ismi Sıbahan ve İsfahan olarak da geçen Isbehan'lıdır.[29] Ancak ilim yolculukları dışında hayatını Nîşâbûr'da geçirmiştir.[30]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî 381/992 senesinin Ramazan ayının son günlerinde hastalanmıştır. Şevval ayında hastalığı iyice şiddetlenmiş ve nihayet aynı ayın 27. gününde (çarşamba), 86 yaşında Nîşâbûr'da vefat etmiştir. Vefat tarihi ve yaşı ile ilgili hernahgi bir ihtilaf söz konusu değildir.[31] Nitekim Zehebî'de (ö. 748/1348) *Ma'rifetü'l-Kurrâ* isimli eserinde ölüm tarihi üzerinde ittifak edildiğini söylemektedir.[32]

B. İlmi Şahsiyeti ve Hakkındaki Övgüler

Horasan'ın meşhur kurrâsından sayılan[33] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, yaşadığı dönemde kıraat, hadis ve fıkıh ilimlerine vukufiyetiyle ilimde yüksek bir mevki elde etmiştir.[34] Kıraat ilmindeki temayüzü onun bu alanda daha fazla meşhur olmasını sağlamıştır.[35] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî isminin geçtiği yerlerde 'el-Mukri', 'el-Üstad', 'el-Âbid', 'ez-Zâhid' gibi sıfatlarla anılmıştır.[36] Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*'da İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'yi 'الإمام القدوة', 'شيخ الإسلام' 'büyük önder've 'şeyhu'l-islâm' vasıflarıyla tanıtmıştır.[37]

Kıraat ilmindeki yetkinliğinden dolayı fıkıh ilminde de kendisine müracaat edilen bir kaynak olmuştur. Şafiî fıkhında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin rivayetlerine

---

[27] Abdulkerim b. Muhammed Mansur et-Temimî es-Sem'ânî, **el-Ensâb**, nşr. Abdurrahman b. Muallimî el-Yemanî vdğr., Haydarabâd, Dairetü'l-Mearifi'l-Osmâniyye, 1. Baskı, 1977, XII, 490; İbnü'l-Esir, **el-Lübab**, III, 272.
[28] Bağdadî, **Hediyyetü'l-Arifin,** I, 67.
[29] Hamevî, **Muʿcemü'l-Üdebâ,** I, 233; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ,** XVI, 406; Zirikli, **el-A'lam**, I, 115; Sezgin, **Târihu Türâsi'l-Arabî,** I, 46.
[30] Sem'ânî, **el-Ensâb**, XII, 490; İbn Asakir, **Târihu Medineti Dımaşk**, LXXVI, 90; İbn Manzûr, **Muhtasaru Târihi Dımaşk,** III, 55; Sezgin, **Târihu Türâsu'l-Arabî,** I, 46.
[31] İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk,** LXXVI, 90; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ,** XVI, 406; İbn Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, I, 49; Ali Eroğlu, "İbn Mihrân en-Nîsâbûrî", **DİA**, XX, 199.
[32] Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr**, II, 662.
[33] İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk**, LXXVI, 90.
[34] Osmân b. Abdurrahman b. es-Salâh, **Tabakâtü'l-Fukahâi'ş-Şafiiyye**, nşr. Muhyiddin Ali Necib, Beyrut, Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1. Baskı, 1992, I, 337.
[35] Sem'ânî, **el-Ensâb**, XII, 490.
[36] İbnü'l-Esir, **el-Ensâb,** III, 272; İbn Tağrîberdî, **Nücûmü'z-Zahire,** IV, 160; Hanbelî, **Şezeratü'z-Zeheb,** IV, 424.
[37] Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ**, XVI, 406.

dayanılarak tercihlerde bulunulduğu bilinmektedir. İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) *Tabakâtü'l-Fukahâi'ş-Şâfiiyye'* sinde İmam Şafiî'nin (ö. 204/820) tilavet secdesindeki dua tercihini İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *Kitabu's-Sucüd*'da İsra sûresi 108. âyet bağlamındaki rivayetleriyle uyuştuğunu söylemektedir.[38]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, yetkin/uzman bir âlim olmasının yanında uzman bir muallimdir. İlim öğrenme hususundaki gayretinin yanı sıra eğitim-öğretimde de ciddi emek sarfetmiştir. Biyografisine yer verilen eserlerde kendisinin iyi bir kıraat âlimi olmasından dolayı birçok kişinin kendisinden kıraat okuduğu ve istifade ettiği belirtilmektedir. Kıraat ilminin yanı sıra hadis ilmini de öğrenmiş ve hadis rivayet etmiştir. Kaynaklarda birçok kişinin kendisinden hadis dinlediği nakledilmektedir.[39] Gerek Nîşâbûr'da gerekse ilim yolculuğu yaptığı yerlerde kendisinden hadis dinlemek suretiyle istifade etmek isteyenleri geri çevirmemiştir. Hakîm en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) Buhara'da İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'ye ait *eş-Şâmil fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri bizzat müellifin kendisine okumuş olması da İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin ilme olan düşkünlüğünü göstermesi açısından iyi bir örnektir.[40]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî eğitim-öğretimle meşgulken aynı zamanda birçok eser kaleme almıştır. Kıraat ilminin alt disiplinlerinin neredeyse tamamında eserler yazmıştır. Özellikle kendisine müracaat eden öğrencilerin istekleri doğrultusunda eserler kaleme aldığı bilinmektedir.[41] Dakik bir musannif olduğundan bahsedilmektedir.[42] Okuyucuları kendi aralarında kategorilere ayırmıştır. Kıraat ilminde derin bilgiye sahip olmak isteyenler için daha kapsamlı eserler kaleme almıştır. Nitekim eserlerinde herhangi bir konu hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmak isteyenler için o konu hakkındaki daha kapsamlı eserlerinin isimlerini zikrederek okuyucuyu yönlendirmiştir.[43] *eş-Şâmil* ve *el-Mebsût* adlı eserlerini bu kategoride değerlendirmek

[38] İbnü's-Salâh, Osmân b. Abdurrahman b. es-Salâh, **Tabakâtü'l-Fukahâi'ş-Şafiiyye**, thk. Muhyiddin Ali Necib, Beyrut, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1992, I, 337.
[39] Sem'ânî, **el-Ensâb**, XVII, 490; İbnü'l-Esir, **el-Lübab**, III, 272;
[40] İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk**, LXXVI, 90.
[41] Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin el-Mihrân en-Nîsâbûrî, **el-Gâye fi'l-Kırââti'l-'Aşr**, nşr. Muhammed Ğıyasel-Cenbâz, Dâru'ş-Şevâf Riyad, 2. Basım, s. 35.
[42] İbnü's-Salâh, **Tabakatü'l-Fukahâi'ş-Şafiiyye,** I, 337.
[43] Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin el-Mihrân en-Nîsâbûrî, **el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-'Aşr**, nşr. Sübey' Hamza Hakimî, Dımaşk, Mecmu'u'l-Lügati'l-Arabiye, 1980, s. 91, 110, 111, 119; **el-Gâye,** s. 158.

mümkündür.[44] Kıraat ilminde vecihlerin anlaşılması ve ezberlenmesinin kolay olması gibi sebeplerle okuyucuya pratik yönden faydalı olacak eserler de yazmıştır. *el-Gâye* isimli eserini bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Yazdığı eserler daha sonraki dönemlerde tefsir ve kıraat ilminde devamlı kaynak kitap olarak kullanılmıştır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî uzman bir kıraat âlimi ve muhakkik bir muallim olmasının yanında halk ile ilişkilerinde itidalli davranması, güzel ahlakı ve tevazusu ile insanların gönlünde yer edinmiş, halkın her konuda kendisine danışabileceği bir merci olmuştur. Teracim eserlerinde ismi devamlı 'zâhid-âbid' sıfatlarıyla beraber zikredilmektedir. Nitekim cenazesinin Tahiriyye meydanında büyük bir kalabalıkla kılınması ve hakkında anlatılan rivayetler de salih bir zat olduğunu göstermektedir. [45]

Bütün bunların yanında duası makbul olan salih bir zat olduğu nakledilmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin öğrencilerinden olan Hâkim en-Nîsâbûrî'den (ö. 405/1014) nakledilen 'Kurrâ arasında gördüğüm en âbid zat idi.' ifadesi de ahlakını anlatmak bakımından kayda değer bir örnek olarak değerlendirebilir.[46]

İbn Mihrân Nîsâbûrî'nin *el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-Aşr* adlı eseri üzerine tahkik çalışması yapan Sübey' Hamza Hâkimî mukaddimesinde "kıraat âlimlerinden beş tanesinin ismi sayılacak olsa bunlardan biri de şüphesiz İbn Mihrân Nîsâbûrî olurdu." ifadesi de bu alandaki yetkinliğine dair yapılan tespitlerden sayılabilir.[47]

C. Seyahatleri

Kökleri İslâm'ın ilk dönemlerine kadar uzanan ilim yolculukları İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yaşadığı dönemde de önemli bir yere sahipti. İslâm'ın hızla yayılması ve sahâbe ve tabiîn'den olan kıraat âlimleri ile onların öğrencilerinin farklı beldelere dağılması sonucu Kur'an'ın farklı kıraatlerini öğrenmek ve kıraatleri 'Âlî isnad'

[44] *"eş-Şamil* adlı eser hakkında 'ilmî değeri büyük bir kitap' olarak bahsedilmiştir." Hanbelî, **Şezeratü'z-Zeheb,** IV, 424.
[45] Hamevî, **Muʿcemü'l-Üdebâ**, I, 233.
[46] Zehebî, **Tarihu'l-İslâm**, sene, 400-381. s. 27; Hamevî, **Mu'cemu'l-Udeba,** I, 233.
[47] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** naşirin mukaddimesi, s. 3.

(ulüvvü'l-isnâd)[48] ile almak isteyenler bu amaçlarına ulaşmak için ilmi yolculuklar yapmışlardır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'de Nîşâbûr'da başladığı ilim hayatını pek çok şehirde devam ettirmiştir. Kıraatleri öğrenmek ve hadis dinlemek için pek çok farklı şehre yolculuklar yapmıştır. Nitekim eserlerinin senet zincirlerini zikretmeden evvel o kıraati nerede ve kime okuduğunu beyan etmektedir. Bu bağlamda kaynaklarda ismi geçen şehirler ise; Bağdat/Irak[49], Dımaşk/Şam[50], Kûfe[51] ve Semerkand'dır.[52] Hakîm en-Nîsâbûrî'den nakledilen 'Buhara'da İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'ye *eş-Şâmil* adlı eserini okudum.' ifadesinden de anlaşılacağı üzere başka şehirlerde eğitim-öğretimle meşgul olmuştur. [53]

III. ESERLERİ, HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

A. Eserleri

Kaynaklarda birçok eser telif ettiği belirtilen İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kıraat ilminin alt disiplinlerinin birçoğunda eser ortaya koymuştur.[54] Kaynaklarda rastlanan bu bilgilerin yanında kendi eserlerinde de pekçok konu için müstakil olarak eser kaleme aldığını ifade etmiştir. Eserlerinde herhangi bir konuyla ilgili olarak vereceği bilgiler çok fazla yer tutacaksa o konu için müstakil olarak yazdığı eserlere atıf yapmaktadır.

1. el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat-i aşere imamlarına ilave olarak Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin ihtiyarlarına da yer verdiği bu kısa ve öz eseri kıraat ilminin önemli kitaplarından sayılmaktadır.[55] Bu eser üzerine Muhammed Ğıyas el-Cenbâz tahkik çalışması yapmıştır.[56] Kıraat edebiyatında önemli bir yere sahip olan bu eser üzerine

[48] "Âli isnâd, en son râviyi haberin kaynağına en az râvi sayısı ile ulaştıran en kısa yoldur." Suyûtî, âli isnadın önemine dikkat çekmiş ve bunu talep etmenin sünnet olduğunu söylemiştir. Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâleddîn es-Suyûtî, **el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an**, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Vizaratü'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evkafi ve'd-Da'veti ve'l-İrşad, I, 207.
[49] Sem'ânî, **el-Ensâb,** XVI, 490; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ**, XVI, 406; Hanbelî, **Şezeratü'z-Zeheb,** IV, 424.
[50] İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk,** LXXVI, 90; İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 15, 30, 38.
[51] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 8.
[52] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 14.
[53] İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk,** LXXVI, 90.
[54] İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk**, LXXI, 90; Hamevî, **Muʿcemü'l-Üdebâ,** I, 233; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 49; Ali Eroğlu, "İbn Mihrân en-Nîsâbûrî", **DİA**, XX, 199, 200.
[55] Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ**, XVI, 406; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 49.
[56] Bu tahkik çalışması Daru'ş-Şevaf li'n-Neşri ve't-Tevzi' tarafından 1985 senesinde Riyad'da basılmıştır.

bilinen iki şerh bulunmaktadır. Bunlar Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed İbrahim el-Kuhendizî'nin (ö. ?) yazdığı ve 'Kuhendizî Şerhi' olarak bilinen şerhtir. İlk yarısı el yazması olarak Teymuriyye Kütüphanesinde bulunan bu şerhin üzerindeki '413/1022' tarihinden anlaşılacağı üzere şerh bu tarihten önce yazılmıştır. Şerhin diğer yarısı ise Beyrut'taki Barudî kütüphanesinde bulunmaktadır.[57] Diğer şerh ise 'Kirmanî Şerhi' olarak bilinen Muhammed b. Hamza Nasr el-Kirmânî'nin (ö. 500 civari) yazdığı şerhtir. Bu şerh el yazması olarak Tahran Ali Asğar Hikmet kütüphanesinde bulunmaktadır. [58]

2. eş-Şâmil fi'l-Kırâât[59]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye*'den sonra en meşhur eseridir. Nitekim birçok kişi bu eseri okuduğunu belirtmiştir. Hakîm en-Nîsâbûrî bu eseri 355/965 yılında Buhara'da arzen İbn Mihrân'a okuduğunu ifade etmiştir.[60] *Şezerâtü'z-zeheb* sahibi Abdulhay b. Ahmed Muhammed b. İ'mâd el-Hanbelî (ö. 1089/1679) bu eser hakkında 'ilmi değeri büyük bir eserdir.' ifadesini kullanmıştır.[61]

3. el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-Aşr

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin en kapsamlı eserlerinden olan bu kitabı *eş-Şâmil fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eserini açıklamak ve genişletmek için şerh olarak yazmıştır.[62] Kitabın içeriği müellifin kendisininde ifade ettiği gibi oldukça geniştir. Meşhur olan on imam ile râvilerine yer vermiştir. Kıraat imamlarından rivayet eden râvileri sınırlamamış, tariklerini de okuyuşlarını da vermiştir. Tarik ve râviler arasında ihtilafları değerlendirmiş ve tercihler yapmıştır. Müellif kitabını usûl[63] ve ferş[64] kısımları olarak ayırmamış doğrudan Fâtiha sûresinden başlamak suretiyle kıraat vecihlerini

---

[57] Fuat Sezgin, **Târihu Türâsi'l-Arabî**, I, 46.
[58] Fuat Sezgin, **Târihu Türâsi'l-Arabî**, I, 46.
[59] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 7; Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr,** II, 662; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr**, nşr. Ali Muhammed Dabba', Daru'l-Kutubü'l-İlmiyye, Beyrut, s. 34; **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 50.
[60] Sem'ânî, **el-Ensâb**, XII, 490; İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk,** LXXI, s. 90; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ**, XVI, 406.
[61] Hanbelî, **Şezeratü'z-Zeheb,** IV, 424.
[62] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** naşirin mukaddimesi, s. 7.
[63] "Usûl farklılıları, kırâat literatüründe birbirine benzeyen cüz'iyyâtın tümünün altında toplandığı veya sınıflandığı genel kurallar tamamı için kullanılan lafızdır." Muhammed Abdülazîm Zerkânî**, Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an**, nşr. Fevvâz Ahmed Zümerlî, Beyrut, Dâru'l-Kitâb, 1995**,** I, 358.
[64] "Ferşu'l-Hurûf; Kur'an'da belli bir kaideye dayanmadan dağınık halde bulunan kıraat farklılıklarıdır." Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Nüveyrî, Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr, 2. Baskı, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2009, II, 142; Abdulfettah el-Kâdî, el-Vâfî fi Şerhi'ş-Şatibiyye, 1. Baskı, Mektebetü's-Sevâdî, 1999, s. 165; Abdulâli, Mesul, Mu'cemu Mustalahati İlmi'l-Kıraati'l-Kur'aniyye, s. 261.

anlatmıştır.[65] Bu eserin 824/1421 senesinde yazılmış tek yazma nüshası Şam'daki Zahiriyye kütüphanesinde bulunmaktadır.[66]

4. Diğer Eserleri

İbn Mihrân kıraat ilmine dair birçok eser kaleme almıştır. Yukarıda zikredilen eserlerinin dışında kaynaklarda kendisine nispet edilen diğer eserler ise şunlardır:

a. Mezhebü Hamza fi'l-Vakf ve'l-Hemz

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat imamlarından Hamza'nın vakf halindeki okuyuşları ve sakin harften sonra gelen hemzelerin kıraat vecihleri ile ilgili olarak "Bu konu hakkında tafsilatlı bilgiye ulaşmak isteyen benim sadece Hamza'nın hemzeleri okuyuş vecihlerini anlattığım kitaba müracaat etsin." ifadelerinden anlaşıldığı üzere bu konu hakkında münferit olarak yazılmış bir eserdir. [67]

b. Kitabu'l-Mekâtı' ve'l-Mebâdi'

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu eserinde kıraat imamlarının her birinin kelimeler üzerinde vakfettikleri veya bir kelimeden ibtida etikleri sûrette ortaya çıkan kıraat vecihlerini anlatmaktadır.[68]

c. Şerhu İdğâmi'l-Kebir

İbn Mihrân'nın kıraat imamlarından Ebû Amr b. A'la'nın idğâm vecihlerini ve bu vecihlerin hüccetlerini anlattığı eseridir.[69]

d. Kitabu'l-İmâlât

Müellifinin, kıraat imamlarının herbirinin imale ile okuduğu kelimeleri ayrıntılı olarak anlattığı eseridir. Bu eserinden 'Onların hepsinin (kıraat imamlarının) imalelerin usûlleri ve delillerini, hiçbir şek ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde tafsilatlı olarak anlattığım kitap' olarak bahsetmiştir.[70]

---

[65] İbnü'l-Cezerî'nin kıraatleri usûl ve ferş olarak iki kısma ilk ayıran kişinin Ebû'l-Hasen Dârekutnî (ö. 385/995) olduğu ifadelerinden bu dönemde henüz bu metodla eser telif edilmediği anlaşılmaktadır. **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 494.
[66] Zirikli, **el-A'lam,** I, 115; Fuat Sezgin, **Târihu Türâsi'l-Arabî,** I, 46; Bu eser üzerine Sübey' Hamza Hakimî tahkik çalışması yapmış ve Mecmeu'l-Lüğati'l-Arabiyye tarafından 1980'de Şam'da basılmıştır.
[67] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 110; **el-Gâye**, s. 158; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 49.
[68] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 111; Hamevî, **Mucemu'l-Udebâ,** I, 233;
[69] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 91, 103.
[70] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 119.

e. Kitabu İhtiyarı Halef b. Hişâm

en-Nîsâbûrî'nin kıraat imamlarından Hamza'nın râvisi Halef b. Hişâm'ın rivayet farklılıklarını ele aldığı eseridir. Bu eserinde Hişâm ve Hamza'nın ittifak ve ihtilaf ettikleri vecihleri anlatmıştır.[71]

f. Kitabü İsti'azeti ve't-Tesmiye

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat imamlarından her birinin isti'aze ve besmele okuyuşları ile bu vecihlerin delillerini zikrettiği eseridir. Ayrıca âyet ve hadislerde varit olan isti'aze lafızlarını da zikretmiştir. Bunların yanında isti'aze'nin namazda ve namazın dışındaki okunması ile ilgili kısa bir değerlendirme yapmıştır.[72]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el- Mebsut*'taki:

"و من أحب علم تفصيل ذلك فعليه بالمجردات ، فقد بينا مذهب كل واحد منهم في مجرده علي استصقاء فيه والله أعلم"

"Kim bunları ayrıntılı olarak öğrenmek isterse müstakil olarak yazdığım eserlere müracaat etsin. Çünkü her imam ve râvinin hepsinin görüşlerini orada detaylı olarak açıkladık." ifadelerinden anlaşıldığı üzere her imamın ihtiyarı ve râvinin nakilleri için ayrı ayrı kitaplar yazmıştır.[73] Ancak araştırmalarımız esnasında *Kitabü Kırââti Ebû Amr*[74] adlı kitap hariç diğer imam ve râvilerin ihtiyarlarını yazdığı eserler hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Yukarıda da zikri geçtiği üzere İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kıraat ilminin birçok konusunda eser telif etmiştir. Bu bağlamda kaynaklarda ismi geçen ancak hakkında bilgi bulunmayan eserleri ise; *Tabakâtü'l-Kurrâ'*[75]*, Kitabü Kırââti's-Seb'a*[76]*, Kitabü's-Sücûd*[77]*, Kitabü'l-Meddât*[78]*, Ayâtü'l-Kur'an, Garâibü'l-Kur'an, Vukûfu'l-Kur'an*[79]*, Kitabu'l-İnfirâd, Kitabu Ru'ûsi'l-Âyât, Kitabu Şerhu'l-Mu'cem, Kitabu Şerhi't-Tahkik,*

[71] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 110.
[72] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 50; Bu eser, Melik Suud Üniversitesi Yazma Eserler Bölümü 676 no'lu kısımda bulunan *el-Gâye* nüshasının en sonunda ilave edilmiş olarak bulunmaktadır. İbn Mihrân, **el-Gâye,** naşirin mukaddimesi, s. 26.
[73] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 110.
[74] Hamevî, **Mucemu'l-Udebâ,** I, 233.
[75] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 50.
[76] Bu eserin 882/1419 yazılmış ve 214 sayfadan oluşan bir nüshası Bengal kütüphanesinde (115) bulunmaktadır. Fuat Sezgin, **Târihu Türâsi'l-Arabî**, I, 46.
[77] Bağdadî, **Hediyyetü'l-Arifin,** I, 67; İbnü's-Salâh, **Tabakâtü'l-Fukahâi'ş-Şafiiyye,** I, 337.
[78] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 50.
[79] Hamevî, **Mucemu'l-Udebâ,** I, 233; Zirikli**, el-A'lam,** I. 55.

*İhtilafü 'Adedi's-Süver, el-Vakf ve'l-İbtida', Kitabu İ'leli Kitabi'l-Gâye, Kitabü'l-İttifak ve'l-İnfirâd'*dır.[80]

B. Hocaları

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, yaşadığı dönemin önde gelen âlimlerinin ilim meclislerine katılmıştır. Kaynaklarda birçok âlimden Kur'an ilimleri, kıraat, hadis ve fıkıh okuduğu belirtilmektedir.[81]

1. Kıraat Hocaları

a. Hasen b. Abbas er-Razî (ö. 289/901)

İbnü'l-Cezerî'nin 'güvenilir, muharrir ve uzman bir üstad' olarak vasıfladığı Razî'ye İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Nâfi kıraatinin Kalûn rivayetinden Hulvanî tarikiyle Kur'an'ın tamamını okumuştur.[82]

b. Muhammed b. Nadr b. Merra b. el-Hur b. Hassân (ö. 341/952)

Şam'ın ileri gelen üstadlarından olup İbnü'l-Ehrâm olarak meşhur olmuştur. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Dımaşk'ta Ebû'l-Hasen Muhammed b. Nadr'a İbn Âmir kıraatinin İbn Zekvân rivayetiyle Kur'an'ı baştan sona tilavet etmiştir.[83]

c. Ebû'l-Hasen Ahmed b. Osmân b. Ca'fer b. Bûyan (ö. 344/955)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Ebû'l-Hüseyin el-Horasanî olarak meşhur olan Ahmed b. Osmân'a Nâfi kıraatinin Kalûn rivayetinden Ebû Neşîd tarikiyle Kur'an'ın tamamını kıraat etmiştir.[84]

d. Ebû Ca'fer Hibetullah b. Ca'fer b. Muhammed b. el-Heysem Ebû'l-Kâsım el- Bağdâdî (ö. 350/961 civarı)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, İbnü'l-Cezerî'nin 'güvenilir ve uzman bir kıraat âlimi' olarak vasıflandırdığı Ebû'l-Kâsım el-Bağdâdî'ye Bağdat'ta Kur'an'ın tamamını Verş

[80] Hamevî, **Mucemu'l-Udebâ,** I, 233; Günümüz araştırmacılarından Bâsim b. Hamdi b. Hâmid es-Seyyid "Tercîhâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fî Mesâili'l-Kırâât min Hılâli Kitâbeyhi el-Mebsût ve'l-Gâye" isimli çalışmasında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'ye '*Kitabu Tuhfetu'l-Enam fi Tecvid, Kitabu Mersumi'l-Hatt* ve *Kitabu'l-Besit*' adlı kitapları nispet etmiştir. Ancak araştırmamızda ismi geçen eserlerle ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık.
[81] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, I, 50.
[82] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 50; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 197.
[83] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 72; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 236, 237.
[84] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 51; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 76.

rivayetini Isbehânî tarikiyle, İsmail b. Ca'fer rivayetini İbn Ferah ve Kağizî tarikleriyle, Ya'kup kıraatini de Ravh rivayetiyle okumuştur.[85]

e. Ebû Ali İsmail b. Şuayb en-Nihâvendî (ö. 350/961)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin 'fakih ve mukrî' olarak vasıflandırdığı bu hocasına Bağdat'ta Kisaî kıraatinin Kuteybe b. Mihrân (ö. ?) rivayetini ahzetmiştir.[86]

f. Hasan b. Dâvûd b. Hasan b. A'vn b. Münzir b. Sabîh (ö. 350/961'den önce)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Ebû Ali en-Nekkâr olarak meşhur olan Hasan b. Dâvûd'a Asım kıraatinin Ebû Bekir b. Ayyâş'a rivayetini okuyarak istifade etmiştir.[87]

g. Ebû Bekir Muhammed b. Hasen b. Muhammed b. Ziyad (ö. 351/962)

Ebû Bekir el-Mevsılî künyesi ve en-Nakkâş lakabıyla meşhur olan Muhammed b. Hasen'e İbn Mihrân en-Nîsâbûrî Nâfi kıraatinin Kalûn rivayetinden Zübeyrî tariki ve Ebû Amr kıraatinin Ebû Eyyub el-Hayyât rivayetiyle Kur'an'nın tamamını okumuştur.[88] Ayrıca Bağdat'ta Asım kıraatinin Hubeyra, Kavvâs, Ubeyd b. Sabbah, Amr b. Sabbah ve Şem'ûnî rivayetlerini de en-Nakkâş'a okumuştur.[89]

h. Muhammed b. Abdullah B. Muhammed b. Merra (ö. 352/963)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, bu hocasına Bağdat'ta Hamza kıraatinin Hallad ve Ebû Amr ed-Dûrî rivayetlerini okumuştur. İbnü'l-Cezerî' de *Gayetü'n-Nihâye'de* bu zatı 'büyük bir kıraat âlimi ve salih bir zat' olarak vasıflandırmıştır.[90]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, 'kıraat vecihlerini ve rivayet farklılıklarını çok iyi bilen ve -mervi olanların dışına çıkmadan- kendisi için de güzel bir kıraat ihtiyarı olan bir âlimdi.' ifadeleriyle övgüyle bahsettiği Halef b. Hişâm'ın tercihlerini/kıraatini de bu hocasından öğrenmiştir.[91]

---

[85] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 42, 123; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 305, 306.
[86] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 114; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 149.
[87] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 42; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 193.
[88] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 49; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 107.
[89] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 49, 67, 81, 89, 92, 93, 94; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 107; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, **Tabakatü'l-Müfessirin,** nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, Mektebetü Vehbe, 1976, s. 94.
[90] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 108, 109; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 164.
[91] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 129, 130, 131.

i. Ebû İsa Bekkar b. Ahmed b. Benan (ö. 353/964)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Bağdat'ın ileri gelen kurrâsından olan Ebû İsa Bekkar b. Ahmed'e Ebû Amr kıraatinin Şüca' rivayeti ile Kisaî kıraatinin Nusayr rivayetini okumuştur.[92]

j. İbnü'l-Hasen b. Ya'kup b. Hasen b. Miksem (ö. 354/965)

Bağdat'ın ileri gelen kurrâsından olup 265/878-79 yılında Bağdat'ta doğan İbn Miksem meşhur ve şaz kıraatleri çok iyi bilmekteydi. Aynı zamanda Arap dili ve lügatinde otorite kabul edilmekteydi. Mushaf'ın hattına ve bir vecihle de olsa Arap diline uyan her okuyuşun câiz olduğunu söylemesi sebebiyle şaz kıraatleri okuyup, okutmasıyla meşhur olmuştur. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ise İbn Miksem'e Ebû Amr kıraatini Üveykiyye rivayetiyle, Hamza kıraatini Halef rivayetiyle ve Ya'kup kıraatini Ruveys rivayetiyle tilavet etmiştir.[93]

k. Ahmed b. Kamil b. Halef el-Kâdî (ö. 355/965)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, İbnü'l-Cezerî'nin *Gayetü-Nihaye'*de en-Nîsâbûrî'yi ilk öğrencisi olarak vasıfladığı bu zata Kisaî kıraatinin Ebû'l-Haris, Ebû Hamdûn, Dûri ve Hamdûn b. Meymûn rivayetlerini ahzetmiştir.[94]

l. Ali b. Muhammed b. Ca'fer (ö. 356/965)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Ebû'l-Hasen el-Bağdâdî el-Hayyâdü'l-Kalânisî olarak meşhur olan bu zata Bağdat'ta Asım kıraatinin U'leymî ve Yahya b. Âdem rivayetlerini okumuştur.[95]

m. Ebû'l-Kâsım Zeyd b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. İ'mran b. Ebi Bilal el-İ'clî el-Kûfî (ö. 358/968)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Kûfe'de meşhur ve alanında uzman olan Zeyd b. Ali'ye Ebû Ca'fer kıraati ile Asım kıraatinin Burcûmî rivayetiyle Kur'an'ın tamamını kıraat etmiştir.[96]

---

[92] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 69, 117; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 161.
[93] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 63, 107, 126; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 110.
[94] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 116, 118; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 92.
[95] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 86; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 500, 501.

n. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Mersed et-Temimî (ö. ?)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Semerkand'da Nâfi' kıraatinin Buhârî tariki ile Ebû Amr kıraatinin Yezidî ve Abbas rivayetleriyle Kur'an'ın tamamını Ebû Bekir et-Temimî'ye okumuştur.[97]

o. Ahmed b. Muhammed b. Hamid (ö. ?)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Ebû Ali es-Saffâr künyesiyle meşhur olan ve İbn Kesir kıraatini çok iyi bilen Ahmed b. Muhammed'e Semerkant'ta Kur'an'ın tamamını İbn Kesir kıraatinin Kavvâs, Bezzî ve İbn Füleyh rivayetleri ile Hamza kıraatinin İ'clî rivayetini tilavet etmiştir.[98]

p. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed Ebû's-Sakar el-Bağdâdî (ö. ?)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Bağdat'ta İbnü'd-Devrakî olarak da meşhur olan Muhammed b. Ca'fer'e Ebû Amr kıraatinin Ömer ed-Dûrî rivayetiyle Kur'an'ın tamamını okuyarak istifade etmiştir.[99]

q. Ebû'l-Hasen Hammad b. Ahmed b. Hammâd ed-Darir (ö. ?)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Ebû'l-Hasen ed-Darir'e Asım kıraatinin Şem'ûnî ve Muhammed b. Ğâlip rivayetlerini okumuştur.[100] en-Nîsâbûrî ayrıca Hamza kıraatinde Hammâd ed-Darir'e nispet edilen müstakil rivayeti de ahzetmiştir. [101]

r. Ebû Ca'fer Abdullah b. Abdussamed b. Mühtedîbillah (ö. ?)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî Bağdat'ta bu hocasına tahkik ve hadr usûlleriyle Kur'an'ı başından sonuna kadar Hamza kıraatinin Raca' rivayetini öğrenmiştir.[102]

s. Ebû'l-Kâsım Yahya b. Muhammed el-Kasbanî (ö. ?)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî Bağdat'ta Ebû'l-Kâsım el-Kasbanî'ye Hamza kıraatinin İbn Sa'dan rivayetini okumuştur.[103]

---

[96] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 38, 47, 84; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 270.
[97] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 45, 70.
[98] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 54,57, 59, 104; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 56.
[99] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 65; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 100.
[100] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s.80, 83; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, II, 233.
[101] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 100.
[102] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 98; "İbnü'l-Cezerî bu zatı İbn Mihrân'ın hocaları arasında saymıştır ancak hayatıyla ilgili bilgi vermemiştir." **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 49.

t. Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim el-Isbehânî (ö. ?)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî 'fazilet sahibi bir üstad' olarak nitelendirdiği Ebû Bekir el-Isbehânî'ye Kur'an'ı başından sonuna kadar Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin kıraat tercihleriyle okumuştur.[104]

2. Hadis hocaları

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, kıraat ilmindeki gayret ve başarısını hadis ilminde de göstermiştir. Nîşâbûr'da veya gittiği yerlerde hadis derslerine katılmıştır. Kaynaklarda ismi geçen hadis hocaları Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrahîm es-Serrâc es-Sekafî (ö. 313/925), Muhammed b. Bekir b. Müslim -Mekkî b. Abdân- (ö. 354/965) ve Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin el-Masercisî'dir (ö. 384/994). [105]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî yukarıda ismi zikredilenlerin dışında gerek Horasan bölgesinde gerekse diğer ilim merkezlerinde döneminin birçok kıraat, hadis ve fıkıh âliminden istifade etmiştir.[106]

C. Öğrencileri

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ahlakî özellikleri beğenilen bir zat olmasının yanında derin bir ilmî birikime sahip olması sebebiyle başta Horasan bölgesi olmak üzere birçok beldeden kıraat ve hadis öğrenmek isteyenlerin müracaat ettiği bir merci olmuştur. Bu bağlamda kaynaklarda kendisinden gerek kıraat okuyan gerekse hadis dinleyen birçok isim zikredilmektedir.

---

[103] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 110; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 49.
[104] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 128; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 46.
[105] Sem'ânî**, el-Ensâb**, XVII, 490; İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk**, LXXVI, 90; Hamevî, **Muʿcemü'l-Üdebâ**, I, 23; Zehebî, **Tarihu'l-İslâm,** sene, 400-381. s. 27; **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr,** II, 662; **Siyeru A'lami'n-Nubelâ,** XVI, 406.

[106] İbnü'l-Esir, **el-Lübab**, III, 272; Hanbelî, **Şezeratü'z-Zeheb,** IV, 424;

1. Kıraat Okuyanlar

a. Mehdî b. Ebi Tarare (ö. 430/1038)

Ebû'l-Vefa el-Kayânî el-Bağdâdî olarak meşhur olan Mehdî b. Ebi Tarare, İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin öğrencilerinin en önde gelenlerindendir. Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî de bu zatı 'müfessir ve fakih bir âlim' olarak tanıtmıştır.[107]

b. Mansur b. Ahmed b. İbrahim (ö. ?)

Horasan bölgesinin büyük muhakkik üstadı olup, İbn Muhammed Ebû Nasr el-Irakî künyesiyle meşhur olan bu zat kıraat ilmini İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'den arz yoluyla almıştır.[108]

c. Tâhir b. Ali b. İsmet es-Seyrâfî (ö. ?)

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî' ye aşere imamlarının hepsini okumuştur.[109]

d. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 400/1009'dan sonra)

Künyesi Ebû'n-Nasr es-Semerkandî olan Ahmed b. Muhammed kıraat ilminde derin bilgiye sahip bir âlim olarak anılmaktadır. Kıraat ilmini öğrendiği hocaları arasında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin de ismi geçmektedir. Kaynaklarda *el-Ğunye fi'l-Kırâât* isimli eser telif ettiği de belirtilmiştir. Semerkand şeyhu'l-kurrâ'sı olarak bilinmektedir. Yapmış olduğu ilim yolculuklarıyla tanınmaktadır.[110]

e. Ali b. Abdullah el-Fârisî (ö. ?)

Ebû'l-Hasen el-Mukrî künyesiyle de bilinen Ali b. Abdullah el-Fârisî, İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'den kıraat ilmini öğrenmiştir. Kaynaklarda iyi bir okuyucu ve okutucu olduğu nakledilmektedir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye* adlı eserini şerh ettiği *Şerhu Kitabu'l-Gâye* adlı bir eseri vardır. Ancak bu araştırmalarımızda bu şerhle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.[111]

[107] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 275.
[108] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** II, 272.
[109] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye,** I, 309.
[110] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, I, 97.
[111] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, I, 491.

f. Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Fârisî (ö. ?)

Kıraat ilminde uzman bir âlim olan el-Fârisî arzen ve semaen İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'den kıraat ilmini öğrenmiştir.[112]

Zehebî ve İbnü'l-Cezerî bunlara ilaveten Ali b. Ahmed el-Bustî, Said b. Muhammed el-Hirî'nin de İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'den arzen kıraat öğrendiğini zikretmektedir. Yukarıda ismi zikredilenlerin dışında kaynaklarda arzen veya semaen kıraat öğrenen birçok kişi olduğundan bahsedilmektedir.[113]

2. Hadis Rivayet Edenler

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin eğitim öğretimde ne kadar gayretli olduğuna yukarıda değinilmişti. Onun ilim halkaları sadece kıraatla sınırlı kalmamıştır. Hadis kitaplarında 'sika ve âbid bir zat' olarak anılan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî hadis alanından da yetkin bir râvi sayılmaktadır.[114]

Kaynaklarda başta Ebû Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) olmak üzere birçok kişinin kendisinden hadis dinlediği aktarılmaktadır. Bu bağlamda Abdurrahman b. Aliyyek (ö. ?), Ebû Hafs b. Mesrur (ö. ?), Ebû Said el-Kencerûdî'nin (ö. ?) isimleri İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'den hadis dinleyenler arasında zikredilmektedir.[115]

D. Kıraat İlmindeki Yeri

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat ilmindeki yerinin tespit edilebilmesi için Kur'an'ın nüzûlünden IV/X. asra kadar olan bölümde kıraat ilminin tarihi seyrinin ele alınması gerekmektedir. Böylelikle İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yapmış olduğu çalışmalarla kendi dönemine ve daha sonraki dönemlere etkisi de ortaya konulmuş olacaktır.

Kur'an'ın, indirildiği dönemden itibaren hafızalarda ve satırlarda korunduğu bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber kendisine indirilen vahy pasajlarını kaydetmeleri

[112] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, I, 505.
[113] Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr**, II, 662; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, I, 50.
[114] Ebû't-Tayyib Nayif b. Salih b. Ali el-Mansurî, **Ravdatü'l-Basim fi Teracimi Şuyûhu'l-Hâkim,** nşr. Sa'd b. Abdullah el-Hamid, Riyad, Daru'l-Âsıme li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2011, s. 209, 210, 211.
[115] Sem'ânî**, el-Ensâb** XII, 490; İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dimaşk**, LXXVI, 90, 91.

ve yazıya geçirmeleri için vahy kâtipleri belirlemiştir.[116] Hz. Peygamber'in hayatında tamamı kayıt altına alınan Kur'an âyetleri bu dönemde tek bir kitap haline getirilmemiştir.[117] Birçok farklı materyal üzerine yazılmış olan Kur'an âyetleri kitap haline getirilmeyip sahâbenin zihinlerinde korunmuştur.[118] Hz. Ebû Bekir döneminde ise İslâm'dan dönenler ve peygamberlik iddasıyla ortaya çıkanlar ile mücadele edilmiştir.[119] Bu mücadeleler sırasında -özellikle Yemame savaşında- Kur'an'ın tamamını veya birçoğunu ezbere bilen pek çok sahâbî şehit olmuştur. Ortaya çıkan bu tehlikeli durum karşısında Müslümanların ileri gelenlerinden olan Hz. Ömer'in (ö. 23/644) halife Hz. Ebû Bekir'e (ö. 13/634) yapmış olduğu Kur'an âyetlerinin tek bir kitapta toplanması teklifi kabul görmüş ve Kur'an ilk defa Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) başkanlığındaki komisyon tarafından mushaf haline getirilmiştir.[120]

Hz. Osmân dönemine gelindiğinde artan fetihlerle birlikte İslâm hızla yayılmış, birçok insan İslâm dinini tercih etmiştir. Ermenistan ve Azerbaycan taraflarına yapılan seferlere katılmış olan Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656) Medine'ye döndüğünde Şamlı ve Iraklı askerlerin aralarındaki şahit olduğu hadiseleri Hz. Osmân'a anlatmış ve Kur'an'ın lafzı etrafında oluşabilecek problemlere karşı tedbir alınmasını teklif etmiştir. Ortaya çıkan bu ve benzeri sebeplere binaen Hz. Ebû Bekir döneminde cem edilen ve Hz. Ömer'in kızı Hafsa'nın yanında bulunan mushaf göz önünde bulundurularak ve yine Zeyd b. Sâbit başkanlığında Kur'an nüshaları yazılmıştır.[121] Çoğaltılan bu nüshaların adedi hakkında kesin bilgi olmamakla beraber İbn Ebi Dâvûd (ö. 316/929), Hz. Osmân'ın yedi nüsha istinsah ettirip bunları Mekke, Şam, Yemen, Bahreyn, Basra ve Kûfe'ye gönderdiğini bir tanesini de kendi yanında (Medine) bıraktığını belirtmektedir.[122]

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde sahâbeden bazıları İslâm'ı ve Kur'an'ı öğretmek için fethedilen bölgelere gitmişlerdir. Gittikleri yerlerde kendi okuyuşlarını

---

[116] Zerkânî**, Menâhil**, I, 202; Vahiy kâtipleri için bk. Zürkanî, aynı yer.
[117] Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-İbâne**, s. 57; Suyûtî, **el-İtkân**, I, 164.
[118] Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, **Kitabü'l-Mesâhif**, thk. Muhyiddin Abdussubhan Vaiz, Darü Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995, s. 171.
[119] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Tarihü'l-Rusüli ve'l-Mülük,** nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Kahire, Daru'l-Mearif, 1967, s. 225 vd.
[120] İbn Ebi Dâvûd, **Kitabü'l-Mesâhif**, s. 157, 158; Suyûtî, **el-İtkân**, I, 164, 165.
[121] İbn Ebi Dâvûd, **Kitabü'l-Mesâhif**, s. 181; Suyûtî, **el-İtkân**, I, 169.
[122] İbn Ebi Dâvûd, **Kitabü'l-Mesâhif**, s. 172.

öğretmişlerdir. Böylelikle İslâm şehirleri arasında kıraat farkılıkları ortaya çıkmıştır. Hz. Osmân'ın istinsah faaliyetinden sonra da her şehir halkı kendilerine gönderilen mushafın imlasına muvafık olan okuyuşlar ile okumaya devam etmişlerdir. Bu mushaf hattına uymayan okuyuşları ise terk etmişlerdir. Bunun sonucu olarak ise farklı şehirlerde farklı kıraatler okunmaya ve okutulmaya devam etmiştir.[123] Yaklaşık olarak 30-135/650-752 seneleri arasına tekabül eden tabi'un dönemi[124] ve 180-220/796-835 senelerine tekabül eden tebeu't-tâbiîn[125] dönemlerinde de sahâbe döneminde uygulanan eğitim-öğretim metodu devam ettirilmiştir.[126]

III/IX. asra gelindiğinde ise ilim ve kültür merkezi olan şehirlerde kıraat öğretimi ile meşgul olup, kendilerine ait tercihleriyle meşhur olan kıraat âlimleri imam olarak addedilmiştir.[127] Belli ihtiyarların meşhur olmasıyla beraber bu dönemde kıraatlerin tedvini de başlamıştır. Nitekim İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) kıraat ihtiyarı ile ilgili kendisine yöneltilen bir soruya cevap olarak 'Bizim şu anda bizden önce geçen imamların tercihlerini korumak için çalışmaya daha çok ihtiyacımız var.' şeklindeki açıklaması bu dönemde tedvin hareketlerinin ortaya çıktığını göstermektedir.[128] Mekkî b. Ebi Talib (ö. 437/1045) ise IV/X. asırda kendi bölgelerinde kıraat tercihleriyle meşhur olan imamların kıraatlerinin derlenip tedvin edildiğinin söylemektedir.[129]

Bu dönemde kıraata dair eserlerin kaleme alındığı görülmektedir. Kaynaklarda kıraatler konusunda ilk çalışmayı yapan kişinin Harun b. Musa (ö. 170/786) olduğundan bahsedilmektedir.[130] Kıraat alanında ilk eseri telif eden kişi olarak ise Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellam'ın (ö. 224/828) adı zikredilmektedir.[131] Ayrıca bu alanda ilk eserleri telif edenler arasında Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/868),[132] Ahmed b. Cübeyr b.

[123] Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-İbâne**, s. 49.
[124] Arif Ulu, 'Tâbiîn', **DİA,** XXXIX, 328.
[125] Arif Ulu, 'Tebeu't-Tâbiîn', **DİA**, XXXX, 217.
[126] İsmail Karaçam, **Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati**, s. 243.
[127] İbnü'l-Cezerî, **Muncidi'l-Mukri'în**, nşr. Ali b. Muhammed el-İmran, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1980, s. 220.
[128] Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr**, II, 537
[129] Mekkî, **el-İbane**, s. 63; Mehmet Emin Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, 1. Baskı, Ankara, OTTO Yayınları, 2016, s. 49.
[130] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, II, 303.
[131] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 33, 34; **Mu'cemu'l-u'deba**, III, 1406.
[132] "Kaynaklarda zikredildiğine göre Ebû Hâtim'in derlediği eserinde Hamza, Kisaî ve İbn Âmir'in ihtiyarları bulunmamaktadır." Mekkî**, el-İbane**, s. 37; Ayrıca Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin kendi ihtiyarının da bulunduğu söylenmektedir. İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, I, 290.

Muhammed el-Kûfî (ö. 258/871),[133] Ebû Ca'fer et-Taberî (ö. 310/922)[134] ve Ebû Bekir Ömer ed-Dacûnî'nin de (ö. 324/936) isimleri kaynaklarda zikredilmektedir.[135] Ancak kıraat alanında yazılmış bu ilk eserlerin hiçbiri bugün elimizde bulunmamaktadır.[136]

Yukarıda zikri geçen tedvin faaliyetlerinin ortak noktası musanniflerin ihtiyarları herhangi bir sınırlamaya tabi tutmadan, sahih olarak addetdikleri kıraatlere eserlerinde yer vermeleridir. Tedvin döneminde yapılan çalışmalardan birisi de daha sonraki dönemlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitabü's-Seb'a* isimli eserinde kıraatleri yedi imamın tercihleri ve her bir imam için de ikişer râvi ile sınırlamasıdır. Nitekim İbnü'l-Cezerî onu 'kıraatleri yediyle sınırlayan ilk kişi' olarak vasıflamaktadır.[137] İbn Mücâhid'in bu çalışmasından sonra yedili sistem kabul görmüş ve bu minval üzere eserler kaleme alınmıştır.[138] Yedili sistemi (Kıraat-i Seb'a) benimseyip sadece bu yedi ihtiyara yer veren eserlere Ebû Abdullah Muhammed b. Sufyân el-Kayravânî'nin (ö. 415/1024) *el-Hâdî fi'l-Kırââti's-Seb'a,* Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdullah et-Talemnekî'nin (ö. 429/1037) *er-Ravda'* ve Mekkî b. Ebû Talib el-Kaysî'nin (ö. 437/1045) *et-Tebsıra fi'l-Kırââti's-Seb'a* isimli eserleri örnek olarak verilebilir.

Kıraat tarihinde bir dönüm noktası kabul edilen ihtiyarların sınırlandırılması faaliyeti kıraat âlimleri tarafından benimsendiği gibi sözlü ve fiili eleştirilere de maruz kalmıştır.[139] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin de aralarında bulunduğu birtakım kıraat âlimleri bu eleştirilerini sadece sözle yapmamış, ortaya çıkan 'yedi harf' kavramı ile 'yedi kıraat'ın birbiriyle karıştırılması problemini bertaraf etmek için bu yedi kıraatin yanında sahih olan diğer kıraatleri de ihtiva eden eserler kaleme almışlardır.[140]

---

[133] İbnü'l-Cezerî'nin 'Antakya ehlinden' olarak tanımladığı Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed el-Kûfî'nin (ö. ?) her bir şehirden bir ihtiyara yer verdiği ve böylelikle eserinde beş ihtiyarı topladığını belirtmektedir. İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 34.

[134] İbnü'l-Cezerî bu eserin adını *el-Cami'* olarak vermektedir. Kaynaklarda Taberî'nin meşhur yedi kıraate ilaveten on beş ihtiyara daha yer verdiği belirtilmektedir. Mekkî, **el-İbane**, s. 38; **en-Neşr**, I, 37.

[135] Mekkî, **el-İbane**, s. 37; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 33, 34.

[136] Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 55.

[137] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 34.

[138] Ebû'l-Fadl er-Razî'nin 'İbn Mücâhid'den sonra bazı müellifler de yedi kıraati içeren eserler kaleme aldılar.' ifadesi bu faaliyetin sonraki döneme etkisi bakımından kayda değerdir. İbnü'l-Cezerî, **Muncidi'l-Mukri'în**, s. 221; Ayrıca İbn Mücâhid'in kıraatleri sınırlama çalışmasının sebep, sonuç, fayda vb. için bk. Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 56 vd.

[139] İbnü'l-Cezerî, **Muncidi'l-Mukri'în**, s. 213, 214; Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,** s. 74.

[140] İbnü'l-Cezerî, **Muncidi'l-Mukri'în**, s. 222; Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,** s. 79.

İbn Mücâhid'in ortaya koyduğu yedili sistemin, ortaya çıkmasına sebep olduğu kıraat edebiyatını telif edilen eserlerin, ihtiva ettiği ihtiyar sayıları bakımından ele alınması mümkündür. Bu bağlamda bu eserler şu şekilde kategorilendirilebilir:

a) Bir kıraata yer veren eserler: İçeriğinde sadece bir imamın ihtiyarına yer veren eserlere Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053), *Müfredâtu Ya'kub'*u, Ebû'l-Hasen Ali b. Abdulğınâ el-Husarî'nin (ö. ?) *el-Kasidetü'l-Husariyye fi Kırââti Nâfi'*si ve İbnü'l Fehhâm Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sicillî'nin (ö. 516/1123) *Müfredâtu Ya'kub'*u örnek olarak verilebilir.[141]

b) Altı kıraate yer veren eserler: Sıbtu'l-Hayyât Ebû Muhammed Abdullah b. Ali Ahmed el-Bağdâdî'nin (ö. 541/1146) *el-Kifâye fi Kırââti's-Sitt* isimli eseri örnek olarak verilebilir.

c) Sekiz kıraate yer veren eserler: Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî'nin (ö. 399/1009) *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Semân*'ı, Ebû Ma'şer et-Taberî'nin (ö. 478/1086) *et-Telhîs fi'l-Kırââti's-Semân* isimli eserleri örnek olarak verilebilir.

d) On kıraate yer veren eserler: IX/XV asırda İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ile beraber kabul görmüş olan Kıraat-i Aşere sisteminin temellerinin atılmış olduğu eserlere İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin (ö. 381/992) *eş-Şâmil* ve *el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eserleri ile Ebû Nasr Ahmed b. Mesrur b. Abdulvehhab el-Bağdâdî'nin (ö. 442/ 1051) *el-Müfid fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri örnek olarak verilebilir. On imamın ihtiyarlarına yer veren bu eserler daha sonraki dönemlerde Kıraat-i Aşere olarak sistemleşmiştir. Ancak İbnü'l-Cezerî'ye kadar on kıraati içeren Kıraat-i Aşere sistemi değil İbn Mücâhid'in ortaya koyduğu yedi imam ve on dört râvi sistemi (Kıraatı Seb'a) kabul görmüş ve uygulanmıştır.[142]

e) Yukarıda zikri geçen eserlere, on bir kıraate yer veren Ebû Ali el-Hasen b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî'nin (ö. 438/1047) *er-Ravda fi Kırââti İhdâ Aşer*'i, on iki kıraate yer veren Sıbtu'l-Hayyât'ın (ö. 541/1147) *el-Mübhec fi'l-Kırââti's-Semân ve Kıraati İbn Muhaysın ve'l-A'meş ve'l-Yezidî* isimli eseri, İbnü'l-Cundî Ebû Bekir

[141] İçeriğinde sadece bir ihtiyara yer verilen eserler genelde Ya'kub el-Hadramî'nin tercihlerinden oluşmaktadır. Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,** s. 82.
[142] Mustafa Kılıç, **Kıraat-Tefsir İlişkisi: Zemahşerî Örneği**, 1. Baskı, İstanbul, Marmara İFAV Yayınları, 2015, s. 70.

Abdullah Aydoğdî eş-Şemsî'nin (ö. 769/1368) *el-Bustan fi Kırââti Selase Aşer* isimli eseri ile on beş kıraate yer veren Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâî'nin (ö. 408/1018) *el-Müntehâ fi'l-Kırââti'l-Hamse Aşer* isimli eseri ilave edilebilir.[143]

Kıraat tarihinin yukarıda anlatılan merhalelerinden yola çıkılarak İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bu alandaki yerinin tespit edilebilmesi mümkündür. Kıraatlerin tedvini döneminde yaşamış olan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî sahih kıraatlerin daha sonraki nesillere aktarılmasında takip edilen metodlardan ve günümüzde de devam edilen uygulama olan on'lu sistemin (Kıraat-i Aşere) ilk örneklerini ortaya koymuştur. Gerek İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin eserleri gerekse o dönemde yedi kıraatten daha fazla veya daha az kıraati ihtiva eden eserlerin ortaya konulması İbn Mücâhid'in kıraatleri sınırlama faaliyetinden sonra kabul görmüş olan yedili sistemin ortaya çıkardığı sahih kıraatlerin sadece tespit edilen bu 'yedi kıraat' olduğu anlayışına fiili bir eleştiri olarak tanımlanması da mümkündür.

[143] Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,** s. 81, 82.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN MİHRÂN en-NÎSABÛRÎ'NİN el-GÂYE Fİ'L-KIRÂÂTİ'L-AŞR İSİMLİ ESERİ

İslâm coğrafyasının genişlemesi, Müslümanların gittikleri yerlere dinleriyle beraber kitaplarını da götürmeleri, yeni Müslüman olanların Kur'an öğrenme istekleri, eğitim-öğretim imkânlarının gün geçtikte artması sebebiyle sayıları fazlalaşmaya başlayan ilim taliplilerine yardımcı olmak için çaba sarf eden İslâm âlimleri, kıraat alanında birçok eser yazmışlardır. Bu eserlerin içerisinde ders kitabı olarak okutulabilecek kitaplar olduğu gibi sadece kaynak eser olarak kullanılabilecek teliflerde bulunmaktadır. İşte tam bu noktada müelliflerin şahsi kabiliyetleri ön plana çıkmakta, ders kitabı olarak telif edilen eserler ezberlenmesi ve okunmasının kolay olması sebebiyle halk arasında meşhur olmaktaydı. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'de Kıraat İlmi'nde uzman olması hasebiyle kaynak olarak kullanılabilecek eserler telif etmiştir.

I. ESERİN YAZILMA SEBEBİ

Kur'an indirildiği dönemden itibaren Müslümanların onun hem lafzıyla hem manasıyla ilgilendiği bir kitap olmuştur. İslâm'ın yeryüzüne yayılması fikrini düstur edinen Müslümanlar yaşadıkları dönemde ister Arap olsun ister diğer milletlerden olsun tüm insanlara ulaşmaya çalışmışlar ve bu uğurda birçok faaliyetler yapmışlardır. İslâm tarihi içerisinde Kur'an'ın lafzı ve manası etrafında şekillenen Kur'an İlimleri zamanla gelişmiş ve her biri '**K**ıraat', 'Tefsir', 'Vakf ve İbtida' vb. ilmi disiplinlere ayrılmıştır.

'Kur'an kelimelerinin okunuş biçimleriyle ilgilenen' Kıraat İlmi ise ilk dönemlerde birçok eser telif edilen alanlardan biridir. Bu bağlamda III/IX. asrın sonları ile IV/X. asrın başlarında tedvin faaliyetlerinin başladığı görülmektedir. Nitekim kaynaklarımızda çokça geçen isimler olan Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellam (ö. 224/838), Ebû Hâtim es-Sicistanî (ö. 258/871), Ebû Ca'fer et-Taberî (ö. 310/923) ve Ebû Bekir Ahmed b. Mücâhid (ö. 324/936) gibi âlimlerin bu dönemde kıraat alanında eserler telif ettiği bilinmektedir.[144] Yapılan bu ilk teliflerden sonra Müslümanların sahih kıraatleri sağlam rivayetlerle daha çabuk öğrenmesi ve sonraki nesillere yazılı olarak aktarılması

[144] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 34.

gibi sebeplerle eserler kaleme alınmıştır. Bu faaliyetlerin sonucunda kıraat birikimi yazılı hale getirilmiştir. Bu çalışmaların sonucunda bugün elimizde geniş bir kıraat edebiyatı bulunmaktadır.

Kıraat İlmi'nin Kur'an İlimleri'nin altında müstakil bir disiplin haline dönüşmesinde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin de katkısı bulunmaktadır. Nitekim kendisi hem birçok şehre gidip sahih kıraatleri toplamış hem de aynı zamanda öğrenci okutarak kıraatlerin yayılmasına vesile olmuştur. *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eserinin mukaddimesinde;

> "Sen benden, okuduğum ve naklen bulduğum vecihleri senetleriyle beraber toplamamı istiyorsun. Yine onları, ezberlenmesi kolay olsun diye uzun olmadan kısa ve öz lafızlarla ihtisar etmemi talep ediyorsun. Ben de Allah'tan yardım dileyerek sana cevap vereceğim. Allah bizleri ve seni bundan faydalandırsın."[145]

şeklindeki ifadelerinden kıraat okumak isteyenlerin kendisine başvurarak, kıraatleri öğrenirken kendilerine yardımcı olacak sistematik bir kitap yazmasını istedikleri anlaşılmaktadır. Aynı şekilde eserin kıraat vecihlerinin kolayca ezberlenebilmesi için her ne kadar bir kişiye hitaben yazıldığı anlaşıyor ise de genel olarak ilim taliplilerine yazıldığını söylemek mümkündür.

II. ESERİN İLMÎ KIYMETİ

İlahi vahiy olan Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için öncelikle lafzının/metninin hatasız okunabilmesi gerekmektedir. İslâm âlimleri bu gayeye ulaşabilmek için gerek lafız gerekse mana üzerine yoğunlaşmışlar ve neticede büyük bir ilmi birikim ortaya çıkmıştır. Başta Kur'an İlimleri olmak üzere hadis, fıkıh, akaid, kelam vb. disiplinlerde birçok eser telif edilmiştir. Halk arasında İslâmi İlimler'e yönelen insanlar, sayıları çok fazla bu eserlerden okunması ve anlaşılması daha kolay olanları tercih etmişlerdir. Bu tercihlerin sonucunda ise bazı kitaplar meşhur olmuş bazıları ise ilmi kıymetleri çok değerli olmasına rağmen rağbet görmemiş hatta günümüze ulaşamamışlardır.

[145] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 35.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri de kıraat alanında telif edilmiş kitapların en önemlilerinden biri olarak addedilmektedir.[146] Zira bu alanda yazılan ilk eserlerden biri olmasının yanında kendisinden sonra yazılan eserlere de kaynaklık etmiştir.[147] Bunun yanında eserin kıraat vecihlerini öğrencilerin daha çabuk öğrenip ezberleyebilmesi için kısa ve öz bir şekilde yazılması da kıraat alanında kendisine yer bulmasının temel sebeplerinden sayılabilir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bu eserinin en önemli özelliklerinden birisi de 'kıraat-i aşere'ye ek olarak Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 248/862) tercihlerine de yer vermiş olmasıdır.[148] İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr'*de kaynak olarak verdiği eserlerin içerisinde *el-Gâye*'yi de sayması bu kitabın değerini belirtmesi açısından kayda değerdir.[149] Aynı şekilde İbnü'l-Cezerî *el-Gâye*'nin rivayetlerinin kendisine âlî senet ile ulaşmasından dolayı memnuniyetini ifade ederek bununla iftihar etmiştir.[150]

Begavî (ö. 516/1122) *Me'âlimu't-Tenzîl* adlı tefsirinin mukaddimesinde kıraat kaynaklarıyla ilgili olarak kıraat silsilesini Begavî→Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mukrî el-Mervezî→Ebû Kâsım Tâhir b. Ali es-Seyrafî→İbn Mihrân şeklinde vermektedir.[151] Bu durumda eserin tefsirlerde kullanılabilecek kadar meşhur ve güvenilir olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Ayrıca tarihçi kimliğiyle öne çıkıp kıraat alanında da yetkin âlimlerden sayılan Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî'nin de (ö. 748/1348) bu eseri okumuş olması ve müellifinden övgüyle bahsetmesi de kitabın değerini gösterdiği gibi medreselerde okutulan bir eser olduğuna da işaret etmektedir.[152]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat vecihlerini zikrederken o kıraati nerede okuduğunu belirtmesi, o dönemde hangi şehirlerde hangi kıraatlerin okunduğuna dair ipuçları vermektedir. Bu bilgiler de yaşadığı dönemin kıraat birikiminin tespit

---

[146] İbn Mihrân, **el-Gâye**, naşirin önsözü, s. 12.
[147] Ali Eroğlu, "İbn Mihrân en-Nîsâbûrî", **DİA**, XX, 199; Abdülhamit Birışık, **Kıraat İlmi ve Tarihi**, 1. Baskı, Bursa, Emin Yayınları, 2004, s. 91; Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 82, 83.
[148] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 127.
[149] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 89.
[150] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, I, 50.
[151] Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd, **Tefsîru'l-Begavî Me'âlimu't-Tenzîl**, nşr. Muhammed Abdullâh en-Nemîr, Osmân Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş, Dâru Taybe, Riyâd, 1409, I, 37.
[152] Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr**, I, 663.

edilebilmesine yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle eser 'Kur'an ve Kıraat Tarihi' açısından da önem arzetmektedir.[153]

Klasik tefsir metinleri, özellikle dil yönü ağır basan eserler tahkik edilirken araştırmacıların zaman zaman çalışmalarında *el-Gâye'*den yararlandıkları ve kaynak olarak gösterdikleri görülmektedir. Buna örnek olarak ise Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin, *Medârikü't-Tenzîl* adlı tefsirinin tahkikinde dipnot olarak gösterilmesi verilebilir.[154]

III. ESERİN YAZMA NÜSHALARI

Kur'an'ın indirilmesiyle beraber başlayan yazım faaliyetleri gerek âyetlerin gerekse Hz. Peygamberin sözlerinin kayda alınmasıyla gün geçtikçe gelişmiştir. İslâm'ın ilk dönemlerinde sözlü geleneğin yanında yazılı gelenek de oluşmaya başlamıştır. Müslüman âlimler Kur'an İlimlerini de yazılı kaynaklara aktarmayı gerekli görmüşler ve bunun doğal bir sonucu olarak da kıraat alanında yetkin olan birçok âlim eser telif etmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise bu kitaplar halk arasında yaygınlaşmış ve meşhur olmuştur. Yazılan bu eserlerin orijinalliğinin korunup sahih bilgilerin sonraki nesillere aktarılabilmesi için ilk yazıldıkları halleriyle korunabilmeleri önem arz etmektedir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* adlı tezimize konu olan eserinin de tespit edilebilen üç yazma nüshası bulunmaktadır.

A. Ahmed Arif Hikmet Nüshası

Medine kütüphanesinde 325 rakamında bulunan bu nüshanın müstensihi Ahmed Arif Hikmet'tir. Bu nüsha 8x13,5 boyutlarında, 29 satır ve her satırda yaklaşık 12 kelime olacak şekilde 22 sayfadan oluşmaktadır. Bu nüshanın ilk sayfasında müellifin ilmi seyahatleri, eserleri ve hakkında söylenmiş birkaç rivayet ve ölümü hakkında kısaca bilgiler vermektedir.[155]

B. Müstensihi Meçhul Nüshalar

Yukarıda zikri geçen yazma nüshadan başka müstensihi hakkında bilgi bulunmayan iki yazma nüsha daha bilinmektedir. Bunların ilki, *el-Gâye'*yi tahkik eden

[153] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 38, 72.
[154] Ebû'l-Berekat Abdullah bin Ahmed en-Nesefî, **Medarikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil**, nşr. Mervan Muhammed eş-Şe'aar, Daru'n-Nefais, 1. Baskı, Beyrut, 1996, II, 344.
[155] İbn Mihrân, **el-Gâye**, naşirin önsözü, s. 25.

Muhammed Ğıyas el-Cenbâz'ın mukaddimesinde; "Kral Suud Üniversitesi Yazma Eserler Bölümü 687 numaradaki müstensihi hakkında bilgi bulunmayan kitabın ilk sayfasında 'Kitabü'l-Gâye li İbni Mihrân en-Nîsâbûrî' ibaresi bulunmaktadır." şeklinde tanıttığı nüshadır. Bu nüshanın istinsah edildiği tarih bilinmemektedir. Eser 5x17 ebatlarında ve altmış üç sayfadan oluşmaktadır. Güzel bir nüsha olmasının yanında nem ve rutubet izleri bulunmaktadır. Bu nüshanın Ahmed Arif Hikmet nüshasından farkı ise kitabın sonuna İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin 'Kitabü İsti'azeti ve't-Tesmiye' adlı eseri ve 'İm'alâtu Kuteybe b. Mihrân' adlı bölümün eklenmiş olmasıdır.[156] Bir diğer nüsha ise Manisa İl Halk Kütüphanesi arşivinde 45 Hk 7161/1 numarada bulunan ve 670/1271 yılında istinsah edildiği belirtilen nüshadır.

IV. ESERİN MÜELLİFE NİSPETİ

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'ye nispet edilen eserlerin birçoğu tabakat ve kıraat kitaplarında zikredilmektedir. Kıraat alanda yetkin âlimlerden sayılan Zehebî (ö. 748/1348) ve İbnü'l-Cezerî'yi (ö. 833/1429) en-Nîsâbûrî'nin eserlerini zikreden isimlerden saymak mümkündür. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi Kırââti'l-Aşr* isimli eserinde "*Kitabü'l-Gâye*, üstat ve insanlara önder olan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'ye aittir." ifadesine yer verip, İbn Mihrân'a kadar olan senedini zikrederek bu kitabı müellife nispet etmektedir.[157] Zehebî ise, kendisinin de okumuş olduğu kitabın müellifinin "Üstat ve sâlih bir kul" olarak nitelendirdiği İbn Mihrân en-Nîsâbûrî olduğunu söylemektedir.[158] Gerek İbnü'l-Cezerî'nin gerekse Zehebî'nin bu ifadeleri *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* kitabının İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'ye ait olduğunu göstermektedir.

[156] İbn Mihrân, **el-Gâye,** naşirin önsözü, s. 26.
[157] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** I, 89, 90; **Gâyetü'n-Nihâye**, I, 49, 50.
[158] Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr**, I, 663. Eserin ona aidiyeti konusunda ayrıca bk. Birışık, **Kıraat İlmi ve Tarihi** s. 91; Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,** s. 82, 83.

V. ESERİNDE KULLANDIĞI METOD VE KAYNAKLAR

İslâm beldelerinin genişleyip Arap olmayanların Kur'an metnini okuma istekleri, eğitim-öğretim halkalarının genişlemesi ve rivayet ortamının çoğalması gibi sebeplerle kıraat vecihlerinin güvenirliğini sağlamak amacıyla râvilerin okumuş ve nakletmiş oldukları vecihleri bir kaynağa dayandırma sistemi oluşmuştur. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî eserlerinde kaynak olarak herhangi bir kitap ismi zikretmemiştir. Ancak eserlerinde yapmış olduğu açıklamalar, vermiş olduğu örnekler, zikretmiş olduğu hadisler ve anlatmış olduğu diyaloglar ışığında kaynaklarını ortaya çıkarmak mümkün görünmektedir. Bu bağlamda İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin nakil ve tercihte genelde sema[159] ve arz[160] metodlarını kullanarak Arap dili ve Mesâhif-i Emsâr'a müracaat ettiği görülmektedir.

A. Sema'

Kıraat tedrisinde ağızdan ağıza/müşafehe yoluyla öğrenme esas kabul edilmektedir. Hz. Peygamber Cebrâil'den, sahâbe ise Hz. Peygamber'den dinlemek suretiyle Kur'an öğrenmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde de bu şekilde müşafehe yoluyla öğrenme devam etmiştir. Kur'an kelimelerinin okuyuş şekillerini inceleyen Kıraat İlmi ortaya konulup, bu ilimde ilk eserler kaleme alınıncaya kadar, Kur'an öğretimi, kurrâ ve hafızlar tarafından müşafehe yoluyla ve aralıksız olarak nesilden nesile nakledilerek gerçekleştirilmiştir. Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) "Sema' metodu, hocanın okuyup mukri'nin (talebenin) dinlemesiyle olur. Bu müteahhirinin yoludur." şeklindeki tarifi de ilmi gelenek içerisinde süregelen bu eğitim-öğretim metodunu uygulanışını tam olarak yansıtmaktadır.[161]

Kur'an'ın kıraat vecihlerini öğrenme metotlarından biri olan ve hocanın okuyup öğrencinin dinlemesi şeklinde icra edilen sema', kıraat tarihinin seyri içerisinde birçok âlimin yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Kıraat vecihlerinin çok fazla olması göz önünde bulundurulursa hocanın okuyup ardından öğrencinin hocaya tekrar

---

[159] "Sema', hocanın okuyup, öğrencinin dinlemesiyle öğretme yöntemidir." Abdulali Mesul, **Mu'cemu Mustalahati İlmi'l-Kıraati'l-Kur'aniyye,** Kahire, Daru's-Selam, 2007, s. 232, 233; Nihat Temel, **Kıraat ve Tecvid Istılahları**, 3. Baskı, İstanbul, Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, s. 120.

[160] "Arz: öğrencinin, hocanın huzurunda ezbere okuyup hocanın dinleyip tasdik etmesiyle uygulanan öğrenim metodudur." Mesul, **Mu'cemu Mustalahati İlmi'l-Kıraati'l-Kur'aniyye,** s. 252, 253;Temel, **Kıraat ve Tecvid Istılahları,** s. 36.

[161] Nureddin Ebû'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, **el-Minahu'l-Fikriyye ala Metni'l-Cezeriyye**, Mısır, 1335, s. 20.

etmesinin çok fazla vakit alacağı âşikârdır. Sema‘ metoduyla, kıraat vecihlerinin hepsini fem-i muhsin olan hocanın ağzından bizzat alınmasının yanında bunun kısa bir vakitte yapılması sağlanmıştır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî yaşadığı dönemde gerek kendi şehrinde bulunan gerek başka şehirlerde bulunan (özellikle kıraat ilminde temeyyüz etmiş) âlimlerden yararlanmış, onlardan icazet alarak nakil ve rivayette bulunmuştur. Ayrıca birçok ilmî meclisde bulunmuş ve bu halkalarda Kur’an metninin okunuşu hakkındaki tartışmalara katılmıştır. Eserlerinde yaptığı açıklamalardan sema‘ yoluyla kıraat öğrendiğini tespit edebildiğimiz üç farklı şekilde ifade etmektedir.

a. Râviler hakkında değerlendirmeleri

İmam veya râvilerin künye tercihlerinde yaptığı;

" ويقال كنيته أبو نعيم وهو الصحيح عندي – و الله أعلم- أبوعمران و كذلك سمعت الثقات بدمشق و الشام أيضا يذكرونه."

“Onun künyesinin Ebû Nuaym olduğu ifade edilse de Dımaşk ve Şam’da sika râvilerin zikrettiklerinden işitmiş olduğum Ebû İmrân olması benim görüşüme göre daha doğrudur.”[162]

b. Bizzat bir hocadan işittiğini beyan eden açıklamaları

"" وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا[163]

âyetinde geçen ‘اِبْرٰهِيمُ’ kelimesinin elif (ا) ile ‘اِبْرٰهامُ’ şeklindeki okunuş vecihlerini açıklayıp tercihini beyan ettikten sonra;

"رواه لي شيخ بعلبك"

“Ba‘lekke İmamı o vechi bana bu şekilde rivayet etti.” ifadesi örnek olarak verilebilir.[164]

[162] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 38, **el-Gâye**, s. 71.
[163] Bakara, 2/126.
[164] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 136.

c. Genel kabul görmüş rivayetler hakkındaki değerlendirmeleri

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî senet zincirinde bulunan râviler hakkındaki tartışmalarda, sahihliğini tespit ettiği rivayetlere dayanarak açıklamalar yapmıştır. Örneğin; İbn Âmir kıraatinin senet zincirinde bulunan ve ismi zikredilmeyen bir râvinin kim olduğu ve Osmân b. Affân'a ulaşıp ulaşmadığı hakkında tartışmalar cereyan etmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu râvinin Muğire b. Şihâb ez-Zührî (ö. 91/709) olduğunu belirten rivayetler zikretmiştir. Bu râvinin ise Osmân b. Affân'a bizzat okuyup okumadığı bahsinde ise;

"قرأ علي عثمان بن عفان وسمعت أيضا بالشام أنه أدرك عثمان بن عفان قالوا إن سنه يحتمل ذلك."

"Şam'da, onun (Muğire b. Şihâb ez-Zührî) yaşının buna ihtimali olmasıyla beraber Osmân b. Affân dönemine ulaştığını ve ona Kur'an okuduğunu işittim." şeklinde açıklamada bulunmuştur.[165]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bunların yanı sıra muhakkik bir muhaddis gibi duyduğu bir rivayeti araştırıp sahihliğini teyit etmedikçe kabul etmemiş ve o vechi nakletmemiştir. Onun rivayet konusunda gösterdiği hassasiyeti şu ifadelerinden anlamak mümkündür:

"والذي ذكره إبن شنبوذ عن إبن كثير فيه لم أجده أصلا عند أحد وأنكروه، وهوكذلك."

"Zikredilen şu vechi hiç kimsenin yanında bulamadım ve o okuyuşu reddettiler (sahih olarak değerlendirmediler)."[166]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, yukarıda zikredilen örneklerde, kıraat vecihleri, râvilerin kimlik bilgileri ve râvilerin sıhhati hakkındaki değerlendirmeleriyle ilim meclisinlerindeki hocaların bizzat ağızlarından işittiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bazı kıraat vecihlerinin sıhhati için bir araştırma/sağlama metodu kullandığını söylemek mümkündür.

[165] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 40.
[166] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 126.

B. Arz

Talebenin hazırlamış olduğu dersi hocanın huzurunda okuyup hocanın yanlış olanları düzeltmesi ve doğru olanları tasdik etmesi suretiyle gerçekleştirilen 'arz metodu' Kur'an'ın nüzûlünden beri var olan ve kullanılan bir yöntemdir. Suyûtî (ö. 911/1505) arz metodunu "Kur'an'ı bir hocaya arz etme yöntemi Hz. Peygamber'in her sene Ramazan ayında Kur'an'ı Cebrâil'e okumasına dayanmaktadır." şeklinde tarif etmektedir.[167]

Bir hocaya bizzat okuyarak öğrenme metodu olan arz yöntemi İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin en çok kullandığı ve tercih ettiği yoldur. Nitekim kıraat ve rivayet zincirlerini zikretmeden önce o kıraati kime okuduğunu veya bir kelimenin vecihleri arasında tercih etmiş olduğu vechi bizzat okuduğunu beyan eden açıklamalar yapmıştır. Bunlar ise;

a) Okumuş olduğu ve rivayet ettiği vecihlerin senet zincirlerinde yaptığı açıklamaları

"فأما قراءة أبي جعفر القارئ يزيد بن القعقع المدني فإني قرأت القرآن من أوله إلى أخره في الكوفة علي أبي القاسم."

"Ebû Caf'er el-Kârî Yezid b. Ka'ka' el-Medenî'nin kıraatine gelince ben Kur'an'ı başından sonuna kadar Kûfe'de Ebû Ali el-Kâsım'a okudum."[168]

b) Bir kelimenin farklı okuyuş vecihleri arasında bazen kendisinin okumuş olduğu vechi veya vecihleri zikretmesi

Buna örnek olarak ise Kur'an'da sakin (ر) ile (ل) harfinin bir kelimede peş peşe gelmesi durumunda Ebû Amr kıraatinin okuyuş vecihleri hakkında yapmış olduğu açıklama verilebilir.

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِين[169]

[167] Suyûtî, **el-İtkân,** I, 104, 142, 177; Mustafa Atilla Akdemir, **Kıraat İlmi Eğitim Ve Öğretim Metodları,** İFAV Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015, s. 98, 99.
[168] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 8, 11, 15, 17 vd; **el-Gâye**, s. 38, 42, 45, 47 vd.
[169] Tevbe, 9/80.

âyetinde geçen ‘استغفرْلَهم’ ve ‘تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ’ kelimelerinin idğâm ve izhar edilerek okunma vecihleri arasında kendisinin hangi şekilde okuduğunu beyan eden;

"فإني قرأت بإظهار اللام عند الراء."

“Ra (ر) ile beraber gelen lam (ل) harfini izhar ile ‘idğâmsız olarak’ okudum.” açıklaması örnek olarak verilebilir.[170]

Yukarıda anlatılan sema‘ ve arz metodlarıyla kıraat vecihlerini uygulayıp öğrenmek Kur’an’ın nüzûlünden beri uygulanan bir eğitim öğretim metodudur. Nitekim Hz. Peygamberin sahâbeye Kur’an âyetlerini okuması ve yeri geldiği zaman onlardan da dinleyerek âyetlerin doğruluğunu teyit etmesi rivayet edilen haberlerde anlatılmaktadır.[171] Sahâbe, tâbiîn ve tebeu’t-tâbiîn dönemlerinde de de aynı uygulama devam etmiştir. Nitekim zikri geçen dönemlerde yaşamış olan kıraat imamlarından olan Kisaî’nin (ö. 189/805) sema‘ metoduyla ders işlediği rivayet edilmiştir.[172]

Yukarıdaki bilgiler ışığında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî’nin yaşadığı dönemde de sema‘ ve arz metodlarının uygulandığını söylenebilir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî’nin ifadelerinden her iki usûlle de kıraat vecihlerini ahzettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca İbnü’l-Cezerî’nin de sema‘ metoduyla ders işlediği rivayet olunmaktadır[173] ki bu da bize daha sonraki dönemlerde de bu usûllerin kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir.

C. İctihad ve Tercihleri

Kıraatlerin ihtiyarı[174] döneminde rivayet edilen vecihler arasında her âlimin kendi ilmi birikimi ve yetkinliğine binaen tercihte bulunduğu bilinmektedir. Kıraatler arasında yapılan bu tercih işlemi sahâbe döneminde başlamıştı. Nitekim sahâbenin Hz. Peygamber’den kıraat alma şekilleri birbirinden farklı idi. Bir kısmı sadece bir kıraat almışken diğer bir kısmı birden fazla kıraat almıştı. Örneğin İbn Abbas (ö. 68/687) kıraatleri alırken çoğunlukla Zeyd b. Sâbit’in kıraatini bazen de Abdullah b. Mes‘ûd’un

[170] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 95.
[171] Bu rivayetlerden olan Hz. Ömer ile Hişam b. Hâkim arasında geçen olay için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmaîl b. İbrahîm el-Buhârî, **Sahihu’l-Buhari**, 1. Baskı, Daru İbni Kesir, Dımaşk, 2002, Kur’an’ın Yedi Üzere İndirilmesi, 5, 27, s. 1276.
[172] Zehebî, **Marifetü Kurrai’l-Kibâr**, I, 101.
[173] Suyutî**, el-İtkân,** I, 99.
[174] “İhtiyar, bir kıraat vechinin esas alınması veya kıraat vecihlerinden birinin diğerinden mukaddem tutulması demektir.” Bk. Maşalı**, Tarihi ve Temel Meseleriyle Kıraat İlmi**, s. 32.

kıraatini tercih etmiştir.[175] Tabiîn dönemi, kıraat imamları ve tedvin faaliyetlerinin başladığı dönemlerde de kıraat tercih çalışmaları devam etmiştir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin Kur'an İlimleri, Lüğat, Fıkıh ve Hadis alanlarında kendini yetiştirmiş olması onu kıraat ilminde kendi tercihlerini ortaya koyabilecek bir konuma yükseltmiştir. Nitekim Kıraat-i Aşere'ye dair ilk eser telif eden kişi olması da bu yetkinliğini göstermektedir. Eserlerinde kimi zaman kendi tercihlerini ortaya koymaktadır.

1. Râviler arasında Tercih Belirtmesi

Kıraat imamlarından rivayette bulunan râvilerin ilmî seviyelerinin her zaman aynı olmadıkları bilinmektedir. Kıraatlerin ihtiyar ve tedvin dönemlerinde sayıları bir hayli fazla olan râviler arasından tercihte bulunulmuştur. Bu ise doğal olarak bir rivayeti nakletmek isteyen kişinin, râviler arasında daha yetkin, güvenilir, sâlih, Kur'an eğitim ve öğretimiyle uzun yıllar meşgul olmuş, halk arasında meşhur ve aynı zamanda zabtı kuvvetli olan râvileri tercih etmesini gerektirmiştir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'de ilahi vahyin okunuş vecihlerini hatadan korumak, kıraatlerin daha sonraki dönemlere daha sahih ve düzenli bir şekilde ulaşabilmesini sağlamak gibi amaçlarla ortaya çıkan 'Kıraatlerin Tedvini' ihtiyacına katkıda bulunmak üzere çalışmalar yapmıştır. Kıraat ilminde kaynak kabul edilen eserler ortaya koymuş ve çalışmalarında kendisine ulaşan rivayetler arasında şaz[176] olanlar ile sahih olanları ayırmaya dikkat etmiştir. Bu bağlamda kimi zaman râviler arasında tercihlerde bulunmuştur. Bunu ise bir râviyi diğerlerine takdim ederek veya o râviden kıraat alınamayacağını belirtip reddetmek yoluyla yapmıştır. Bunlara ise:

Kisaî'nin râvilerinden olan Kuteybe b. Mihrân için kullandığı;

"وهي أجلّ الروايات عنه (عن الكسائ)."

[175] İbn Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, I, 382; Ğanim Kaddûrî Hamed**, el-Ebhas fi Ulumi'l-Kur'an**, Ürdün, 2006, s. 38; İsmail Karaçam, **Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati**, 5. Baskı, Marmara İFAV Yayınları, İstanbul, 2016, s. 243.
[176] "Şaz kıraat, Mesâhif-i Osmâniyye'ye uygun olsun veye olmasın senedi sahih olmayan veya senedi sahih ancak Mesâhif-i Osmâniyye'ye uymaya ve mütevair derecesine ulaşamayan kıraat demektir." İbnü'l-Cezerî, **Müncidu'l-Mukriîn**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1980, s. 16, 18.

"Onun (Kisaî) râvilerinin en üstün, en büyük ve en iyi olandır."[177]

Kelimelerin 'idğâm' ve 'izhar' ile okunması vecihleri bağlamında kullandığı:

"ولا ينظر الي من أظهر منه شيأ في القرآن شاذة بعيدة غير صحيحة"

"Kendisinden Kur'an'da şaz, sahihlikten uzak olan bir şey sadır olan kimsenin sözüne itimat edilmez."[178] ifadeleri örnek olarak verilebilir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin 'Şaz' kavramını 'sahih olmayan' rivayetler için kullandığını söylemek mümkündür. Nitekim yukarıda zikri geçen 'şaz' kelimesini de aynı manada kullanmıştır.[179]

Yukarıdaki örneklerin ilkinde diğer râvileri kabul etmekle beraber bir râviyi diğerlerinden üstün tuttuğu, ikinci örnekte ise şaz (sahih olmayan) kıraatleri nakleden kişinin rivayetinin kabul edilmeyeceğini bildirip red yoluna gittiği anlaşılmaktadır.

2. Kıraat Vecihleri Arasında Tercih Belirtmesi

Kur'an iki kapak arasında toplanıp 'Mushaf'[180] haline getirildikten sonra çoğaltılmıştır. Çoğaltılan nüshalar ise Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bölgelere Kur'an'ı iyi bilen ve kıraat vecihlerine de vakıf olan bir muallim ile birlikte gönderilmiştir. Bu mushaflar ise kıraat ihtilafları göz önünde bulundurularak farklı vecihlerle okumaya müsait olarak hazırlanmıştır. Kıraat alanında yetkin/uzman kişiler kendilerine ulaşan rivayetler arasında senedinin sağlam, Mushaf hattına ve Arap diline uygunluğu bakımından daha sahih olan vecihleri diğerlerine tercih etmişlerdir.[181]

---

[177] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 69, **el-Gâye,** s. 114; Diğer örnekler için bk. s. 416.
[178] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 92.
[179] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 92.
[180] "Mushaf: sayfa haline getirilmiş şey, kitap, aynı zamanda iki kapağı arasında yazılı sayfaların toplandığı cildin adına verilen isimdir." İsmail b. Hammâd el-Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, 4. Baskı, Daru'l-Meârif, Beyrut, 2012, s. 581.
[181] Mekkî **el-İbane,** s. 89.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de kıraat vecihleri arasında tercihlerde bulunarak bazı vecihlerin hatalı olduğunu belirterek kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Bazılarının ise daha fasih ve üstün olduğunu belirtmiştir.[182]

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ[183]

لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللهِ وَمَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ[184]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin verilen âyetlerdeki 'مَعَايِشَ' ve 'لٰكِن' kelimelerinin okunuş vecihlerini zikrederken;

"قرأ القراء كلهم (مَعَايِشَ) بغير همز ولم يختلفوا فيه ، إلا ما رواه أسيد عن الأعرج و خارجة عن نافع أنهما همزاه، قيل: فأما نافع فهو غلط عليه لأن الرواة عنه الثقات كلهم علي خلاف ذلك. وقال القراء و أهل النحو والعربية : إن الهمزة فيه لحن."

"Bütün Kurrâ 'مَعَايِشَ' kelimesini hiçbir ihtilaf olmaksızın hemzesiz olarak okudular. Nâfi'nin bütün güvenilir râvileri bu kelimenin hemzesiz olarak okunmasını söyledikleri halde Üseyd'in A'rac ve Hârice'den rivayetle ona nispet ederek hemzeli olarak 'معاءِش' şeklinde okunması[185] ise hatadır/yanlıştır. Nitekim kıraat imamları, nahivciler ve dilcilerde bu kelimenin hemzeli okunmasının lahn[186] olduğunu söylemiştir."[187]

"قرأ أبو جعفر وحده (لكن الذين اتقوا ربهم) مشدة النون مختلف عنه وقرأت بالوجهين والصواب عندي– والله أعلم – التخفيف لأن في جميع القرأن إذا لم يكن في أوله واو فهوبالتخفيف."

"Ebû Ca'fer kıraatine gelince '**لكن**' kelimesini şeddeli ve şeddesiz olarak okumuştur.[188] Kur'an'ın tamamında başında vav (**و**) harfi bulunmayan '**لكن**' kelimelerinin şeddesiz olarak okunmasından dolayı ben de iki vecihle okumama rağmen

[182] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 118.
[183] Araf, 7/10.
[184] Al-i İmrân, 2/198.
[185] Dimyatî, **İthaf**, II, 44.
[186] "Lahn, hata etmek doğrudan sapmak, okuyuşa uymamaktan kaynaklanan hata demektir." Suyûtî, **el-İtkân**, I, 282.
[187] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 207.
[188] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 247; Ahmed Muhammed Bennâ Dimyâtî, **İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırââti'l-Erbaate 'Aşer**, nşr. Şa'bân Muhammed İsmail, Âlemü'l-Kütüb, Beyrût, 2007, I, 499.

bana göre şeddesiz/tahfif ile okumak daha doğrudur."[189] şeklindeki ifadeleri örnek olarak verilebilir.

Yukarıdaki ilk örnekte İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bir rivayeti kabul etmeyip red yoluna gittiği diğer örnekte ise iki vechin de sahih ancak tercihe daha layık olanın bir vecih olduğunu belirttiği anlaşılmaktadır.

3. İmam ve Râvilerin Künyelerinde Tercih Belirtmesi

Rivayet sisteminde râvilerin bilinen bütün isim ve künyelerinin zikredilmesi kıraatlerin sonraki nesillere daha sağlıklı bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır. Kıraatlerin tedvini döneminde okuyuş vecihlerinin yazıya dökülmesiyle beraber senet zincirleri de eserlerin başında zikredilmiştir. Bu bağlamda İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de senet zincirlerindeki imam ve râvilerden bahsederken onların rivayet edilen isim ve künyelerini zikretmiştir.

Abdullah b. Âmir'i tanıtırken bilinen künyelerinin zikrettikten sonra:

" ويقال كنيته أبو نعيم وهو الصحيح عندي– و الله أعلم- أبوعمران و كذلك سمعت الثقات بدمشق والشام أيضا يذكرونه"

"Onun künyesinin Ebû Nuaym olduğu ifade edilse de bana göre doğru olan ise Ebû İmrân'dır. Ben Dımeşk ve Şam'da güvenilir -sika- râvilerin bu şekilde zikrettiklerini işittim." şeklindeki ifadesiyle kendi tercihinin '**أبوعمران**' olarak belirtmesi buna örnek olarak verilebilir. [190]

Sahih kıraatlerin sonraki nesillere sağlam bir şekilde aktarılmasının bir gereği olarak nakledilen bilgilerin doğru olduğundan emin olunması gerekmektedir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de yukarıda temas edilen ictihad ve tercihleri hususundaki titiz bir şekilde çalışmış ve kendisine ulaşan rivayetlerin râvilerine ait bilgilerin doğru olduğundan emin olduktan sonra nakletmiştir. Aynı şekilde ulaşmış olduğu kıraat vecihlerinin de sahihliğinden emin olduklarını nakletmiştir.

[189] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 173, 174.
[190] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 38. **el-Gâye**, s. 71.

D. Mushaflar

Hz. Ebû Bekir döneminde karşılaşılan problemler sonucunda ortaya çıkan ihtiyacın sonucu olarak Kur'an ayetleri 'Mushaf'[191] haline getirilmiştir. Hz. Osmân döneminde de bu mushaf dikkate alınarak başka mushaflar istinsah edilmiş ve bu nüshalar belli başlı şehirlere gönderilmiştir. İstinsah edilen bu mushaflar sonraki dönemlerde kendilerine uygun olması bakımından kıraatlerin sıhhat şartlarından sayılmıştır. Nitekim kıraat ilminin öncü isimlerinden kabul edilen Mekkî b. Ebî Talip (ö. 437/1045) kıraatlerin tercihinde dikkate alınan hususlar arasında mushaf hattına uygunluğu da zikretmiştir.[192] Kıraat vecihlerinin naklinde muteber kaynaklardan sayılan 'Mesahaf-i Emsâr'ın[193] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Nitekim mushaflara çokça atıf yapmıştır. Bu bağlamda Mekke, Medine, Şam, Kûfe ve Irak Mushaflarının ismini zikretmektedir. Aşağıda zikredilecek örneklerde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî harf, kelime ve hareke farklılıklarında mushafları kaynak olarak kullanmıştır.

1. Şam Mushafı

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ[194]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin verilen âyetin bağlamında zikrettiği;

"قرأ أبن عمر وحده (بالبيناتوبالزبروالكتاب) بزيادة باء في الزبر, وكذلك رأيته في مصاحف أهل مكة"

"وتأملت مصاحفهم فرأيت فيها(والكتاب)بغير باء (وبالزبر) بالباء."

"İbn Âmir '**الزُّبُرِ**' kelimesine ba (ب) harfinin ilave ederek okumuştur. Şamlılar'ın mushaflarını ayrıntılı olarak inceledim ve orada da '**والكتاب**' kelimesinin ba'sız (ب), '**الزُّبُرِ**' kelimesini ise ba'lı (ب) yazıldığını gördüm."[195] ifadeleri ile,

"كَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ[196]

---

[191] Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, s. 581.
[192] Mekkî Muhammed b. Ebi Talip el-Kaysî, **el-İbane an Meani'l-Kırâât,** nşr. Abdulfettâh İsmail Şelebî, Kahire, Dâru Nehdati Mısr, [t.y.] s. 89.
[193] Muhammed Abdulazim ez-Zürkanî, **Menahilü'l-İrfan fi U'lûmi'l-Kur'an**, Matbaati İsa el-Babî el-Halebî, 1943, I, 404, 405, 406; Maşalı, "Mushaf", **DİA**, XXXI, 248 "Mesâhif-i Emsar, Hz. Osmân döneminde istinsah edilip belli şehirlere- Mekke, Şam, Basra, Kûfe, Yemen, Basra, Bahreyn- gönderilen mushaflardır." Mesul, **Mu'cemu Mustalahat,** s. 307, 308.
[194] Al-i İmran, 3/184.
[195] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 172, 272.

âyeti bağlamında yer verdiği "İbn Âmir ' مِنْهُمْ ' kelimesini muhatab siğasıyla 'منكم' şeklinde okumaktadır. Şamlılar'ın mushafında da bu şekilde yazılmıştır."[197] ifadeleri örnek olarak verilebilir.

2. Mekke Mushafı

"قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا"[198]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin verilen âyetin bağlamında zikrettiği;

"قرأ إبن كثير وإبن عامر (قال سبحان ربي) بالألف علي الخبر وعليه مصاحف أهل مكة والشام. "

"İbn Kesir ve İbn Âmir '**قل**' kelimesini elif (ا) ile '**قال**' şeklinde okumuştur. Mekke ve Şam'lıların mushafında da bu şekildedir."[199]

"اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفروا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا " [200]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin verilen âyetin bağlamında zikrettiği;

"قرأ إبن كثير (ألم ير الذين كفروا) بغير واو، و كذلك في مصحف أهل مكة"

"İbn Kesir '**اَوَلَمْ**' kelimesini vav'sız (**و**) olarak '**ألم**' şeklinde okumuştur. Mekkeliler'in mushafında da bu şekildedir."[201] ifadelerinden Mekke Mushaflarını incelediği anlaşılmaktadır.

"وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنوا أَهٰؤُلاءِ الَّذِينَ اَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُم"[202]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî verilen âyeti bağlamında yaptığı;

" وقرأ أبو جعفر و نافع و ابن كثير(يقول الذين آمنوا) بغير واو، وعليه مصاحف الحرمين والشام."

"Haremeyn ve Şam Mushaflarında da olduğu gibi Ebû Ca'fer, Nâfi' ve İbn Kesir'**يقول**' kelimesini vav'sız (و) okumuşlardır." açıklamasında ise Mekke ve Medine Mushafları için 'Haremeyn' lafzını kullanmıştır. [203]

---

[196] Mü'min, 40/21.
[197] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 389; **el-Gâye**, s. 383.
[198] İsra, 17/93.
[199] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 272.
[200] Enbiya, 21/ 30.
[201] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 301.
[202] Maide, 5/53.
[203] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 186.

3. Medine ve Irak Mushafları

"وَسَارِعُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ"[204]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin verilen âyet bağlamında zikrettiği;

" وقرأ أبو جعفر و نافع و ابن كثير(سَارِعوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ) بغير واو و كذلك في مصاحف المدينة والشام. وقرأ الباقون (وسارعوا) بالواو وعليه مصاحف أهل مكة و العراق."

"Ebû Ca'fer, Nâfi' ve İbn Kesir, Medine ve Şam Mushaflarında da olduğu gibi '**سَارِعوا**' kelimesini vav'sız (و) okumuşlardır. Geri kalan Kurrâ ise Mekke ve Irak Mushaflarında olduğu gibi vav'lı '**وسارعوا**' olarak okumuşlardır." ifadelerinde Mekke ve Irak mushaflarından istifade ettiğini belirtmiştir. [205]

4. Şahsi Mushaflar

Hz. Peygamberin hayatında âyetleri dinleyip yazarak kendilerine özel mushaflar edinen sahâbenin varlığı bilinmektedir. Osmân b. Affân (ö. 35/656), Alî b. Ebi Talip (ö. 40/661), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Übey b. Ka'b (ö. 33/654) ve Enes b. Malik (ö. 93/711) gibi sahâbiler bunlardan sayılabilir.[206] Raşid halifeler döneminde farklı bölgelere gönderilen sahâbîlerin yedi harf ruhsatı kapsamında farklı okuyuşlarının olması bulundukları bölgelerde kendi kıraatlerinin yayılmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra sahâbîlerin bir kısmının kendi mushaflarından Kur'an eğitimi yapmaları da farklı okuyuşların o bölgede yayılmasıyla neticelenmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise bu mushaflar müellifler tarafından Mesâhif-i Emsâr'da bulunan vecihleri desteklemek için kullanılmışlardır. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de bu sahâbe mushaflarını, kaynak olarak gösterdiği Mesâhif-i Emsâr'ı desteklemek için zikretmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin;

"وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ"[207]

âyeti bağlamında yaptığı;

"قرأ عبد الله بن عامروحده (ما فعلوه إلا قليلاً منهم) بالنصب , و كذلك في مصاحف الشام ومصحف أنس رحمه الله بالألف وقرأ الباقون(إلا قليل) بالرفع."

---

[204] Al-i İmran, 3/133.
[205] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 169, 329.
[206]; İbn Mücâhid Ebû Bekir b. Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî, el-Bağdâdî, **Kitabü's-Seb'a fi'l-Kıraât,** nşr. Şevki Dayf, Daru'l-Mearif, Mısır, 1972, s. 5; Zerkânî**, Menâhil**, I, 202.
[207] Nisa, 4/66.

"Şamlılar'ın ve Enes b. Malik'in (ö. 93/711) Mushaf'ında da olduğu gibi İbn Âmir de '**قَلِيلٌ**' kelimesini fethalı olarak '**قليلاً**' şeklinde okumuştur. Diğer imamlar ise ref ile '**قَلِيلٌ**' olarak okumuşlardır." açıklaması da şahsi Mushaflardan yararlandığını göstermektedir.[208]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yukarıda anlatıldığı üzere mushafları kaynak olarak göstermesinin yanında bazen bu mushaflar arasında karşılaştırma yapmış ve mushaflarda yer alan vecihleri de ayrıca belirtmiştir. Buna örnek olarak ise en-Nîsâbûrî'nin;

"وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ"[209]

âyeti bağlamında yaptığı;

"قرأ ابن كثير وحده (وأعد لهم جنات تجري من تحتها الأنهار) بزيادة (من) و كذلك في مصاحف مكة. وقرأ الباقون (تجري تحتها الأنهار) بغير (من) و عليه سائر المصاحف."

"İbn Kesir, 'Mekke Mushafı'nda da olduğu gibi 'من' kelimesini ekleyerek okumuştur. Geri kalan imamlar ise diğer mushaflarda olduğu gibi ' **وأعد لهم جنات تجري تحتها الأنهار**' şeklinde 'من'siz olarak okumuşlardır." açıklaması verilebilir.[210]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bazen de herhangi bir belde veya râvi ismi zikretmeksizin mushaflara atıf yapmaktadır. Buna ise;

"وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ"[211]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin verilen âyetteki '**فَبِما**' kelimesinde bulunan (ف) harfinin okunup okunmaması vecihlerinde yaptığı;

"قرأ أبو جعفر و نافع وإبن عامر (وما أصابكم من مصيبة بما كسبت أيديكم) بغير فاء. وكذلك مصاحفهم."

"Nâfi', Ebû Ca'fer ve İbn Âmir, kendi mushaflarında olduğu gibi '**بما**' kelimesini fa'sız (ف) okumuşlardır."[212] açıklaması örnek olarak verilebilir. Görüldüğü

[208] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 180.
[209] Tevbe, 9/100.
[210] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 228.
[211] Şûra, 42/30.

üzere mushafların kendilerine nispet edildiği herhangi bir belde ismi zikretmemiştir. Ancak ismi zikredilmeyen beldelerin, bu kıraati rivayet eden Nâfi ve Ebû Ca'fer'e nispetle Medine, İbn Âmir'e nispetle Şam olduğunu elimizde bulunan bilgilere dayanarak söylemek mümkündür.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, mushafları kaynak olarak göstermesinin yanında bu mushaflara uymayan rivayetlerin hatalı olduğunu belirtmiştir. Nitekim yukarıda bahsi geçen '**والكتاب**' ile '**وبالزبر**' kelimelerinin her ikisinin de (ب) 'bâ' harfi ile okunduğu rivayetine yaptığı;

"وروي عن أحمد بن يزيد الحلواني أنه ذكر عن أهل الشام(وبالزبر وبالكتاب) بزيادة الباء في الحرفين ولم يعرفه أهل الشام وقالوا هو غلط لا شك."

"Ahmed b. Yezid el-Hulvânî'den (ö. ?) 'Şam ehlinin '**وبالزبر وبالكتاب**' her ikisini de ba (ب) harfi ile okuduğu' rivayet edilmiştir. Ancak Şamlılar bu okuyuşu bilmemekte ve bunun kesinlikle hatalı olduğunu söylemektedirler."[213] açıklaması örnek olarak verilebilir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bu rivayetin aksine olarak 'Şamlıların Mushaflarını ayrıntılı olarak inceledim ve orada da '**والكتاب**' kelimesinin (**ب**) ba'sız, '**الزُّبُرِ**' kelimesini ise (**ب**) ba'lı yazıldığını gördüm."[214] şeklindeki açıklaması da mushaflara uymayan vecihleri kabul etmediğini göstermektedir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yukarıda zikredilen ifadelerinden anlaşıldığı üzere ulaşabildiği ve sahih olarak kabul ettiği Mesâhif-i Osmâniyye'den yararlandığı anlaşılmaktadır. Bu mushaflar İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat tercihleri ve nakillerinde itimat ettiği kaynaklardan sayılmaktadır. Ayrıca bu mushaflarda geçen bilgileri istinsah dönemi öncesi bazı sahâbe mushaflarından aktardığı bilgilerle desteklemektedir. Böylelikle sahih kıraatler ile sakim (şaz)[215] okuyuşları birbirinden temyiz etmiştir. Nitekim Şam Mushaf'ını görüp zikri geçen kıraat ihtilaflarının bizzat kontrol ettiğini ifade etmektedir. Zikri geçen açıklamalarından anlayabildiğimiz kadarıyla bütün bunları yaparken bir beldede tek bir mushafa itimat etmemiş genel kabul görüp yaygınlaşmış ve ilim ehlinin de sahihliğini teyid etmiş olduğu mushaflara

[212] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 395.
[213] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 172.
[214] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 172.
[215] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî 'şaz kıraat' kavramını 'sahih kıraat'in karşılığı olarak kullanmıştır.

itimat etmiştir. Nitekim bu önemli merkezlere gönderilen mushaflar asıl kaynak niteliğinde olup bu şehirlerdeki istinsahların bu nüshalar esas alınarak gerçekleştirildiği ve itinayla muhafaza edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda İbn Mihrân en-Nîsâbûrî Mekke, Medine, Şam ve Irak Mushaflarının isimlerini zikretmiştir. Ancak bazı rivayetlerde Hz. Osmân döneminde istinsah edilip Yemen ve Bahreyn'e de gönderilmiş olduğu zikredilen mushaflardan bahsetmemiştir.[216] Bu bilgiler ışığında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin, bu mushaflardan hiç birine uymayan bir kıraat vechini sahih olarak değerlendirmediğini söylememiz mümkündür.

E. Arap Dili

Sami dil ailesinden olan Arap dilinin grameri, kadîm şairlerin şiirleri (cahiliyye devri, İslâmın doğduğu devir ve hem cahiliyye hem de İslâm'ın ilk devrinde yaşayan ilk şairler), Kur'an, Hz. Peygamber'in hadisleri, ilk halifelerin resmî muhâberâtı, eyyâmü'l-arab'a dair mensur parçalar ve emsâl/atasözleri kaynak alınarak oluşturulmuştur. Nüzûl sürecinde Kur'an'ın muhatabı olan Arap toplumunun dil kullanımları dikkate alınmıştır. Kimi zaman Arap dili lehçeleri arasında fazla bilinmeyen ve Kur'an'ın muhataplarının o an için bilmediği kelimeler veya cümle yapıları kullanılmıştır. Kullanım alanı oldukça geniş olan Arap dilinde bütün kelimelerin üzerinde ittifak edilmiş olması veya her zaman en meşhur addedilmiş olması mümkün değildir. Fasih Arapça ile nâzil olan Kur'an, Hz. Peygamber zamanında yazıyla tespit edilmiş ve çok geçmeden kitap haline getirilmiştir. Gerek kısmen veya tamamen ezberlenen, gerekse mushaf halinde süratle yayılan, aynı zamanda dilin bütün hususiyetlerini aksettirecek genişlikte bulunan Kur'an, fasih ve edebî Arapça'nın en mükemmel numunesi, miyarı olmuş ve bu hüviyetini devam ettirmiş, dil ile edebiyata dair çalışmaların da hareket noktası olmuştur.[217]

Kıraatlerin ihtiyarı döneminde tercih edilen vecihlerin naklinin sahih olmasının yanında Arap dilinin kurallarına uygun olması da -bir vecihle bile olsa- kıraatlerin

[216] Ebû Amr Osmân ed-Dânî, **el-Mukni' fi Resmi Mesâhifi'l-Emsar**, nşr. Muhammed Sadık Kamhavî, Mektebeti Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire, s. 19.
[217] Nihat M. Çetin, "Arap", **DİA**, III, 282, 283 vd.

sıhhatinin şartlarından sayılmıştır.[218] Bu uygulama ilahi vahyi hatalı okuyuşlardan korumak için alınan tedbirlerden biridir.

Kıraatlerin tedvini döneminde ihtiyar sahibi kimselerin aynı zamanda dil bilgini olması da Arap dilinin kıraatlerin sıhhatinde şart koşulmasının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. İbn Mücâhid'in ihtiyar sahibi olan Kisaî için kullandığı "Arap dili onun işi ve sanatı idi."[219] ifadesinin de bu minvalde olduğu söylenebilir. Nitekim Dânî ve İbnü'l-Cezerî'nin de ihtiyar ehlinin 'Arap diline vakıf/uzman âlimler' olduklarını söylemesi kıraat âlimlerinin bu alandaki ehliyetine işaret etmektedir.[220]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de Arap dili ve lüğatındaki uzmanlığı sayesinde nakledilen rivayetler arasında zayıf, şaz ve hatalı olanları tespit etmiştir. Eserlerinde kıraat vecihlerinin ihtiyarında senedinde bir problem olmayan rivayetler arasından Arap dilinde yaygın olarak kullanılanları tercih etmiştir. Tercihlerinde hatalı bulduğu vecihleri belirtmiştir. Kimi zaman ise vecihler arasında hangisinin daha meşhur olduğunu belirtmekle yetinmiştir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin 'aynı olan iki harfin birincisi sakin (harekesiz) ikincisi ise harekeli olarak peş peşe geldiğinde idğâm edilmesi vaciptir'[221] kuralına binaen yaptığı;

"وعلي هذا إجماع القراء وكلام العرب ولا تنظر إلي من أظهرمنه شيأً في القرآن رواية شاذة غير صحيح وإنما الإعتماد علي ما أجمعوا عليه ولم يختلف فيه والله أعلم به"

"Kurrâ'nın ve Arap kelamının icma'ı'da bunun üzerinedir. Kendisinden Kur'an hakkında şaz (sahih olmayan) bir şey sadır olan kişinin sözüne itimat edilmez." açıklaması buna örnek olarak verilebilir.[222]

[218] Mekkî, **el-İbane**, s. 89.
[219] İbn Mücâhid, **Kitabu's-Seb'a**, s. 78.
[220] Ebû Amr Osmân b. Said ed-Dânî, **Urcûzetü'l-Münebbihe ala Esmai'l-Kurra ve'r-Ruvat ve Usûli'l-Kıraat ve 'Akdi'd-Diyanât bi't-Tecvidi ve'd-Delâlât,** nşr. Muhammed Mickân el-Cezâirî, Riyad, Daru'l-Muğnî, 1999, s. 159.
[221] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 125.
[222] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 92.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin Arap dilini sıhhat şartlarından kabul ettiğine dair bir diğer örnek ise;

"اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ"[223]

âyetinde bulunan 'وجدكم' kelimesinin okunuş vecihleri hakkkında yapmış olduğu;

"والقراء علي (وُجدكم) بضم الواو، وهو الأكثر والأشهر في القراءة واللغات."

"Kurrâ'nın tercihi bunun zamme ile okunması yönündedir. Bu ise okuyuşta ve Arap lehçelerinde daha çok kullanılan ve meşhur olandır." şeklindeki açıklamasıdır.[224]

Yukarıdaki zikredilen örneklerden de anlaşıldığı üzere Arap dilini kaynak olarak kabul etmesinin yanı sıra İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin tercih ve nakilde bulunurken dikkate aldığı bazı hususlar da göze çarpmaktadır. Bunlar ise;

i) Mütevatir kıraatin şartlarını taşıyan rivayetlerde tercihte bulunurken bir okuyuşu Arap diline uygunluğunun yanı sıra '**وعلي هذا إجماع القراء**' 'Kurrâda bunun üzerinde görüş birliği içerisindedir.'[225] şeklindeki ifadesinden bir vechin sıhhatinde kurrânın görüş birliğini de dikkate aldığını söyleyebiliriz. Bu da bize Arap dilinde kullanılan bir vechin sadece dilde bulunmasından dolayı kıraat sayılamayacağını göstermektedir.

ii) Yukarıda da ifade edildiği gibi bir beldenin mushafını kaynak olarak kullanırken o vechin, bölge halkının bildiği meşhur rivayetlerden olmasını göz önünde bulundurduğunu "**ولم يعرفه أهل الشام**" "Şam ehli bu okuyuşu bilmiyorlar." şeklindeki ifadesine binaen söylemek mümkündür.[226]

iii) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin tabakat kitaplarında da bahsedildiği gibi güvenilir ve sağlam bir kişiliğe sahip olan salih insanlardan olmasından dolayı tercih ve nakilde bulunurken çok titiz davrandığı anlaşılmaktadır. Nitekim rivayette bulunduğu imam ve râvilerin ilmî kıymetlerine temas eden notlar aktarması bunu göstermektedir.

[223] Talak, 65/6.
[224] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 438.
[225] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 92.
[226] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 172.

Bu bağlamda Nâfi b. Abdurrahman'ın (ö. 169/785) ilmî kıymeti hakkında rivayet edilen;

" و ذكر قالون وأن نافعا يقول إنه أدرك غير واحد من القراء بمدينة الرسول صلي الله عليه وسلم.....فكل ما اجتمع عليه اثنان أخذته , وكل ما شذ فيه واحد تركته وأخذت الأكثر"

"Kalûn, Nâfi'nin: 'Hz. Peygamber'in ashabından olan birçok kurrâya ulaşıp, iki kişinin görüş birliği içinde olduğu vecihleri alıp tek kalan vecihleri terkederek çoğunluğun rivayetlerini aldım.' dediğini nakletmiştir.[227]

"وروي عن نافع أنه قال قرأت علي سبعين من التابعين"

"Tabiîn'den yetmiş kişiye Kur'an okudum (onlardan ders aldım).' dediği rivayet olunmuştur." ifadelerini aktarması rivayette hangi şartları gözettiğinin göstergesi sayılabilir.[228]

Yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere kendi tercih ve rivayetlerinde ismi geçen râvilerin güvenilirliği hususunda hiçbir şüphe bırakmayacak rivayetleri zikrederek kendisinin nakil konusunda titiz davrandığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Tercih ve nakilde titiz davranmış olduğuna dair bir diğer örnek ise;

اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ[229]

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ[230]

İbn Kesir'in Ebû Bekir el-Hâşimî'den (ö. 318/930) gelen bir rivayette bu âyetlerde bulunan 'مصيطرون' kelimesini -sin (س) ile ve 'مصيطر' kelimesini ise -sad- (ص) harfiyle okuduğu, Mevsılî (ö. 250/ 864) ve Buhârî (ö. ?) tarikinden gelen bir rivayette ise her iki kelimeyi de 'sad' (ص) ile okuduğunu zikretmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ortaya çıkan bu problemli durum karşısında;

"والصحيح والصواب رواية الهاشمي لأنه في مصاحف أهل مكة و هذا يدل علي أن أبا بكر الهاشمي كان أعلمهم بهذه القراءة و أضبطهم لها وأتقنهم وأثبتهم فيها"

[227] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 19.
[228] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 20.
[229] Tûr, 52/37.
[230] Ğâşiye, 88/22.

"Sahih ve doğru olan Mekkeliler'in Mushafında da olduğu gibi Ebû Bekir el-Haşimî'den gelen rivayettir. Bu da bize onun bu kıraati onlardan daha iyi bildiği, zabtının daha sağlam, onlardan daha yetkin ve güvenilir olduğunu göstermektedir."[231] ifadelesiyle tercihini belirterek iki rivayetten daha sahih ve ilmî olarak daha sağlam olanı seçmiştir. Bütün bunlar ise onun rivayette ne kadar dikkatli olduğuna işaret etmektedir.

iv) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî râviler hakkında kendisine ulaşan bir bilgiyi başka rivayetler ile de desteklemiştir. Örneğin Abdullah b. Âmir'in senet zincirinde geçen fakat ismi zikredilmeyen bir râvi hakkında zikrettiği;

"..... قال أبو عبد الله الأخفش لم يسم لنا هشام بن عمار السلمي هو المغيرة بن أبي شهاب المحزومي."

"Ebû Abdullah el-Ahfeş (ö. 292/904) şöyle dedi: 'Hişâm b. Ammar es-Selmâ (ö. 245/859) bize o râvinin adını söylemedi. O, Muğire b. Ebi Şihab el-Mahzûmî'dir. (ö. 91/709)"[232] ifadesi bu şahsın kim olduğu hususundaki birkaç rivayetten sadece bir tanesidir.

v) İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bir kıraat hakkında mevcut olan senetleri ve rivayetleri zikrettikten sonra bu okuyuşun senedinde bulunan râviler hakkında varit olan hadis rivayetlerine yer verdiği görülmektedir. Nitekim Hamza kıraatinin senetlerini zikrettikten sonra bu kıraatin sahihliğine dair birçok rivayete yer verdikten sonra yine bu kıraatin senedinde bulunan Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652) hakkındaki hadisi:

"وقال رسول الله صلي الله عليه و سلم : من سره أن يقرأ القرآن غضاً كما أنزل فليقرأه علي قراءة ابن أم عبد. وأي قراءة أثبت من هذا؟ "

"Rasulullah şöyle buyurdu: 'Kim itina göstererek Kur'an'ı indirildiği şekliyle okumak isterse İbn Ümmi Abd'in kıraati gibi okusun." [233] nakletmiştir. Bu kıraatin

[231] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 416.
[232] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 39, 40.
[233] Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammedb. Hanbel eş-Şeybanî el-Mervezî, **el-Müsned**, nşr. Şuayb Arnavut vdğr. Müessetü'r-Risale, Lübnan, 1. Baskı, 1997, VII, 287, 288, 359; İbn Mâce, **es-Sünen**, I-V, nşr. Şuayb Arnavut, Âdil Mürşid, Muhammed Kamil Karabelli, Abdullatif Hırzullah, Dâru Risaleti Alemiyye, 2009, Mukaddime 11, I, 97, 98.

üstünlüğünü ifade etmek için de okuyucuya 'Hangi kıraat bundan daha üstündür?' şeklinde bir soru yöneltmiştir.[234]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî eserlerinde naklettiği kıraat vecihlerinin sıhhat şartlarını 'Bunlar sahih kıraatin sıhhat şartıdır.' şeklinde sarih bir şeklide ifade etmiyorsa da yukarıda zikri geçen örneklerden bir vechin sahih kabul edilebilmesi için birtakım özelliklere sahip olmasına dikkat ettiği söylenebilir. Nitekim İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin ifadelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla senedinin sahih olması, Mesâhif-i Osmâniyye'ye ihtimalen de olsa muvafık olması ve Arap diline bir vecihle de olsa uygunluğu bir vechin sahih kabul edilebilmesinin şartıdır.

VI. TERCİHLERİ

Kur'an'ın indirildiği dönemde verilmiş olan yedi harf ruhsatıyla başlayan kıraat farklılıkları sonraki dönemlerde ilmî birikime sahip olmayan halk arasında hatalı okumalara sebep olmuştur. Kur'an'ın indirildiği dönemden itibaren kıraat tartışmaları yaşanmıştır.[235] Başta sahâbe olmak üzere İslâm âlimleri bu problemin daha fazla büyümemesi için bir takım önlemler almaya başlamışlardır. Bu tedbirlerden biri de rivayet edilen vecihler arasında tercihte bulunup en sahih olanları sakim olanlardan ayırmaktır. Kıraat âlimlerinin kendilerine nakledilen ve sayıca çok fazla olan kıraat veya rivayet arasından Arapça'ya en uygun olan, senedi sahih, anlam itibarıyla da en iyi olanını tercih etmişlerdir.[236] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yaşadığı dönem ise ihtiyar döneminin yavaş yavaş sona erdiği ve tedvin döneminin başladığı dönemlere rastlamaktadır. Bu bağlamda İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin de zaman zaman tercihlerde bulunduğu görülmektedir. Bu bölümde en-Nîsâbûrî'nin râvi ve rivayet tercihleri incelenecektir.

A. Râviler Hakkındaki Tercihleri

Râvilerin ilmî ve ahlakî kişilikleri nakledilen bilgilerin sıhhati açısından önem arzetmektedir. İslâmi ilimlerin hemen hemen hepsinde râvilerin ilmi olarak yetkin, ahlaki olarak iyi özelliklere sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Bu da rivayette bulunan kişiler arasında tercihler yapılmasına sebep olmuştur. Söz konusu rivayetler Kur'an'ın lafzı ile ilgili olduğunda bu tercihler daha da önem arzetmektedir. İbn Mihrân en-

[234] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 63.
[235] Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 14 vd.
[236] Ayrıca bk. Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 43,44.

Nîsâbûrî de râviler arasında zikredilen özelliklere sahip olan râvileri tercih edip, bu râvilerin ilmi seviyelerine yetişememiş olan âlimlerden gelen rivayetleri ise terketmiştir. Bu bölümde tercih edilen bu râvilere ve tercih sebeplerine yer verilecektir.

1. İsim ve Künye Tercihi

Kıraat vecihlerinin çok olması, rivayet edenlerin de sayıca fazla olmasına sebep olmuştur. Kıraat ilmi naklî bir ilim olması sebebiyle rivayet sisteminde adı geçen her bir râvinin isim, künye ve lakabının tam ve doğru olarak bilinmesi gerekir. Bu itibarla kıraat âlimleri rivayette bulundukları kişilerin isim ve künyelerinin sahih olmasına dikkat etmişlerdir. Nitekim bütün bir kıraat tarihi içerisinde isim, künye ve lakap benzerliğinden doğabilecek sorunlar göz önünde bulundurulduğunda bu konunun ehemmiyeti daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî eserlerinde yer verdiği imam ve râvilerin isim ve künyeleri hakkında kimi zaman kendisine ulaşan rivayetler arasında tercihlerde bulunmuştur.

Mesela Kisaî'nin râvilerinden olan Hamdun b. Meymûn (ö. ?) hakkındaki kendisine ulaşan;

" قال أبو بكر بن كامل: وأخبرني أحمد بن يعقوب أنه قرأ علي حمدون بن الزجاج....."

"Ebû Bekir Ahmed b. Kamil b. Yezid el-Kâdî (ö. 355/966) kendisinin Ahmed b. Ya'kup Hamdun b. ez-Zeccac'dan 'Hamdun b. ez-Zeccac'a okuduğunu söyledi."[237]

" وقال أبو عيسي بكار:وكان أحمد بن يعقوب قرأ علي حمدويه بن ميمون الزجاج....."

"Ebû İsa Bekkar b. Ahmed el-Mukrî (ö.?)kendisinin Ahmed b. Ya'kup'un Hamdeveyh b. ez-Zeccac'a okuduğunu söyledi."[238] rivayetlerinde kullanılan iki isimden bir tanesini tercih etmiştir. Bu tercihinin sebebini ise;

"وكذلك سمعت من المشايخ يقولون: حمدويه بن ميمون إلا أن أبي بكر بن كامل كان أبصر منه في كل باب والله أعلم"

[237] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 77, **el-Gâye**, s. 120.
[238] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 77.

"Ben bu zatın ismini Ebû Bekir Ahmed b. Kamil b. Yezid el-Kâdî hariç diğer kurrâdan, Hamdeveyh b. Meymûn olarak işittim. Ebû Bekir Ahmed b. Kamil b. Yezid el-Kâdî her konuda bu zatlardan daha yetkin olduğundan bu rivayeti (Hamdun b. Meymûn) tercih ettim." ifadeleriyle açıklamıştır.[239]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat imamlarından İbn Kesir'i tanıtırken kullandığı ifadelerden, künye konusunda da dikkatli davrandığı anlaşılmakta, râviler arasında isim benzerliğinden dolayı herhangi bir karşılıklığa mahal bırakmamak için hem râvinin künyesi hakkında söylenenleri hem kendi tercihini belirtmesinde râviler hakkındaki bilgisinin derinliğini gözler önüne sermektedir.[240]

"وهو أبو معبد عبدالله بن كثيرالداري.....ويقال كنيته أبو بكر ويقال أبومحمد والصحيح عندي والله أعلم وكذلك سمعت بالشام. وحدثني به أيضاً أبوسهل بن صالح إدريس البغدادي المقرئ عن ابن مجاهد."

"O, Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesir'dir. Her ne kadar onun künyesinin Ebû Bekir veya Ebû Muhammed olduğu söylense de, Şam'da işittiğim ve Ebû Sehl b. Salih İdris el-Bağdâdî'nin de (ö. ?) bana İbn Mücâhid'den rivayet ettiği gibi benim görüşüme göre doğru olan Ebû Ma'bed'dir." şeklindeki açıklamaları künye tercihi yaptığını göstermektedir. [241]

Yine aynı şekilde kıraat imamlarından olan Abdullah b. Âmir için kendisine ulaşan rivayetlerde zikredilen iki künye hakkında;

"وهو أبوعمران عبد الله بن عامر اليحصوبي إمام أهل مكة في القرآن. ويقال كنيته أبونُعيم والصحيح عندي والله أعلم أبوعمران وكذلك سمعت بدمشق والشام أيضاً يذكرونه."

"O, Mekke halkının Kur'an'da İmamı (muallimi/öğretmeni) olan Ebû İmran Abdullah b. Âmir el-Yahsûbî'dir. Her ne kadar künyesinin Ebû Nuaym olduğu söylense de Dımaşk ve Şam'da da işittiğim gibi bana göre doğru olan Ebû İmran'dır."[242]

[239] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 77, **el-Gâye**, s. 120.
[240] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 20, 21.
[241] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 20, 21.
[242] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 38; **el-Gâye**, s. 43.

ifadeleriyle bir değerlendirme yapıp tercihini belirtmiştir. Bu iki künyeden de halk arasında dolaşanı değil ilmî meclislerde rivayet olunan künyeyi tercih etmiştir.

Yukarıda zikredilen örneklerden de anlaşılacağı üzere genel olarak Kıraat İlminde özel olarak ise İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat metodunda gerek isimlerin gerekse künyelerin özel bir yeri olduğunu söylemek mümkündür.

2. Râvi Tercihi

Kıraat imamlarından doğrudan veya vasıtalı olarak kıraatleri alan râvi sayısının çokluğu naklin sıhhati açısından râviler arasından daha yetkin, güvenilir, ilmi derinliğe sahip, hıfzı kuvvetli ve salih kişilerden olanların tercih edilmesine sebep olmuştur. Kıraatleri nakletmek isteyen kişinin rivayetleri kimden aldığı da senedinin sıhhati açısından önem arz etmektedir. Bu öneme binaen kıraat ilminde yetkin olan âlimler naklettikleri rivayetlerin râvilerinin bu özellikleri haiz olmalarına dikkat etmişlerdir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'de okuduğu rivayetleri naklederken bu özelliklere sahip râvileri tercih etmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin;

" والذي أعتمده فيها رواية الهاشمي أبي بكر رحمه الله، لأنا لا نسمع رواية أصح من روايته , ولا أحدا أضبط لهذه القراءة منه رحمه الله."

"İbn Kesir kıraatinde kendisine itimat ettiğim/doğru bulduğum rivayet Ebû Bekir el-Hâşimî'nin rivayetidir. Çünkü biz onun rivayetinden daha sahih/doğru bir rivayet ve bu rivayeti ondan daha sağlam/iyi bilen hiç kimseyi işitmedik."[243] açıklamaları buna örnek olarak verilebilir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yukarıda yer verilen açıklamalarından râviler arası tercihte bulunduğu söylenebilir. Abdullah b. Âmir kıraatini naklederken diğer râvilerden daha üstün olduğunu belirttiği Ebû Bekir el-Hâşimî'den (ö. 318/ 930) gelen rivayetleri tercih etmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin, hocası Ebû Ali es-Saffâr'a (ö. ?) okuduğu ve Ebû Bekir el-Hâşimî'den nakledilen rivayetler ise; Kavvâs künyesiyle meşhur olan Ebûl-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Avn el-Nebbâl'in (ö. 240/854), Abdullah b. Ahmed b. Beşir b. Zekvân'ın (ö. 242/856) ve Ebû İshak Abdulvehhab b. Felih b. Riyah el-Mekkî 'nin (ö. 250/865) rivayetleridir.

[243] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 21.

İbnü'l-Cezerî'nin de, *Gayetü'n-Nihâye*'de 'mukrî (hem okuyup hem okutan), muhakkik (doğru olanı ortaya çıkarmak için çalışan) ve zabıt (bildiği rivayetleri sağlam bir şekilde hafızasında tutan bir âlim)[244] olarak övgüyle bahsettiği Ebû Bekir el-Hâşimî'yi tercih etmesinin sebeplerini ise bu rivayetten daha sahih bir rivayet ve ondan daha sağlam bir râvi işitmemiş olması olarak açıklamıştır.[245] Ancak İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bir râviyi tercih edip ondan övgüyle bahsetmesi o râvinin tüm rivayetlerini kabul ediyor manasına gelmemektedir. Nitekim yukarıda zikri geçen ve övgüyle bahsedilen Ebû Bekir el-Hâşimî'den gelen bir rivayete;

"يعني إنه أختلط عليه و لم يميز بين روايتين والله أعلم به"

"Ebû Bekir el-Hâşimî bu konuda iki rivayetin arasını ayıramayıp karıştırdı." şeklindeki açıklamasıyla söz konusu rivayetin sahih olmadığını belirtmiştir. [246]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin râviler arasında tercih belirttiği bir diğer isim ise;

"وهي أجلّ الروايات عنه (عن الكسائ)"

"O, Kisaî'nin rivayetlerinin en üstünü/en sahihidir."[247] ifadelerinden anlaşılacağı üzere Kisaî'nin râvilerinden olan Kuteybe b. Mihrân'dır (ö. ?). Bu rivayeti ilk sırada zikretmesi de bunu desteklemektedir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî râviler arası tercihte bulunmasının yanı sıra bir râvi hakkındaki tartışmalarda sahih olan rivayetlere de yer vermiştir. Hamza b. Habib ez-Zeyyat'ın (ö. 156/772) hocası A'meş'e -Süleyman b. Mihrân- (ö. 148/765) bizzat okuduğu/arz ettiği veya sema yoluyla aldığı konusundaki tartışmada yapmış olduğu;

"قرأ حمزة بن زيات علي محمد بن عبد الرحمن بن أبي ليلي قال: وسمع قراءة الأعمش ولم يقرأ عليه .....هكذا سمعنا في هذه الرواية والصحيح عنه والله أعلم أنه قرأ علي الأعمش كما قدمنا في سائر الروايات. وقد روي أنه قال : رأيت حمزة يقرأ علي الأعمش."

[244] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** II, 267.
[245] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 21.
[246] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 140.
[247] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 69; **el-Gâye**, s. 114.

"Her ne kadar Hamza b. Zeyyat'ın, A'meş kıraatini A'meş'e değil Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leyla'ya okuduğu söylense de bana göre sahih/doğru olan sunduğumuz diğer rivayetlerle beraber onun A'meş'in bizzat kendisine okumuş olmasıdır."[248] açıklamasında tercihinin Hamza'nın 'arz' yoluyla kıraatleri elde ettiği yönünde olduğunu belirtmiştir.

B. Rivayet Tercihleri

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kendisine ulaşan kıraat vecihleri/okuyuşlar arasında belirli sebeplere binaen tercihte bulunmuştur. Bunları ise usûl ve ferş farklılıklarındaki tercihleri olarak iki başlık altında toplamak mümkündür.

1. Usûl Tercihleri

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Kur'an kelimeleri arasında bir kurala tabi olarak metnin tamamında geçerli olan okuyuş kuralları demek olan usûl farklılıkları arasındaki vecihlerde tercihte bulunmuştur.

Kıraat imamlarından Ebû Amr'dan aynı cins/benzer (mütecanis) veya mahreçleri ve sıfatları bir olan (misleyn) ya da mahreçleri birbirine yakın olan (mütekarib) harflerin ister 'idğâm-ı kebir'[249] olsun ister 'idğâm-ı sağir'[250] olsun idğâm edilerek veya idğâmsız okunması rivayet olunmuştur. Bu okuyuş vecihlerine binaen yapmış olduğu;

"إلا أن المشهور عنه المذكور الذي لا يختلف فيه الأدغام الحروف الساكنة وأما الحروف المتحركة فربما أدغم وربما أظهر"

"Meşhur olan ve kendisinde ihtilaf edilmeyen vecih sakin harfin (idğâm-ı sağir) idğâm edilmesidir. Harekeli olana (idğâm-ı kebir) gelince bazen idğâm edilir bazen edilmez."[251] açıklamasından İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin idğâm-ı sağir olanların sadece idğâm ile idğâm-ı kebir olanların ise hem idğâmlı hem de idğâmsız okunmasını tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi olarak ise meşhur olanın bu görüş olduğunu

[248] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 68.
[249] "İdğamı kebir, idğâm edilen iki harften birincisinin harekeli olması halinde yapılan idğâmdır." İbnü'l Cezerî, **en-Neşr**, I, 274.
[250] "İdğam-ı sağir, idğâm edilen iki harften birincisin harekesiz -sakin- olması halinde yapılan idğâmdır." İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 275.
[251] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 91.

ileri sürmüştür. Bu tercihini de Ebû Şua‘yb es-Susî’den (ö. 261/875) nakledilen bir rivayet ile desteklemiştir.[252]

Kur’an’da bulunan ‘إبراهيم’ kelimeleri elif (ا) ile “إبراهام” şeklinde de okunmaktadır.[253] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu vechi anlatırken kendisine ulaşan rivayetler arasından tercihte bulunmuş ve bunun sebebini belirtmiştir. İbn Âmir’den bu kelimenin Kur’an’ın tamamında mı yoksa sadece Bakara sûresinde ‘إبراهام’ şeklinde okunacağı hususunda ihtilaflı rivayetler varit olmuştur. Rivayetleri değerlendiren İbn Mihrân:

"وروي عنه (إبراهام) في سورة البقرة فقط، رواه لي شيخ بعلبك ؛ والصحيح ما قدمت ذكره ، وعليه مصاحفهم والله أعلم"

“İbn Âmir’den her ne kadar ‘إبراهام’ kelimesinin sadece Bakara sûresinde ‘إبراهام’ olarak okuduğu rivayet edilse de bana göre doğru olan geride anlatılandır.” açıklamasıyla Kur’an’ın tamamında elif (ا) ile “إبراهام” olarak okunmasının daha sahih olduğunu, Şam’lıların Mushafında da bu şekilde yazıldığını ve Ba‘lebekke[254] şeyhinin kendisine bu şekilde rivayette bulunduğunu söyleyerek tercihini belirtmiştir.[255]

Kur’an’da ki ‘خطوات’ kelimelerinde bulunan ‘tâ’ (ط) harfinin sakin veya harekeyle okunma vecihlerinde ihtilaf olunmuştur.[256] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, İbn Kesir’in râvilerinden olan Kavvâs ve Bezzî’ nin bütün rivayetlerinde bu kelimeyi ‘tâ’- (ط) harfinin sükûnu ile okuduğunu belirtmiştir. Daha sonra Ebû Bekir el-Hâşimî’den gelen ‘Bezzî’nin Huzaî tarikininden ‘tâ’- (ط) harfinin zammesi ile okuduğu’ rivayetini zikretmiştir. Bu durumda Bezzî için birbiriyle çelişen iki farklı rivayet ortaya çıkmıştır. Meydana gelen bu problemli durum karşısında İbn Mihrân en-Nîsâbûrî:

"واختلف عن أبن كثير؛ والذي أعتمده مما قرأت (خطُوات) ساكنة لطاء في رواية القواس و البزي جميعا."

[252] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 91.
[253] İbn Mücâhid, **Kitabü’s-Seb‘a,** s. 169.
[254] “Ba‘lebekke: Şam’a üç günlük mesafede (sahilden 12 fersah uzakta) bulunan eski bir şehirdir.” Şihabuddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullahel-Hamevî, **Mu‘cemu’l-Buldân**, Beyrut, Dâru’s-sadr, 1997, I, 453
[255] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 135, 136.
[256] İbn Mücâhid, **Kitabü’s-Seb‘a,** s. 174.

"İbn Kesir'in okuyuşunda oluşan ihtilafta okuduklarımdan itimat ettiğim/doğru bulduğum görüşe göre sahih/doğru olan Kavvas ve Bezzi tariklerinin hepsinde 'tâ'- (ط) harfinin sükûnu ile okunmasıdır."[257] açıklamasıyla iki rivayetten hangisinin daha sahih olduğunu belirtmiştir.

2. Ferş Tercihleri

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Kur'an'da belli bir kaideye dayanmadan dağınık halde bulunan kıraat farklılıkları olan ferşu'l-hurûf[258] arasında da tercihlerde bulunmuştur.[259]

"وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ"[260]

Verilen âyetteki 'وما يفعلو' ve 'فلن يكفروه' fiilleri muhatap ve gaip sığalarıyla okunmaktadır. Hamza, Kisaî, Halefü'l-Âşir kıraatleri ve Asım'ın Hafs rivayetinde her iki fiili 'yâ' (ي**)** ile gâib sığasında okunmuş geri kalan kıraatlerde ise 'ta' (ت) ile muhatap sığasında okunmuştur.[261] Ebû Amr kıraatinin Yezidî[262] rivayetinden de hem 'ta' (ت) hem de 'ya' (ي**)** vechi nakledilmiştir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ise:

"و روي عن اليزيدي و غيره عن أبي عمرو أنه قال؛ لا أبالي بالياء قرأتها أم بالتاء.وقرأنا بالوجهين جميعا في رواية اليزيدي، إلا أن الأشهر و الأكثر عنه بالتاء. قال ابن حمدون عن اليزيدي عنه : إنه يختار التاء."

"Yezidî ve başkalarının Ebû Amr'dan rivayet ettiklerine göre Ebû Amr şöyle demiştir: 'Ben hem 'ya' (ي) ile hem de 'ta' **(**ت**)** ile okudum.' Biz de (İbn Mihrân en-Nîsâbûrî) Yezidî rivayetinin tamamında iki vecih ile okuduk ancak daha meşhur ve

---

[257] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 139, 140; İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin usûl tercihleri için ayrıca bk. **el-Mebsût,** s. 100, 103, 117; **el-Gâye,** s. 266.

[258] Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Nüveyrî, **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr,** 2. Baskı, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2009, II, 142; Abdulfettah el-Kâdî, **el-Vâfî fi Şerhi'ş-Şatibiyye,** 1. Baskı, Mektebetü's-Sevâdî, 1999, s. 165; Abdulâli, Mesul, **Mu'cemu Mustalahati İlmi'l-Kıraati'l-Kur'aniyye,** s. 261.

[259] Ferşu'l-hurûf tercihleri için bk. İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 173, 174, 333, 346, 352, 355, 358, 413, 416, 438, 448, 473, 474, 476, 478.

[260] Al-i İmran, 3/115.

[261] "İbni Kesir, Nafi, Ebû bekir Şu'be ve İbn Âmir muhatap sığasıyla 'ta' (ت) ile Hamza, Kisâî, Hafs gâib sığasıyla 'ya' (ي) ile okumuştur. Ebû Amr ise her iki vecihle okumaktadır." İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a'**, s. 215; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 241.

[262] "Yezidî: Asıl adı Yahya b. Mübarek (ö. 202/817) olup Yezidî künyesiyle meşhur olmuştur. Ebû Amr kıraatinin ilk râvisidir." İbnü'l- Cezerî, **Gayetü'n-Nihâye**, II, 327.

yaygın olan, ‘ta’ (ت) vechidir.”[263] ifadeleriyle her iki vechi de okuduğunu belirttikten sonra daha meşhur ve çok yaygın olanın ‘ta’ **(ت)** vechi olduğunu zikrederek tercihini belirtmiştir. Bu tercihini ise Yezidî’nin talebesi olan Ebû Hamdûn’un (ö. ?) naklettiği “Yezidî ‘ta’ (ت) ile okumayı tercih ederdi.” rivayetiyle desteklemiştir. [264]

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ[265]

Verilen âyetteki ‘الدعاء’ kelimesi mütekellim ‘ya’sının (ي) hazf ve isbatıyla okunmuştur.[266] Nâfi‘ kıraatinin İsmail b. Ca‘fer b. Ebi Kesir el-Ensârî (ö. 181/798) rivayetinden hem hazf hem de isbat vechi nakledilmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ise yaptığı;

"وقرأت بالكوفة علي زيد بن علي بن ابن فرح عن أبي عمرو عنه بإثبات الياء، و قرأت علي غيره بحذف الياء وهذا عندي أصح و أثبت عنه."

“Kûfe’de Zeyd b. Ali’ye (ö. ?), Ebû Amr kıraatini ‘ya’nın (ي) isbatı ile okudum. Başkalarına ise ‘ya’nın (ي) hazfi ile okudum. Bana göre en doğru ve en sağlam olan da hazf vechidir.” açıklamasından söz konusu vecihlerin ikisini de okuduğu anlaşılmaktadır.[267] Bu iki vecih arasında ise hazf vechinin daha sahih ve daha sağlam olduğunu belirterek tercihini belirtmiştir.

رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِۚ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ[268]

وَيَا قَوْمِ اِنِي اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَاد[269]

Verilen âyetlerde bulunan ‘التلاق’ ve ‘التناد’ kelimeleri mütekellim ‘ya’sının (ي) hazf ve isbatı ile okunmaktadır.[270] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî yukarıdaki örnekte olduğu gibi burada da tercihini belirtmiştir. en-Nîsâbûrî’nin;

[263] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 168. Bu tercihinin delilleri için ayrıca bk. İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 168.
[264] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 168.
[265] İbrahim, 14/40.
[266] İbn Mücâhid, **Kitabü’s-Seb‘a**, s. 362, 363.
[267] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 258.
[268] Mü’min. 40/15.
[269] Mü’min. 40/32.
[270] İbn Mücâhid, **Kitabü’s-Seb‘a,** s. 568.

"وورش عن نافع (التلاقي) و(التنادي) بالياء في الوصل دون الوقف. واختلف عن إسماعيل عن نافع فيما قرأت، والمشهور حذف الياء عنه في الوصل والوقف."

"Nâfi', 'التلاق' ve 'التناد' kelimelerini vasıl halinde 'ya'nın (ي) ispatı ile okumuştur. İsmail b. Ca'fer b. Ebi Kesir el-Ensarî'den her ne kadar hem hazf hem isbat vechi rivayet edilse de benim okuduğum ve daha meşhur olan vecih 'ya'nın (ي) hazfidir."[271] ifadelerinden tercihi anlaşılmaktadır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî yukarıda zikredilen örneklerde olduğu gibi sahih vecihleri tercih etmesinin yanında sahih olmayan rivayetleri de zikretmiştir. Ancak bu vecihlerin hatalı ve yanlış olduğuna da dikkat çekmiştir. Örneğin; İbn Kesir'in [272] "اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيم" âyetindeki 'الصِّرَاطَ'[273] kelimesini Kur'an'ın tamamında işmam[274] ile rivayetini 'Bu hatalı ve yanlış bir rivayettir.' açıklaması ile belirtmiştir.[275] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bir rivayetin hatalı olduğunu belirtirken ' **وهو غلط**'[276] **غير جائز/قبيح**'[277] lafızlarını kullanmıştır.

C. Tercih Lafızları

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat ilminde üstad ve otorite sayıldığını, gerek Kur'an ilimlerine gerekse Arap dili ve lügatindeki derin bilgi ve yetkinliği sayesinde rivayetler içerisinden tercihler yaptığına daha önceki bölümlerde değinilmişti. Bu bölümde ise tercihlerini belirtirken kullanmış olduğu lafızlar ele alınacaktır. Nitekim kullanmış olduğu lafızlardan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat ilmine dair görüşlerine dair kanaat belirtmek mümkün görünmektedir. Çünkü tercih lafızları ile rivayetlerin senetlerinin sağlam, sahih ve Arap diline uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Sahih (الصحيح). Lügatte her türlü ayıp ve kusurdan uzak olan şey[278] manasına gelen bu kelime kıraat edebiyatında ise özel bir anlam kazanarak senedi sahih olup,

---

[271] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 391.
[272] Fâtiha, 1/5.
[273] okunur.
[274] "İşmam, bir harfi başka bir harfe karıştırarak okumaktır. Örneğin 'الصِّرَاطَ" kelimesinde sad (ص) harfini zâ (ز) harfinin mahreci ile karıştırılarak okunması gibi." el-Kâdî, Abdulfettah, **el-Vâfî fi Şerhi'ş-Şatibiyye**, s. 50, 51; İşmam çeşitleri ve tarifleri için bk. Mesul, **Mu'cemu Mustalahati İlmi'l-Kıraati'l-Kur'aniyye**, s. 76, 77 vd.
[275] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 87.
[276] "Bu vechi okumak caiz değildir." İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 102.
[277] "Bu vecih hatalı bir vecihtir." İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 160, 197, 280, 332, 479.
[278] İsmail b. Hammâd el-Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, 4. Baskı, Daru'l-Meârif, Beyrut, 2012, s. 580; Luyis Ma'luf el-Yesûî, **el-Müncid fi'l Lüğa ve'l 'Alam**, Matbaatu'l-Katulikiyye, 19. Baskı, 1982, Lübnan, s. 416.

takdiren veya ihtimalen bile olsa Mesâhif-i Osmâniye'ye uyan ve bir vechile dahi olsa Arapça'ya uygun olan kıraatleri ifade etmektedir.[279]

İbn Mihrân bu lafzı kıraat literatüründeki özel anlamıyla değil lüğat manasında kullanmıştır. Bu lafızla imam ve râvi isimleri ile künyeleri ve kıraat vecihleri arasında tercih belirtirken kullanmıştır.

"ويقال كنيته أبو نعيم وهو الصحيح عندى – و الله أعلم- أبوعمران"

"Her ne kadar onun künyesinin Ebû Nuaym olduğu söylense de bana göre doğru olan Ebû İmran'dır." [280] ifadeleri ile künye tercihini belirtmiştir.

"و قال الآخرون : لا نعرفه إلا مدغما. وهو الصحيح– و الله أعلم- "

"Doğru olan bizim de bildiğimiz gibi idğâm vechidir." ifadeleriyle rivayetler arasında tercihini belirtmiştir.[281] Bu lafzı tespit edebildiğimiz kadarıyla ön dört yerde kullanmıştır.[282]

Savâb (الصواب). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, lüğatte hatanın zıddı[283] olan bu kelimeyi doğru olan, hatalı olmayan manasında kullanmaktadır. Bu lafzı sadece rivayet/okuyuş tercihlerinde kullanmıştır. Buna örnek olarak ise 'فَعلي' 'فِعلي' 'فُعلي' veznindeki kelimelerin seslendirme (imale, beyne ve fetha) vecihlerindeki;

"إنما أمرنا ألا نفتحَ فتحاَ شديدا, و به قرأنا وهوالصواب"

"Doğru olan bizim de okuduğumuz gibi tam bir fetha ile okumamaktır."[284] ifadesi örnek olarak verilebilir. Bu lafzı tespit edebildiğimiz kadarıyla beş yerde kullanmıştır.[285]

---

[279] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 9.
[280] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 38.
[281] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 100.
[282] Bu lafzı kullanarak tercih belirttiği diğer yerler için bk. **el-Mebsût**, s. 68, 103, 333, 346, 352, 355, 448, 474, 480.
[283] Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, s. 605; Yesûî, **el-Müncid**, s, 439.
[284] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 117.
[285] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 102, 117, 173, 358, 448.

el-Me'huzü bih (المأخوذ به). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, lüğatte alınan/öğrenilen şey[286] manasına gelen bu ifadeyi okuduğu/hocasından aldığı ve doğruluğundan emin olduğu kıraat vecihlerindeki tercihlerini belirtirken kullanmıştır.

" قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا " [287]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin verilen âyette geçen 'سَاقَيْهَا' kelimesinin vecihlerinde tercihini belirttiği:

"وإبن كثير في رواية القواس (وكشفت عن سأْقيها) مهموزة..... وأنا لا أهمز منه شيأً.والصحيح المأخوذ به ترك الهمزة في جميع الروايات."

"İbn Kesir '**سأْقيها**' kelimesini Kavvas rivayetinden hemzeli olarak okumuştur. Doğru ve kendisiyle okunan vecih ise benimde okuduğum gibi hemzesiz olandır."[288] ifadelerini bu kavramın kullanımına örnek olarak vermek mümkündür. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu lafzı tespit edebildiğimiz kadarıyla dört yerde kullanmıştır.[289]

el-Ekser (الأكثر). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, lüğatte en çok kullanılan[290] ve tercih edilen vecih manasına gelen bu lafzı sadece rivayet/okuyuş tercihlerinde kullanmıştır. Buna örnek olarak ise;

"واختلف عن أبي عمرو في (الجار) فروي عنه الفتح والإمالة , والفتح أشهر و أكثر فيه عنه."

"Ebû Amr'dan, her ne kadar meşhur olan ve Onun kıraatinde daha çok kullanılan fetha vechi olsa da '**الجارِ**'[291] kelimesinde fetha ve imale vechi nakledilmiştir."[292] ifadesi verilebilir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu lafzı tespit edebildiğimiz dört yerde kullanılmıştır.[293]

[286] Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, s. 31; Yesûî, **el-Müncid**, s, 4.
[287] Neml, 27/44.
[288] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 333.
[289] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 352, 476, 480.
[290] Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, s. 901, 902; Yesûî, **el-Müncid**, s. 674.
[291] Nisa, 4/36.
[292] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 111.
[293] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 118, 168, 438.

el-İ‘timat (الإعتماد). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, lüğatte dayanmak, itimat etmek, onaylamak[294] manalarına gelen bu kelimeyi sahih olduğundan emin olduğu ve kendisininde doğru bulduğu rivayet/okuyuş vecihlerini ifade etmek için kullanmıştır.

"واختلف عن ابن كثير؛ والذي أعتمده مما قرأت (خطُوات) ساكنة الطاء في رواية القواس و البزي جميعا"

“İbn Kesir’in Kavvâs ve Bezzî rivayetlerinde benim de okuyup itimat ettiğim/onayladığım vecih ‘خطُوات’ kelimesindeki (ط) harfinin sükûn ile okunmasıdır.”[295]

. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu lafzı tespit edebildiğimiz kadarıyla üç yerde tercihini belirttiği[296] bu lafza örnek olarak;

"والصحيح فيها رواية أبي بكر الهاشيمي ما ذكرته وهوالمأخوذ به و المعتمد عليه – و الله أعلم-"

“Ebû Bekir el-Haşimî’nin naklettiği benim de zikrettiğim vecih sahih, okunan ve kendisine itimat edilen/onaylanmış vecihtir.”[297] ifadeleri verilebilir.

el-Meşhur (المشهور). Yaygınlaşmış, kabul görmüş, bilinen[298] manalarına gelen bu kelime kıraat ıstılahı olarak senedi sahih, Arapça’ya uygun ve Mesâhif-i Osmâniyye’nin hattına da uygun olan hem ulema hem de halk arasında bilinen ancak tevatür derecesine ulaşamamış kıraat vecihleridir.[299] Her ne kadar Ebû Ca‘fer, Ya‘kup ve Halefü’l-Âşir’in kıraatleri ‘meşhur kıraatler’ olarak telakki edilse de[300] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu kavramı bütün kıraatlerin farklı rivayet/okuyuş vecihlerindeki tercihleri için kullanmıştır.

[294] Cevherî, **Mu‘cemu’s-Sıhâh**, s. 740; Yesûî, **el-Müncid**, s. 529.
[295] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 21.
[296] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 21, 139.
[297] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 352.
[298] Cevherî, **Mu‘cemu’s-Sıhâh**, s. 567; Yesûî, **el-Müncid,** s. 406.
[299] İbnü’l-Cezerî, **Muncidu’l-Mukriîn**, s. 16; Suyutî, **el-İtkân**, I, 215; Zerkânî**, Menâhil,** I, 430.
[300] İsmail Karaçam, **Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri Ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi,** Marmara İFAV, İstanbul, 1996, s. 88.

"فإني قرأت بإظهار اللام عند الراء, فهذه المذكور المشهور الذي لم يختلف فيه عن أبي عمرو- رحمه الله -"

"Ebû Amr'dan nakledilen ve kendisinde hiçbir ihtilaf bulunmadan meşhur olan benim de okumuş olduğum vecihtir."[301] ifadesi buna örnek olarak ise verilebilir.

Eşher (أشهر). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî lüğatte en çok bilinen ve yaygın[302] manasına gelen bu kelimeyi, bir imama nispet edilen okuyuşlar arasında en fazla meşhur olan rivayetleri ifade etmek için kullanmıştır. Yukarıda da zikri geçen '**الجارِ**'[303] kelimesinde fetha ve imale vecihleri bağlamında zikrettiği;

"واختلف عن أبي عمرو في (الجار) فروي عنه الفتح والإمالة , والفتح أشهر و أكثر فيه عنه."

"Ebû Amr'dan, her ne kadar en meşhur olan ve onun kıraatinde daha çok kullanılan fetha vechi olsa da '**الجارِ**' kelimesinde fetha ve imale vechi nakledilmiştir."[304] ifadesi buna örnek olarak ise verilebilir.

Günümüz araştırmacılarından Basim b. Hamdî b. Hamdi es-Seyyîd hazırlamış olduğu "Tercîhâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fî Mesâili'l-Kırâât min Hılâli Kitâbeyhi *el-Mebsût* ve'l-*Gâye*" isimli makalesinin tercihlerinde kullandığı lafızlar bölümünde 'المشهور' lafzını üç yerde,[305] 'أشهر' lafzını ise iki yerde[306] kullandığını söylemektedir. Ancak incelemelerimiz sonucunda '**المشهور**' lafzını toplam beş yerde,[307] '**أشهر**' lafzını ise toplam üç yerde kullanıldığı anlaşılmıştır.[308]

Esahh (أصح). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, lüğatte en doğru, hatadan en uzak şey[309] manasında olan bu kelimeyi hatadan en uzak ve üzerine ittifak edilmiş vecih manasında

[301] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 95, 144, 391, 413, 476.
[302] Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, s. 567; Yesûî, **el-Müncid,** s. 406.
[303] Nisa, 4/36.
[304] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 111, 168, 438.
[305] Bâsim b. Hamedî b. Hâmid es-Seyyid, "Tercîhâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fî Mesâili'l-Kırâât min Hılâli Kitâbeyhi el-Mebsût ve'l-Gâye", **Mecelletü Tibyân li'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye,** Sayı 27, (1438/2016), s. 22.
[306] Bâsim b. Hamedî b. Hâmid es-Seyyid, "Tercîhâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fî Mesâili'l-Kırâât min Hılâli Kitâbeyhi el-Mebsût ve'l-Gâye", **Mecelletü Tibyân li'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye,** Sayı 27, (1438/2016), s. 23.
[307] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 95, 144, 391, 413, 476.
[308] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 111, 168, 438.
[309] Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, s. 580; Yesûî, **el-Müncid,** s. 416.

ve sadece rivayet/okuyuş tercihlerinde kullanmıştır.'**سيماهم**'[310], '**مزجاة**'[311], '**إناه**'[312], '**حوايا**'[313] kelimelerinin imale ve fetha okuyuşları babında zikrettiği;

"وقرأت في رواية خلاد بالفتح والكسر فيها، والكسر أصح وأكثر"

"Hallad rivayetini imale ve fetha ile okudum. En doğru ve çok yaygın olan ise imale vechidir."[314] ifadesi buna örnek olarak verilebilir. Bu lafzı tespit edebildiğimiz kadarıyla iki yerde kullanmıştır.[315]

Ecell - A'la - Ahsen (أجلّ و أعلا و أحسن**).** İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, lüğatte en değerli, en yüce ve en güzel[316] manalarına gelen bu kelimeleri, Kisaî'nin ilk râvisi olan Kuteybe b. Mihrân'ın diğer râvilere üstünlüğü, ilmi derecesinin yüksekliğini ve değerini ifade etmek için kullanmıştır. Bunu ise:

"وقرأت بهذه الرواية وهي أجلّ الروايات وأعلاها وأحسنهاعن الكسائ....."

"Kisaî'nin rivayetlerinin en büyüğü, -derece bakımından- en yükseği ve en güzeli olan bu rivayeti okudum."[317] şeklinde ifade etmiştir.

Esbet (أثبت**).** İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, lüğatte en sağlam, en sabit[318] manalarına gelen bu kelimeyi en sağlam/güvenilir olan vecih manasında kullanmaktadır. Bu lafzı sadece rivayet/okuyuş tercihi için ve bir yerde kullanmıştır.

" رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنا وَتَقَبَّلْ دُعاءِ"[319]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu kavramı, verilen âyette geçen 'دُعاءِ' kelimesindeki mütekellim ya'sının (ي) okunuş vecihleri bağlamında yaptığı;

" وقرأت علي غيره بحذف الياء و هذا عندي أصح و أثبت عنه "

[310] Bakara, 2/273.
[311] Yusuf, 12/88.
[312] Ahzab, 33/52.
[313] En'am, 6/146.
[314] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 118.
[315] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 118, 258.
[316] Yesûî, **el-Müncid,** s, 95, 527, 134.
[317] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 69; **el-Gâye**, s. 114.
[318] Yesûî, **el-Müncid**, s. 68.
[319] İbrahim, 14/40.

"Bu vechi başkalarına ya'nın (ي) hazfi ile okudum. Bana göre en doğru ve güvenilir olan da hazf vechidir." açıklamasında zikretmiştir. [320]

el-Hakk (الحق). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, lüğatte yanlışın zıddı, doğru olan[321] manasına gelen bu kelimeyi doğru olan hatalı olmayan vecih manasında kullanmaktadır. Bu lafzı sadece rivayet/okuyuş tercihi için ve bir yerde kullanmıştır.

" اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ "[322]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu kelimeyi verilen âyette bulunan 'ألم نخلقكم' kelimesindeki (ق) ve (ك) harflerinin idğâm ve izhar vecihleri bağlamında yaptığı;

" و عن نافع برواية ورش قرأناه بين الإظهار و الإدغام وهو الحق والصواب "

Nâfi'nin Verş rivayetinden bizimde okuduğumuz izhar ile idğâm arası okunan vecih naklolunmuştur. Doğru olan vecih budur." açıklamasında zikretmiştir. [323]

VII. ELEŞTİRİLERİ

Kıraatlerin rivayet ve tedvin dönemlerinde her ne kadar vecihlerin sahih bir şekilde nakledilmesine son derece dikkat edilmeye çalışılmışsa da kimi zaman uzman olan kıraat âlimlerinden de hatalı rivayetlerin geldiği olmuştur. Âlimler, Kur'an ve kıraat tarihi içerisinde en sahih kıraatlerin tespit edilebilmesi için kendisinde ihtilaf edilen vecihler üzerinde tartışmışlardır. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de bu tartışmalara katılmış, hatalı bulduğu yerlerde kendinden önce kıraat rivayeti ve tedvini ile ilgili çalışmalar yapmış kıraat âlimlerini eleştirmiştir. Bu bağlamda eleştirdiği isimler İbn Mücâhid (ö. 328/939) ve İbn Şenebûz'dür (ö. 328/939).

İbn Mücâhid sayıları çok fazla olan sahih kıraatleri tedvin döneminde sınırlandırmış ve *Kitabü's-Seb'a fi'l-Kırâât* isimli eserinde sadece meşhur yedi kıraat ile her kıraatin ikişer rivayetine yer vermiştir. İlmî çevrede meşhur olan ve kabul gören bu yedili tasnif bazı kıraat âlimleri tarafından da benimsenmiş ve bu sistemde eserler telif

[320] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 258.
[321] Cevherî, **Mu'cemu's-Sıhâh**, s. 249; Yesûî, **el-Müncid,** s. 144.
[322] Mürselat, 77/20.
[323] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 102.

edilmiştir. Nitekim Ebû Fadl er-Râzî'nin (ö. 454/1062) "Bazı müellifler de yedili sistemde devam ettiler." ifadesi buna işaret etmektedir.[324]

Bu sınırlandırma çalışmasından sonra halk arasında 'yedi harf' ruhsatı ile 'yedi kıraât' kavramları karıştırılıp yanlış anlaşılmaya başlamıştır. Oluşan bu yanlış anlaşılmaya binaen İbn Mücâhid kıraat âlimlerinin eleştirilerine maruz kalmıştır.[325] Kabul gören bu yedili sistemi takip eden müellifler olduğu gibi bu sınırlandırmaya gerek sözlü gerek fiili olarak eleştiride bulunanlar da olmuştur. Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin *Muncidu'l-Mukri'în* adlı eserinde İbn Mücâhid'in kıraatleri yedi ile sınırlandırmasını hoş karşılamayanların görüşlerine yer verdiği özel bir konu başlığı açması da bu eleştirilerin çokluğuna işaret etmektedir.[326]

Kıraatlerin yedi ile sınırlandırılmasına yapılan bu eleştiriler kıraat ilminde yeni bir edebiyatın ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Bu da yedili sistemde takip edilen kıraatlerin dışında kalan sahih rivayetlere de yer vermek suretiyle telif edilen eserlerin oluşturduğu sistemlerdir. Ebû'l-Hasen Tahir b. Ebû't-Tayyib b. Ğalbûn el-Halebî'nin (ö. 399/1009) sekiz kıraate yer verdiği *et-Tezkira fi Kırââti's-Semân* eseri ile Ebû Nasr Ahmed b. Mesrûr b. Abdulvehhab el-Bağdâdî'nin (ö. 442/1054) on kıraate yer verdiği *el-Mufîd fi Kırââti'l-Aşr* isimli eseri bunlara örnek olarak verilebilir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de yedili sistemi takip eden eserler yazdığı gibi bu metotta yer verilmeyen sahih kıraatlerin de bulunduğu onlu (aşere) sistemind eserler de kaleme almıştır. en-Nîsâbûrî'nin aşere usulüne göre eserler telif etmesi ise yedili sisteme yapılan eleştirilerden kabul edilebilir. İbn Mihrân'ın eleştirileri ise sayıları çok fazla olan sahih kıraatlerin yedi ile sınırlandırılmasının ve her bir kıraatin de sadece ikişer râvi ile rivayet edilmesinin bunların dışında kalan kıraatlerin kabul edilebilir olmadığı yönündeki yanlış telakkiler ortaya çıkarması etrafında şekillenmiştir.[327] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin yedili tasnife, sahih olan diğer kıraatlerden bazılarını ekleyerek *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eseri telif etmesi de İbn Mücâhid'e yaptığı eleştirilerden kabul edilebilir. Nitekim bu eserinde meşhur olan yedi kıraate ilave olarak sahihliği

[324] İbnü'l-Cezerî, **Muncidi'l-Mukri'în**, s. 221.
[325] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 34, 36, 39; **Muncidi'l-Mukri'în**, s. 213 vd.
[326] İbnü'l-Cezerî, **Muncidi'l-Mukri'în,** s. 213 vd.
[327] İbnü'l-Cezerî, **Muncidi'l-Mukri'în**, s. 213; Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, s. 74, 75.

tespit edilmiş Ebû Ca‘fer Yezid B. Ka‘ka el-Kârî el-Medenî’nin (ö. 130/748), Ya‘kup b. İshak b. Zeyd Abdullah b. Ebi İshak el-Hadramî’nin (ö. 205/820), Halef b. Hişâm b. Ğâlib b. Ğurâb el-Bezzâr’ın (ö. 237/852) ve Ebû Hâtim es-Sicistânî’nin (ö. 248/862) kıraatlerine de yer vermiştir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, yukarıda zikredilen eleştirilerinin yanı sıra eserlerinin kıraat vecihleri bölümlerini işlerken İbn Mücâhid’den nakledilen bazı rivayetler hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Ebû Ali es-Saffâr’ın (ö. ?) "اركب معنا" [328] kelimelerinin okunuşları çerçevesinde kendisine naklettiği;

"اختلف في هذا الحروف رجلان عند ابن مجاهد فسألاه فقال : لايظهر إلا حمزة.وهذاغلط منه و وهِم فيه "

“İki kişi İbn Mücâhid’in yanında bu vecihler hakkında ihtilafa düştü ve ona sordular. O da ‘Bu harfleri Hamza’nın dışındaki imamlar idğâm ederek okur. (Hamza izhar ile okur.)’ dedi. Bu ondan nakledilen bir hatadır. Bu hususta yanlışa düşmüştür.” ifadeleri İbn Mücâhid’e yönelttiği eleştirilerindendir.[329] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, yukarıda zikredilen örneklerde her ne kadar İbn Mücâhid’den gelen bazı rivayetlerin hatalı olduğu belirtmiş olsa da yine ondan rivayet edilen, sahih vecihleri onaylamış ve makbul olduğunu belirtmiştir.[330]

İbn Şenebûz kıraatlerin tedvini döneminde Bağdat’ta mushaf hattına uymayan şaz okuyuşları ile meşhur olmuştur. Mekke’de İbn Kesir’in ilk râvisi Kunbûl’den kıraat okumuştur. Yaşadığı dönemde şaz kıraatleri okuduğu için kıraat âlimleri tarafından eleştirilmiş, devlet yönetimi tarafından da baskı altına alınmış yaptığı işten vazgeçmesi için mahkeme edilmiştir.[331] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de eserlerinde İbn Şenebûz’dan nakledilen bazı rivayetlerin hatalı olduğunu belirtmiştir. ‘Hemze-i Müzdevic’[332] olan

[328] Hud, 11/42.
[329] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 101; Murselât, 77/20. ayetinde bulunan ‘نَخْلُقْكُمْ’ kelimesinin idğâm vecihleri hususunda da rivayet edilen “İbn Mücâhid kendisine getirilen bir meselede ‘Bunu Ebû Amr’dan başka kimse idğâm ile okumadı.’ dedi.” ifadelerini zikrederek bu tercihinde İbn Mücâhid’in hataya düştüğünü belirtmiştir. İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 102;Diğer örnekler için bk. İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 332.
[330] İbn Mihrân**, el-Mebsût,** s. 358.
[331] Zehebî, **Marifetü’l-Kurra,** II, 546.
[332] “Hemze-i Müzdevic, Kur’an’da iki hemzenin harekeli olarak bir kelimede veya iki kelimede peş peşe gelmesi durumundaki hemzelere verilen isimdir”. Bu vecih ‘İctimau’l-Hemzeteyn’ olarak da isimlendirilmektedir.” Mesul, **Mu‘cemu Mustalahati İlmi’l-Kıraati’l-Kur’aniyye,** s. 333.

kelimelerdeki okunuş vecihleri bağlamında İbn Şenebûz'un İbn Kesir'den rivayet ettiği vecihler hakkındaki;

"والذي ذكره ابن شنبوذ عن ابن كثير فيه لم أجده أصلا عند أحد وأنكروه, وهو كذلك"

"İbn Şenebûz'un İbn Kesir'den rivayet ettiği vechin aslını hiçbir kimsenin yanında bulamadım. O okuyuşu doğru bulmuyorlardı." ifadeleri örnek olarak verilebilir.[333]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin, 'ألم نخلقكم'[334] kelimesinin idğâm vecihleri hakkında rivayet edilen **"وقال ابن شنبوذ: أجمع القراء علي إدغامه"** "İbn Şenebûz 'kurrâ onun idğâmı hususunda icma' etti.' dedi."[335] ifadelerini zikredip herhangi bir hata değerlendirmesi yapmaması, döneminde birçok eleştiri ve baskıya maruz kalan İbn Şenebûz'dan gelen rivayetlerin tamamını reddetmediğini göstermektedir.

Kıraat literatüründe önemli bir yere sahip olan *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eser yazıldığı dönemin kıraat birikimine ışık tutmaktadır. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kaleme aldığı bu eser daha sonraki dönemlerde eğitim-öğretim faaliyetlerinde de kullanılmıştır. Eserde kullanılan kaynaklar, değerlendirmeler, kıraat tercihleri ve bu tercihlerin ifade ettiği lafızlar sahih kıraatlerin tedvin sürecinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî sahih kıraatlerin tespitinde arz ve sema' metodunu, Mesâhif-i Osmâniyye'yi, Arap lehçelerini kaynak olarak kullanmıştır. Bu kaynaklara dayanarak ulaştığı kıraat ve rivayet vecihlerinin sahih olanlarını rivayet etmiştir. Bunun yanında râviler arasında da tercihlerde de bulunmuştur. Bunları yaparken imam ve râviler hakkındaki bilgilerin de doğru olmasına dikkat etmiştir.

Kur'an ve kıraat tarihinde önemli bir yere sahip olan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî Kur'an'ın lafzının nakli hususunda yaptığı faaliyetlerinde ilmî kişiliğinin gerektirdiği üzere titiz bir çalışma sergilemiştir. Sahih olan rivayetleri kabul ettiği gibi doğru

[333] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 126.
[334] Mürselat, 77/20.
[335] İbn Mihrân, **el-Mebsût,** s. 102.

olmayan rivayetlerin hatalı olduğunu belirtmiştir. Kendisinden önce kıraat alanında çalışma yapan âlimlerin yapmış olduğu hatalara da işaret etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN MİHRÂN en-NÎSÂBÛRİ'NİN *el-GÂYE Fİ'L-KIRÂÂTİ'L-AŞR* İSİMLİ ESERİNİN MUHTEVA ANALİZİ VE ESERİNDE TAKİP ETTİĞİ METOD

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin telif ettiği *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eserinin kıraat literatüründe önemli bir yere sahiptir. Bu bölümde en-Nîsâbûrî'nin bu eserinde takip ettiği usûl incelenecek ve kıraat edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî eserini üç ana bölümden oluşturmuş, kitabına kısa ve veciz bir mukaddime ile başlamıştır. Birinci bölümü, okuduğu ve rivayet ettiği kıraatlerin isnad zincirlerine; ikinci bölümü kıraatlerin ferş ve usûl[336] farklılıklarına ayırmıştır. Üçüncü bölümde ise istiâze, besmele ve infirad[337] usûlüyle Kisâi'nin (ö. 189/805) râvisi Kuteybe b. Mihrân'ın (ö. ?) imâle ile okuduğu kelimelerin tespitine yönelik yapmış olduğu bir çalışma yer almaktadır. Ancak Muhammed Ğıyas el-Cenbâz'ın *el-Gâye* üzerine yapmış olduğu tahkik çalışmasında belirttiği üzere, üçüncü bölüm tespit edilebilen iki yazma nüshadan sadece müstensihi meçhul olan nüshada bulunmaktadır.[338]

Kıraat tarihinin en önemli devirlerinden birinde yaşamış olan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/992) ile İbn Mücâhid (ö. 324/936) tedvin faaliyetlerinin başladığı bu devirde öne çıkan iki isimdir. Bilindiği üzere sayıları oldukça fazla olan sahih kıraatleri sınırlandırma işlemini yapan ve ortaya koymuş olduğu yedili sistem kabul gören İbn Mücâhid'in kaleme aldığı *Kitabu's-Seb'a* isimli eseri kıraat alanında otorite kabul edilen kaynak kitaplardandır. Buna karşılık olarak ise İbn Mihrân en-Nîsâbûrî' de sahih kıraatlerin zikredilen yedi ile sınırlı olmadığı tezini savunmak için daha fazla sahih kıraate yer veren eserler telif etmiştir. *el-Gâye*' de bu amaçla yazılmış kaleme alınmış eserlerden biridir. Bu bölümde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye*'deki metodu ele

[336] "Usûl farklılıları, Kırâat literatüründe birbirine benzeyen cüz'iyyâtın tümünün altında toplandığı veya sınıflandığı genel kurallar tamamı için kullanılan lafızdır." Zerkânî, **Menâhil**, I, 358.
[337] "İndirac usûlü, okunmak istenen kıraat ve rivayet vecihlerinin belli kurallara dayanarak bir hatimde toplanarak okunmasıdır." İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, II, 195; "İnfirad usûlü, Kur'an-ı Kerim kelimelerinin okunuş vecihlerini her bir imamın rivayetleri için bir hatim yapmak sûretiyle okutmak ve öğrenmek demektir." İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, II, 195; Temel, **Kıraat ve Tecvid Istılahları**, s. 74; Akdemir, **Kıraat İlmi Eğitim Ve Öğretim Metodları,** s. 101.
[338] İbn Mihrân, **el-Gâye,** naşirin önsözü, s. 30.

alınırken aynı zamanda yedili sistemin kurucusu sayılan İbn Mücâhid'in *Kitabu's-Seb'a* 'sından zaman zaman örnekler verilecektir. Böylece kıraat-i aşere ile kıraat-i seb'a'nın arasındaki farklar ortaya çıkarılarak İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat tasavvuru ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. MUKADDİME

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî mukaddimesine kendisinden kıraat vecihlerini ezberleyebilmek için bir risale yazmasını talep eden öğrencilerini ve kendisini Kur'an'a hizmet edenlerden kılan, indirmiş olduğu Kelâm'ı en güzel şekilde takdir edip düzenleyen Allah'a hamd ederek başlamaktadır.[339]

İbn Mücâhid de eserine kısa öz bilgiler içeren bir mukaddime ile başlamıştır. Mukaddimede Kur'an hamillerinin aralarındaki ilmi farklardan bahsetmiş ve onları 'İmam'[340], 'Hafız'[341] ve 'Mübtedi''[342] olarak sınıflandırmıştır. Kıraatin öncekilerden sonrakilere aktarılan nakli bir olgu olduğuna temas etmiş ve bu bağlamda birçok rivayet zikretmiştir.[343] Bu bağlamda İbn Mücâhid, Hicaz, Irak ve Şam'da insanların öncekilerden alıp okuduğu kıraatlere yer vereceğini belirtmiştir.[344]

Yukarıda zikredilen bilgiler ışığında İbn Mücâhid'in Kur'an ve kıraat tarihiyle alakalı İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'den daha fazla bilgi aktardığını söylemek mümkündür.

II. İSNAD BÖLÜMÜ

Sözün güvenirliğini ve doğruluğunu ifade etmek için sözü ilk sahibine götüren rivayet zincirlerinin İslâmi ilimler için önemi herkes tarafından bilinmektedir. Dinin temelini oluşturan naklî ilimler tamamen, diğer ilimler de çoğunlukla isnada dayandığı için İslâm âlimleri isnadın vazgeçilmezliği üzerinde görüş birliğine varmıştır. Söz konusu Kur'an'ın kıraati olunca isnada daha çok önem verilmektedir. Asırlar boyunca yazılan kitaplarda bilgilerin güvenirliğini ortaya koymak için bu bilgilerin hangi isnad

---

[339] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 35.
[340] "İmam, İrab/nahiv bilgisine sahip, kıraat vecihlerine bilen, lehçelere dair bilgi sahibi olan, hatalı okuyuşları sahihlerden ayırabilen ve rivayetler hakkında eleştiri ve tercih yapabilen kişiye denir." İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 45.
[341] "Hafız, Hocasından ahzettiği gibi okuyan, nahiv bilgisine sahip olduğundan dolayı hataya düşmeyen fakat farklı lehçelere dair bilgisi bulunmadığından dolayı öğrendiğinden farklı okumaya güç yetirmeyen kişiye denir." İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 45.
[342] "Mübtedi', irab/nahiv vecihlerini bilen, lehçelere dair malumat sahibi olan fakat kıraat ve rivayet hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmayan kişiye denir." İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 46.
[343] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 46 vd.
[344] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 45.

silsilesiyle, hangi yolla ve nereden alındığını gösteren bir liste yer almış, böylece bir eserin güvenilir bir tarikle gelip gelmediğini anlama imkânı sağlanmıştır.

Rivayet zincirleri sadece sözlü olarak aktarılmamıştır. Müellifler eserlerinde senet zincirlerine yer ayırarak senetlerin yazılı olarak kayıt altına alınmasını sağlamışlardır. Senet zincirlerini, rivayet edilmek istenen kıraatlerin yazılacağı metnin evvelinde vermek müellifler tarafından tercih edilen bir metottur. Bu metodu takip eden Ebû'l-Hasen Tahir b. Abdulmün'im b. Ğalbûn'un (ö. 399/1080) *et-Tezkira fi Kırââti's-Semân* isimli eseri örnek olarak zikredilebilir.[345]

Bu bölümde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-'Aşr* ve *el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-'Aşr* adlı iki eserinden yola çıkılarak senet zincirlerini verirken takip ettiği metodu incelenmeye çalışılacaktır.

A. Senet Zincirini Verdiği Kıraatler

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî okuduğu kıraatleri imamlarına nispet ederek senet zincirlerini zikretmiştir. Müellif kendisine kıraat veya rivayet nispet edilen imam ve râvilerin tam isimlerini senedlerinin başında zikretmiştir. Zikredilen bu isimlerin kısaca burada verilmesinin faydadan hali olmayacağı aşikârdır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî *el-Mebsût* adlı eserinde kıraatlerin sıralamasını yaparken ilk olarak Hz. Peygamber'in hicret ettiği, yaşadığı, vefat ettiği, muhacir ve ensâr'ın yurdu, Allah'ın salih kullarının yetiştiği yer olan Medine ehlinin imamlarını zikredeceğini belirtmektedir.[346] Bu açıklamadan hareketle müellifin, *el-Gâye* adlı eserinde de aynı sebeple sıralamayı aşağıda verileceği şekilde yaptığı söylenebilir.

Bu bölümde konu, Ebû Ca'fer kıraati ile Nâfi kıraatinin rivayet ve tariklerinin senet zincirleri üzerinden anlatılacaktır. Diğer imam, râvi ve tariklerin ise sadece isimlerinin verilmesiyle yetinilecektir.

---

[345] Ebû'l-Hasen Tahir b. Abdulmün'im b. Ğalbun, **et-Tezkira fi Kıraati's-Semân**, nşr. Eymen Rüşdi Süveyd, 1.Baskı, 1991. s. 11 vd.
[346] İbn-Mihrân, **el-Mebsût**, s. 8.

1. Ebû Ca'fer Kıraati

Tam ismini ve nisbesini "Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka el-Kârî el-Medenî (ö. 130/748)'' olarak veren müellif bu kıraatin rivayet ve tariklerine dair herhangi bir bilgi vermemiştir.[347] Ayrıca bu kıraati Kûfe'de okuduğunu da belirtmektedir.[348] Bu kıraatin senet zinciri ise şu şekildedir:

> "İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/995) - Ebû'l-Kâsım Zeyd b. Ali el-Mukrî (ö. 358/968) - Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Amr b. Ahmed b. Süleyman el-Remlî ed- Dacunî (ö. 324/935) - Ebû Bekir Ahmed b. Osmân b. Şebib (ö. 312/924) - Fadl b. Şazân (ö. 295/907) - Ahmed b. Yezid el-Hulvanî (ö. 250/864) - İsa b. Minâ Kâlûn (ö. 220/835) - İsa b. Verdan (ö. 160/776) - Ebû Ca'fe r (ö. 130/748) - Abdullah b. Abbas (ö. 68/687), Ebû Hureyre (ö. 58/677), İbn Ayyaş (ö. 15/636) - Übeyy b. Ka'b (ö. 33/654) - Hz. Peygamber (ö. 10/632)."[349]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin senetleri zikretmeye ilk olarak Medine ehlinden ve bunların arasından da Ebû Ca'fer ile başlamasının elbette bir sebebi olmalıdır. Medine ehlinden başlamasının sebebi daha önce zikredilmişti. İbn Mücâhid'in yedili sisteme dâhil etmediği Ebû Ca'fer ihtiyarının sahihliğine dikkat çekmek için bu kıraatten başladığını söylemek mümkündür.

2. Nâfi Kıraati

Bu kıraati nispet ettiği imamın tam ismini "Nâfi b. Abdirrahman b. Ebi Nuaym el-Leysî" (ö. 169/785) olarak vermektedir. Künyesinin ise Ebû Ruveym olduğunu belirtmektedir.[350] İbn Mihrân, Nafi'nin rivayet ve tariklerinin senet zincirlerinde Nâfi'den Hz. Peygambere kadar olan bölümünü her defasında zikretmemiştir. Bu durumda senetleri "Nâfi'den Hz. Peygamber'e kadar" ve "İbn Mihrân ile râviler arası" olarak iki bölüme ayırmak mümkündür.

---

[347] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 37.
[348] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 38, **el-Mebsût**, s. 8.
[349] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 38, 39, 40.
[350] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 41.

Nâfi'den Hz. Peygambere kadar olan senet zinciri ise şu şekildedir:

"Nâfi (ö. 169/785) - Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac (ö. 117/735), Ebû Ca'fer el-Kârî (ö. 130/748), Şeybe b. Nissah (ö. 130/748) - Ebû Hureyre (ö. 58/677) - Übeyy b. Ka'b (ö. 33/654) - Hz. Peygamber (ö. 10/632)."[351]

Nîsâbûrî'nin bu kıraati üç farklı rivayet ile okuduğu anlaşılmaktadır. Burada hangi rivayeti hangi tarikler ile okuduğuna dair bilgilere kısaca yer verilecektir.

a. Verş Rivayeti

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî asıl ve tam adı Osmân b. Said b. Abdullah (ö. 197/812) olup Verş lakabıyla bilinen râviyi[352] Nâfi kıraatinin ilk rivayeti olarak zikrettiği bu rivayetten iki tarik vermiştir.

i) Isbehâni Tariki

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin Verş'in ilk râvisi olarak yer verdiği bu tarikin Abdurrahim el-Isbehâni'ye (ö. 296/908) nispet edilerek isimlendirildiğini söylemek mümkündür. Verş'ten İbn Mihrân'a kadar olan senet zinciri şu şekildedir:

"Verş (ö. 197/812) - Ebû Rebîa b. Ehi Rüşdinî (ö. 178/794) -Abdurrahman el-Isbehânî (ö. 296/908) - Ebû'l-Kâsım Hibetullah (ö. 350/961) - İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/995)."[353]

ii) Buhâri Tariki

Verş'in ikinci tariki olarak karşımıza çıkan Buhâri tarikinin ise Ebû Abdullah Muhammed b. İshak el Buhâri'ye (ö. ?) nispet edilerek isimlendirildiğini söylemek mümkündür. Verş'ten İbn Mihrân'a kadar olan senet zinciri ise şu şekildedir:

"Verş (ö. 197/812) - Dâvûd b. Ebû Tayyib (ö. 223/837), Ebû'l-Kâsım Abdussamed b. Abdurrahman el-U'tkî (ö. 231/845) - Eş'at el-Ceyzî (ö. ?) - Ebû Münzir (ö. ?) - Ebû Abdullah Muhammed b. İshak el Buhârî (ö. ?) - Ebû Bekir

[351] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 46, 49.
[352] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 446.
[353] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 42, 43, 44.

Muhammed b. Ahmed b. Mersed et-Temimî (ö. ?) - İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/995).”[354]

b. İsmail b. Ca‘fer b. Ebi Kesir el-Ensarî (ö. 181/ 798) Rivayeti

İsmail b. Ca‘fer b. Ebi Kesir el-Ensarî (ö. 181/798) Nâfi’nin öğrencilerinden olup kendisinden kıraat rivayet eden râvilerindendir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ise bu râviyi Nâfi kıraatinin ikinci rivayeti olarak zikredip, bu rivayetten iki tarik vermiştir.

i) İbn Ferah Tariki

Bu tarikin de Ahmed b. Ferah b. Cibril ed-Darir el-Müfessir el-Mukri’ye (ö. ?) nispet edilerek isimlendirildiği söylenebilir. İsmail b. Ca‘fer’den İbn Mihrân’a kadar olan senet zinciri ise şu şekildedir:

“İsmail b. Ca‘fer (ö. 181/798) - Ebû Hafs Ömer ed-Dûri ed-Darir (ö. ?) - Ahmed b. Ferah b.Cibril (ö. ?) - Hibetullâh b. Ca‘fer (ö. 350/961), Zeyd b. Ali (ö. 358/968) - İbn Mihrân (ö. 381/995).”[355]

ii) Kâğizî Tariki

Bu tarikin ise Ebû Hafs Ömer b. Nasr el-Kâğizî’ye (ö.305/917) nispet edilerek isimlendirildiği söylenebilir. İsmail b. Ca‘fer’den İbn Mihrân’a kadar olan senet zinciri ise şu şekildedir:

“İsmail b. Ca‘fer (ö. 181/798) - Ebû Hafs Ömer b. Nasr el-Kâğizî (ö. 305/917) - Hibetullah b. Ca‘fer (ö. 350/961) - İbn Mihrân (ö. 381/995).”[356]

c. Kâlûn Rivayeti

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu rivayetten üç tarik zikretmiştir. Bu tariklerin Kalûn’dan (ö. 220/835) rivayet eden râvinin nisbesi ile isimlendirildiği söylenebilir.

i) Zübeyrî Tariki

[354] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 45
[355] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 47.
[356] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 48, 49.

"Îsâ b. Mînâ' b. Verdân (Kalûn) (ö. 220/835) - Mes'ab b. İbrahim b. Hamza el-Zübeyrî (ö. ?), İbrahim b. Kâlûn (ö. ?), Hüseyin b. Abdullah (ö. ?) - Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Felih (ö. ?) - Ebû Bekir b. Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Ziyad en-Nakkâş (ö. 351/962) - İbn Mihrân (ö. 381/995)."[357]

ii) Hulvanî Tariki

"Ahmed b. Kâlûn (ö. ?), Ahmed b. Yezid el-Hulvânî - Hasan b. Abbas er-Razî (ö. 289/901) - İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/995)."[358]

iii) Ebû Neşîd Tariki

"Ebû Neşîd Muhammed b. Harun el-Mervezî (ö. 263/876) - Ebû Hassan Ahmed b. Muhammed b. Eş'at (ö. ?) - Ebû Hüseyin Ahmed b. Osmân b. Cafer b. Beveyân (Bûyân) (ö. 344/955) - İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/995)."[359]

3. Abdullah b. Kesir Kıraati

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, kendisine kıraat nispet edilen bu imamın tam adını "Ebû Ma'bed b. Abdullah b. Kesir ed-Dârî" (ö. 120/738) olarak vermektedir. İbn Kesir'in Mekke ehlinin imamı olduğundan da bahsetmektedir.[360] Bu kıraati ise üç rivayet olarak vermiştir. Bunlar:

a. Asıl ve tam adı Ebûl-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Avn el-Nebbâl (ö. 240/854) olup Kavvâs künyesiyle meşhur olan zatın rivayetidir.[361]

b. Asıl ve tam adı Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Kâsım b. Nâfi b. Ebi Bezzî olan zata (ö. 250/865) nispet edilen rivayettir.[362]

c. Asıl ve tam adı Ebû İshak Abdulvehhab b. Felih b. Riyah el-Mekkî olan zata (ö. 250/865)) nispet edilen rivayettir.[363]

[357] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 49, 50.
[358] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 50.
[359] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 51, 52.
[360] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 53.
[361] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 54.
[362] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 57, İbnü'l- Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, I, 109.
[363] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 59.

4. Ebû Amr b. A'la Kıraati

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, 'Seyyidü'l-Kurrâ' olarak nitelendirdiği Ebû Amr Zebân b. el-A'lâ b. Ammar el- Mâzinî el-Basrî'nin (ö. 154/771) kıraatinden üç rivayet vermiştir. Bunlar:

a. Asıl adı Yahya b. Mübarek (ö. 202/817) olup Yezidî künyesiyle meşhur olan zatın rivayetidir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu rivayetten beş farklı tarik vermektedir.[364]

b. Asıl adı Şuca' b. Ebi Nasr (ö. 190/805) olup künyesi Ebû Nuaym el-Belhî olan zatın rivayetidir.[365]

c. Asıl adı İbn Ubeyd b. Fadl (ö. 186/802) olup Ebû'l-Fadl el-Vakifî olarak bilinen zatın rivayetidir.[366]

5. Abdullah b. Âmir Kıraati

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu kıraatin nispet edildiği kıraat imamının asıl ve tam adını Ebû İmran Abdullah b. Âmir el-Yahsubî (ö. 118/736) olarak vermiştir. Şamlılar'ın Kur'an kıraatinde imam olarak benimsedikleri zatın künyesini ise Ebû Nuaym olarak vermektedir. Dımaşk'ta İbn Âmir'den bahsedildiğini de söylemiştir.[367] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu kıraati iki rivayet olarak vermiştir. Bunlar:

a. Asıl ve tam adı Abdullah b. Ahmed b. Beşir b. Zekvân[368] (ö. 242/856) olan zata nispet edilen rivayettir.[369]

b. Asıl ve tam adı Ebû'l-Velid Hişâm b. Ammar b. Nusayr b. Meysere es-Sülemî (ö. 245/868) olan zata nispet edilen rivayettir.[370]

---

[364] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 61, İbnü'l- Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, II, 327.
[365] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 68, İbnü'l- Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, II, 293.
[366] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 70.
[367] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 71; İbnü'l- Cezerî**, Gâyetü'n-Nihâye**, I, 380.
[368] Zehebî, **Tehzibü't-Tezhib el-Kemal fi Esmai'l-Rical**, nşr. Eymen Selame, 1. Baskı, Kahire, 2003, s. 84.
[369] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 72.
[370] İbnü'l- Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, II, 308.

6. Asım Kıraati

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî asıl ve tam adını Ebû Bekir Asım b. Ebi Necud el-Hannâd el-Esedî (ö. 127/745) olarak verdiği zatın kıraatini on farklı rivayetten vermiştir. Bunlar:

a. Asıl ve tam adı Muhammed b. Habib Ebû Ca'fer eş-Şemûnî (ö. 240/855) olan zata nispet edilen rivayettir. İbn Mihrân bu rivayeti Kûfe'de okuduğunu belirtmektedir.[371]

b. Asıl ve tam adı Ebû Ca'fer Muhammed b. Ğâlip es-Seyrafî (ö. ?)[372] olan zata nispet edilen rivayettir. İbn Mihrân bu rivayeti Kûfe'de okuduğunu belirtmektedir.[373]

c. Asıl ve tam adı Abdulhamid Salih b. 'Aclan el-Burcûmî (ö. 230/844)[374] olan zata nispet edilen ve 'Burcûmî rivayeti' olarak isimlendirdiği rivayettir.[375]

d. Asıl ve tam adı Yahya b. Muhammed Kays el-Ensârî (ö.243/857) olan zata isnad edilen 'Uleymî rivayetidir.[376]

e. Asıl ve tam adı Yahya b. Âdem b. Süleyman (ö. 203/818) olan zata isnad edilen rivayettir.[377]

f. Asıl ve tam adı Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. Muğire (ö. 280/893) olan zata nispet edilen rivayettir.

g. Asıl ve tam adı Amr b. Sabbah (ö. 221/835) olan zata nispet edilen rivayettir.[378]

h. Asıl ve tam adı Ubeyd b. Sabbah (ö. 219/834) olan zata nispet edilen rivayettir.[379]

---

[371] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 80.
[372] Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr,** I, 432.
[373] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 83.
[374] Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr**, I, 408.
[375] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 84.
[376] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 86.
[377] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 88.
[378] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 89.
[379] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 92.

ı. Asıl ve tam adı Ebû Şuayb Salih b. Muhammed el-Kavvâs (ö. 282/896) olan zata nispet edilen rivayettir.[380]

i. Asıl ve tam adı Hubeyre b. Muhammed et-Temmâr (ö. ?) olan zata nispet edilen rivayettir.[381]

7. Hamza b. Habîb Kıraati

Asıl ve tam adını Ebû U'mâre Hamza b. Habib ez-Zeyyât (ö.156/773) olarak zikrettiği imamın kıraatinden yedi rivayet zikretmiştir. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür;

a. Raca' b. İsa b. Hâtim'e (ö. 231/845) nispet edilen rivayet. İbn Mihrân bu rivayeti Bağdat'ta okuduğunu belirtmiştir.-[382]

b. Hammad b. Ahmed b. Hammad'a (ö. ?) nispet edilen rivayettir. İbn Mihrân bu rivayeti Kûfe'de okuduğunu belirtmiştir.[383]

c. Abdullah b. Salih el-'İclî'ye (ö. 220/835) nispet edilen rivayettir.[384]

d. Halef b. Hişâm b. Sa'leb'e (ö. 229/843)nispet edilen rivayettir.[385]

e. Hallad b. Halid'e (ö. 220/835) nispet edilen rivayettir.[386]

f. Ebû Ömer ed-Dûrî'ye (ö. 248/862) nispet edilen rivayettir.[387]

g. Muhammed b. Sa'dan'a (ö. 231/846) nispet edilen rivayettir.[388]

[380] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 93.
[381] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 94.
[382] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 99.
[383] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 100.
[384] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 105.
[385] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 107.
[386] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 108.
[387] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 109.
[388] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 110.

8. Kisâî Kıraati

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî asıl ve tam adını Ebû'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî el-Esedî (ö. 189/805) olarak verdiği imamın kıraatinden altı rivayet zikretmiştir.[389] Bunlar ise;

a. en-Nîsâbûrî'nin 'Kisâî'nin râvilerinin en değerlilerinden' şeklinde taltif ettiği Kuteybe b. Mihrân'a (ö. ?) nispet edilen rivayettir.[390]

b. Ebû'l-Haris künyesiyle bilinen Leys b. Halid'e (ö. 200/816 civarı) nispet edilen rivayettir.[391]

c. Ebû Hamdun künyesiyle bilinen Tayyib b. İsmail'e (ö. 240/854) nispet edilip bu künyeyle meşhur olan rivayettir.[392]

d. Nusayr b. Yusuf'a (ö. 240/854) nispet edilen rivayettir.[393]

e. Ebû Ömer ed-Dûrî'ye (ö. 248/862) nispet edilen rivayettir.[394]

f. Hamdun b. Meymun'e (ö. ?) nispet edilen rivayettir.[395]

9. Ya'kup Kıraati

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, tam adı Muhammed b. Ya'kup b. İshak b. Zeyd Abdullah b. Ebi İshak el-Hadramî (ö. 205/820) olan kıraat imamından iki rivayet zikretmiştir. Bunları ise şu şekilde sıralamıştır:

a. Ravh b. Abdulmümin'e (ö. 234/849) nispet edilen ve 'Rivayet-i Ravh' olarak meşhur olmuş rivayettir.[396]

b. Muhammed b. Mütevekkil'e (ö. 238/852) nispet edilen ve 'Rivayet-i Rüveys' olarak meşhur olmuş rivayettir.[397]

---

[389] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 113.
[390] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 114.
[391] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 116.
[392] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 116.
[393] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 117.
[394] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 118.
[395] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 119.
[396] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 123.

10. Ebû Hâtim es-Sicistani Kıraati

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, kıraatleri ilk derleyenler arasında ismi sayılan Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 248/862) kıraat tercihlerine de kitabında yer vermiştir.[398] Sicistânî, Cahiliye devri Arap dili, şiiri, edebiyatı, lügat, kıraat ve Kur'an ilimlerine vukûfiyetiyle tanınmıştır.[399] Güzel sesiyle de meşhur olan Sicistânî'nin Basra Merkez Camiinde yaptığı altmış yıllık imam-hatiplik görevi esnasında hiçbir gün kıraat hatası (lahn) yapmadığı da zikredilmektedir.[400] Kaynaklarda adı geçen *Kıraât* isimli eseri de Basralıların övündükleri dört eserden biri kabul edilmiştir.[401]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin eserlerinde Ebû Hâtim es-Sicistânî için "Yaşadığı devirde insanların en bilgilisi ve Basra ehlinin önderiydi."[402] şeklindeki ifadeleri/övgü lafızları bu kıraati eserine niçin aldığı hakkında bilgi vermektedir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin, bu kıraatin senedinde ismi zikredilen râvilerden biri olan Abdullah b. Müeddeb'in (ö. ?) "Bizim yaşadığımız yerde (Isbehân) Ebû Hâtim'in kıraatini okumayanlar *kârî*[403] sayılmazdı." şeklindeki rivayetini nakletmesi sahih kıraatlerden olan bu tercihlerin daha sonraki nesillere aktarılması gerektiğine dair görüşüne dayanak teşkil edebileceği söylenebilir.[404]

11. Halefü'l-Âşir Kıraati

Asıl adı Muhammed b. Halef b. Hişâm b. Ğâlib b. Ğurâb el-Bezzâr (ö. 229/844) olan Halefü'l-Âşir, Hamza b. Zeyyat'ın râvisi olmasının yanında kendisine has tercihleriyle 'kıraat-i aşere' imamlarından sayılmıştır. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'de kıraat-i aşere'ye dair yazdığı eserlerinde bu imamın ihtiyarlarına yer vermiştir."Kıraat vecihlerini ve rivayet farklılıklarını çok iyi bilen ve rivayet edilenlerin dışına çıkmadan

---

[397] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 126.
[398] Zehebî, **Maʿrifetü'l-Kurrâʾi'l-Kibâr**, I, 436.
[399] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 289.
[400] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 290.
[401] Zülfikar Tüccar, "Ebû Hâtim es-Sicistani", **DİA**, XXXVII, 140.
[402] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 127.
[403] "Kârî, infirad tarikiyle en az üç kıraati bilen kişiye verilen isimdir." İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn**, s. 3.
[404] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 128.

kendisi de ihtiyarda bulunan bir âlim" olarak vasıfladığı Halef b. Hişâm'ın ilmi fazileti hakkındaki rivayetlere yer vermiştir.[405]

Bu dönemin önde gelen kıraat âlimlerinden biri olan İbn Mücâhid ise eserinde Medine'den Nâfi kıraatini[406] Mekke'den İbn Kesir kıraatini, Kûfe'den Asım kıraatini, Hamza ve Kisâi kıraatlerini, Basra'dan Ebû Amr b. 'Ala'nın kıraatini, Şam'dan İbn Âmir'in kıraatini tercih etmiştir.[407] Bu tercihleriyle Kıraat İlmi'ndeki 'Kıraat-i Seb'a' geleneğini başlatmıştır. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî sahih olarak addeddiği kıraat ve rivayetleri eserine alarak aynı dönemde meşhur olan yedili sisteme alternatif bir usûl geliştirme yoluna giderek yukarıda ayrıntılı olarak zikredilen 'Kıraat-i Aşere' geleneğinin başlatmıştır.

B. İsnat Bilgilerini Verirken Takip Ettiği Metod

Bu bölümde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin isnat zincirlerini verirken takip ettiği metot incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda senetlerde yapmış olduğu hazf, ilave, sıralama ve senetlerdeki râviler hakkında bilgi verme gibi uygulamalarına değinilecektir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî aktaracağı her kıraat ve rivayet için isnad zinciri vermiştir. Nitekim *el-Gâye* ve *el-Mebsût'*ta senet zincirlerini zikrettikten sonra bu nakillerin bizzat kendisinin okuduğu ve lafzen aldığı kıraat ve rivayetlerin isnadları olduğunu belirtmiştir.[408]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî eserlerinin fazla uzun olmamasına dikkat etmiş ve bunu yeri geldikçe ifade etmiştir.[409] Bir kıraatin senedini verirken bazen bir tarikte senedi (tamamınını) Hz. Peygamber'e kadar götürürken[410] diğer tarikte ise senetlerin birleştikleri râviye kadar olan kısmını zikredip geri kalan râvileri hazfetmiştir.[411] Aynı şekilde senetlerde geçen ashabın isimlerini bazen teker teker saydığı halde bazen

[405] Bk. İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 219, 130; Tayyar Altıkulaç, 'Halef b. Hişam', **DİA,** XV, 237.
[406] Hicaz'lılardan ise öncelikle Medine ehlinden başlamasının sebebini ise 'Medine Hz. Peygamber'in hicret ettiği yer ve sahabenin büyüklerinin yurdu olması' olarak açıklamıştır. İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 53.
[407] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 53, 88; Ayrıca İbn Mücâhid'in tercih sebepleri için bk. Maşalı, **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,** s. 56 vd.
[408] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 131; **el-Mebsût**, s. 85.
[409] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 131.
[410] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 44, 45.
[411] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 46.

isimlerini zikretmemiştir.[412]Ancak bunun yanında herhangi bir rivayet veya kıraati birkaç farklı hocadan okumuş ise bu rivayetlerin senetlerini ayrı ayrı zikretmiştir.[413] Aynı dönemde *Kitabü's-Seb'a*'yı telif eden İbn Mücâhid ise rivayet ettiği ihtiyarların senetlerini imamlara kadar olan kısmını zikredip Hz. Peygamber'e kadar kısmını ise hazfetmiştir.[414]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kıraatlerin ve rivayetlerin senetlerini saymaya başlarken, o kıraati veya rivayeti ne kadar okuduğunu beyan etmek için bazen " من أوله الي آخره" lafzını[415] bazen ise "هذه القراءة" lafzını kullanmıştır.[416] Ayrıca yine senetlerin başında o kıraati veya rivayeti nerede okuduğuna dair bilgiler vermektedir. Bu bağlamda Kûfe, Semerkand, Bağdat ve Dımaşk (Şam) şehirlerinin ismini zikretmektedir.[417]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî her kıraat için aynı sayıda rivayet ve tarik vermemiştir. Ebû Ca'fer, Ebû Hâtim es-Sicistânî ve Halefü'l-Âşir kıraatlerinden ise sadece kıraat senedi vermiş rivayet senedi vermemiştir.[418] Bazı kıraatlerde ise sadece rivayet verip tarik vermemiştir. İbn Kesir'i üç rivayet, İbn Âmir'i iki rivayet, Asım'ı on rivayet, Hamza'yı yedi rivayet, Kisâî'yi altı rivayet, Ya'kup 'u iki rivayet ile senetlerini vermiştir.[419] Bazı kıraatlerde ise rivayetleri tarikleriyle beraber zikretmiştir. Nâfi kıraati için üç rivayet ile birinci ve ikinci rivayetler için iki tarik, üçüncü rivayet için üç tarik vermektedir. Ebû Amr kıraatinde ise üç rivayet verip bu rivayetlerden sadece birisi için beş tarik vermiştir.[420]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî senet zincirlerinin başında imam, râvi ve tarikler hakkında kısa bir bilgilendirme yapmıştır. Bunu yaparken ise bazı imam ve râvilerin tam ismini, nesebini, künyesini, nerede yaşadığını, hangi görev ile meşgul olduğundan

[412] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 40, 46.
[413] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 67, 68.
[414] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 88, 101.
[415] "Kur'an'ı başından sonuna kadar", İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 38, 42.
[416] "Bu kıraati", İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 45.
[417] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 38,72.
[418] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 38, 127, 130.
[419] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 53, 126.
[420] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s.41-70.

bahsederken bazılarının sadece adını vermekle yetinmektedir.[421] İbn Mücâhid de eserine aldığı ihtiyar sahiplerinin isim, künye, yaşadıkları, vefat ettikleri yerleri, hangi dönemde yaşadığı, hocaları ve öğrencilerinden bahsetmiştir.[422]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin isnad zincirlerini verirken kimi zaman farklı meselelerden bahsettiği de dikkat çekmektedir. Bu meseleleri ise şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

a) Kur'an ve kıraat tarihi ile ilgili bilgiler: Übeyy b. Ka'b'ın "Resulullah bana Kur'an'ı arz etti ve dedi ki: -Cibril (a.s.), Kur'an'ı sana arz etmemi emretti.-"[423] şeklindeki rivayetini zikretmesi buna örnek olarak verilebilir.[424]

b) Senetlerde zikredilen bazı şahısların faziletine dair ifadeler kullanmıştır.[425] Hamza b. Zeyyat kıraatinin dayandığı Abdullah b. Mes'ûd hakkında varit olmuş hadisi[426] zikretmesi buna örnek olarak verilebilir.[427]

c) Rivayetlerin faziletine dair açıklamalar yapmıştır. Kisâî kıraatinin Kuteybe b. Mihrân rivayeti için kullandığı "Bu rivayet Kisâî'den gelen rivayetlerin en büyüklerindendir." açıklamasını buna örnek olarak vermek mümkündür.[428]

d) İbn Mihrân'ın isnat zincirlerini zikrettikten sonra "İşte bu saydıklarım okuduğum ve lafzen aldığım kıraatlerin isnat zincirleridir. Uzun olmasını istemediğim için kısa bir şekilde yazmaya çalıştım." ifadeleriyle bu bölümde takip ettiği metodu açıklamıştır. [429]

---

[421] Hayatından bilgiler verilen râviler için bk. İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 37; sadece isimleri zikredilen râviler için bk. İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 54, 59.

[422] İmamların biyografileri için bk. Abdurrahman Çetin, **Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar**, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Yayınları, 2010, s. 237, 251.

[423] Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî el-Mervezî, **Müsned,** V, 122; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, **el-Câmiʿu's-Sahîh,** Menakıb, 65, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981; Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, **el-Mu'cemu'l-Evsat,** I-X, thk. Ebû Hammâd Tarık b. Arziddin, Ebû'l-Fadl Abdulhasen b. İbrahim el-Hüseynî, Dâru'l-Harameyn, 1995, II, 88.

[424] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 49, 52, 92, 94.

[425] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 48, 75.

[426] Zikri geçen hadisin metni şu şekildedir:

" وقال رسول الله صلي الله عليه و سلم : من سره أن يقرأ القرآن غضاً كما أنزل فليقرأه علي قراءة ابن أم عبد. وأي قراءة أثبت من هذا؟**"**

"Rasulullah şöyle buyurdu: 'Kim itina göstererek Kur'an'ı indirildiği şekliyle okumak isterse İbn Ümmi Abd'in kıraati gibi okusun." Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, nşr. Şuayb Arnavut vdğr. Müessetü'r-Risale, Lübnan, 1. Baskı, 1997, VII, 287, 288, 359; İbn Mâce, **es-Sünen**, I-V, nşr. Şuayb Arnavut, Âdil Mürşid, Muhammed Kamil Karabelli, Abdullatif Hırzullah, Dâru Risaleti Alemiyye, 2009, Mukaddime 11, I, 97, 98.

[427] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 63.

[428] İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 69, **el-Gâye**, s. 114.

[429] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 131.

III. KIRAAT BÖLÜMÜ

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kıraat vecihlerini kısa ve anlaşılır bir şekilde anlatabilmek için bu alandaki ilmi yetkinliğini ortaya koyarak veciz eserler kaleme almıştır. Kıraat vecihlerini genelde yapıldığı gibi usûl ve ferş olarak ayırmamış bunun yerine kendisininde ifade ettiği gibi ezberlenmesi ve anlaşılması kolay olsun diye sûrelerin Kur'an'daki sıralamasına riayet ederek kıraat vecihlerini anlatmaya başlamıştır. Bunun yanında usûl kurallarından bazılarını birkaç başlık altında anlatmıştır. Bütün bunları işlerken de sûreler, âyetler, usûl kuralları, imam ve râviler için özel lafızlar kullanmıştır.

A. Ferşü'l-Hurûf

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Kur'an'da dağınık halde bulunan ve herhangi bir kural altına alınmamış olan ferş ihtilaflarını[430] zikretmeye sûre sıralamasını takip ederek Fâtiha sûresinden başlamıştır. Kıraat farklılıklarının bu dönemde usûl ve ferş olarak ayrı ayrı bölümlerde anlatılması da IV/X. asırda telif edilen eserlerde takip edilmeye başlanan bir metottur.[431] Ferş ihtilaflarını zikrederken yeri geldikçe alt başlıklar açarak usûl kaidelerini de anlatmıştır ki 'idğâm'[432] ve 'imale'[433] bahisleri buna örnek olarak verilebilir.[434] Bazen de ayrı bir başlık açmadan sûrenin içerisinde usûl kaidelerini zikretmiştir. Bunlara örnek olarak ise 'zammu'l-hâi' ve 'ibdâl'[435] bahislerini vermek mümkündür.[436]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin daha önceki eserlerden faydalanarak bu yöntemi ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İbn Mücâhid'de aynı dönemde yazdığı eserinde bu usûlü kullanmıştır. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi o dönemde kıraat ihtilaflarının 'ferş' ve 'usûl' olarak taksimi yapılmadığından her iki müellifinde aynı usûlle yeri geldikçe hem ferş farklılıklarını hem de usûl farklılıklarını anlattığı görülmektedir.[437]

---

[430] Nüveyrî, **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,** II, 142.
[431] İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** I, 494.
[432] İbnü'l-Cezerî**, en-Neşr**, I, 274.
[433] İbnü'l-Cezerî**, en-Neşr**, II, 30.
[434] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 41, 160.
[435] İbnü'l-Cezerî**, en-Neşr**, I, 352.
[436] İbn Mihrân, **el-Gâye, s.** 140, 154.
[437] Usûl farklılıkları için bk. İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 108, 113, 128, 130, 132, 136, 143.

1. Kullandığı Istılahlar

Her ilmin ve fennin kendine has ıstılahları olduğu gibi kıraat ilminde de kullanılan birtakım özel lafızlar vardır. Müellifler konuyu daha iyi anlatabilmek, ezberlemeyi ve özetlemeyi kolaylaştırmak maksadıyla gerek literatürde kullanılan gerekse kendilerine ait olan terimleri kullanmışlardır. Bu bölümde en-Nîsâbûrî'nin eserinde kullandığı genel ve özel ıstılahlar incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda müellifin özel olarak kullandığı lafızlar içerikleri itibariyle sûreler, âyetler, kıraatler, rivayetler ve imamlar için olmak üzere tasnif edilebilir.

2. Sûreler ve Âyetler İçin Kullandığı Lafızlar

Kur'an'ın sûrelerinin isimlendirilmesi hususunda farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Suyûtî'nin de *el-İtkân*'nında bu yönde açıklamalar yaptığı görülmektedir.[438]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'de buna binaen bazı sûreler için farklı isimler kullanmıştır. Bu bağlamda 'İsrâ' sûresi için 'Subhân'[439] ve 'Beni İsrail'[440] isimlerini, 'Fâtır' sûresi için 'Melâike' ismini[441] kullanması örnek olarak verilebilir. Bazen bir sûre için iki farklı isim kullanmıştır. Buna örnek olarak ise 'Mümin - Ğafir' ve 'Nebe - Mu'sırat' sûrelerini vermek mümkündür.[442] *en*-Nîsâbûrî *el-Mebsût* isimli eserinde ise bunlardan farklı olarak 'Mümtehine' sûresi için 'Meveddet' ismini kullanmıştır.[443] Bazen de sûre ismi için ilk âyetlerde geçen harfleri kullanmıştır. Buna ise 'Şûrâ' sûresi için ikinci âyeti olan 'عسق' harflerini tercih etmesi buna örnek olarak verilebilir.[444] İbn Mihrân'dan önce kıraat alanında telif edilen eserlerde de bunların örneklerine rastlanmaktadır. Bu çerçevede İbn Mücâhid'in de (ö. 324/936) Neml sûresi için 'Süleyman' ismini kullandığı görülmektedir.[445]

Kur'an sûrelerinin her birine ait özel isimleri vardır. Bunun yanı sıra birden çok sûre, ortak bir isimle de adlandırılmıştır. Birden çok sûrenin ortak bir isimle adlandırılması sûreler arasındaki çeşitli benzerlikten kaynaklanmaktadır. Bu tür adlandırma ilk defa Hz. Peygamber tarafından yapılmış, daha sonra bir kısım âlimlerin

---

[438] Suyûtî, **el-İtkân**, I, 151.
[439] Suyûtî, **el-İtkân**, I, 157; İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 181, 291.
[440] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 299.
[441] Suyûtî, **el-İtkân**, I, 157; İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 370.
[442] Suyûtî, **el-İtkân**, I, 157, 158; İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 383, 428.
[443] Suyûtî, **el-İtkân**, I, 158; İbn Mihrân, **el-Mebsût**, s. 136; **el-Gâye**, s. 186.
[444] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 386; İbn Mücâhid' in de *Kitabü's-Seb'a*'da aynı isimlendirme usûlünü kullandığı görülmektedir. bk. **Kitabü's-Seb'a,** s. 668, 673
[445] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 478

ictihadıyla genişletilmiştir. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de bazen birden fazla sûreyi veya bazı âyetleri ifade etmek için özel ıstılahlar kullanmıştır.

Mufassal (مفصل). Âyetlerinin arası sıklıkla ayrılan ve muhkem âyetler içeren sûrelere Mufassal denilmiştir.[446] A'lemü'd-din es-Sehâvî'nin (ö. 634/1236) *Cemâlü'l-Kurrâ* adlı eserindeki "Mufassal sûrelerin ilki Hucurat'tır." ifadesi de sûreleri bu şekilde tasnif edilip isimlendirildiğine işaret etmektedir.[447] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu ıstılahı Hucurât sûresinden sonraki sûreler için ve âyetleri kısa olan Beled sûresinden sonraki sûreler için iki farklı manada kullanmıştır.[448]

Arap dilinde herhangi bir şeyin isimlendirilmesi hususu önem arz eden konulardandır. Herhangi bir şeyi benzerlerinden ayırmak için verilen isim ve kullanılan lafızlara dikkat edilmiştir. Bu bağlamda Kur'an'ın sûre ve âyetlerin isimlendirilmesinde de anlatılmak istenen konuya dikkat çeken lafızlar kullanılmıştır.[449] İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'de Kur'an ilimlerindeki derin bilgisiyle bu uygulamaya önem vermiştir. Özellikle müteşabih olan kıraatlerin birbirine karıştırılmaması için işaret ettiği vecihlere özel ıstılahlar kullanmıştır.

Rîhu Süleymân (ريح سليمان). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin, 'Süleyman'ın rüzgârı' anlamına gelen bu terkibi 'الرياح'[450] kelimesinin vecihlerini anlatırken Hz. Süleyman'ın kıssasının anlatıldığı âyetlerde bulunan 'الريح'[451] kelimesini ifade etmek için kullandığı lafızdır.[452]

Kıssatu Musa (قصة موسي). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, 'Musa'nın kıssası' anlamına gelen bu terkibi imale bahsinde, Hz. Musa kıssasının anlatıldığı âyetlerdeki 'النار'[453] kelimesine işaret etmek için kullanmıştır.

Kıssatu Salih (قصة صالح). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, 'وما كنا'[454] kelimesinin vecihlerini anlatırken aynı sûrede bulunan Hz. Salih'in kıssasının anlatıldığı âyetlerdeki 'وقال الملأ'[455] âyetine işaret etmek için kullandığı lafızdır.[456]

---

[446] Suyûtî, **el-İtkân**, I, 180, 183.
[447] Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, **Cemalü'l-Kurra ve Kemali'l-İkra'**, nşr. Ali Hüseyin el-Bevvab, 1. Baskı, Mekke, Mektebetü't-Türas, I, 35.
[448] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 186, 437.
[449] Suyûtî, **el-İtkân**, I, s. 160.
[450] Bakara, 2/164; Ebû Ca'fer bu kelimeyi 'الريح' olarak okumaktadır. İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, s. 223.
[451] Enbiya, 21/81.
[452] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 188.
[453] Kasas, 28/29.
[454] A'raf, 7/43.
[455] A'raf, 7/75 .

3. İmamlar İçin Kullandığı Nisbeler

Kendilerine kıraat isnat edilen imam ve râvilerin sayılarının fazla olması kıraat vecihlerini anlatırken okuyucunun ve öğrencinin zorlanmaması için birtakım kısaltmalar kullanmayı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda İbn Mihrân en-Nîsâbûrî de bir kelimede bir veya birden fazla imam ve râvinin aynı okuduğu vecihleri işlerken imamların isimlerini tek tek zikretmek yerine adlarını şehir veya bölgelerine nispet ederek rumuzlamıştır.

Irakî (عراقي). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu nisbeyi Basra'lı Ebû Amr, Ya'kup ve Ebû Hâtim es-Sicistânî ile Kûfe'li Hamza, Kisâî, Asım ve Halefü'l-Âşir'in aynı okuduğu yerlerde bu imamları ifade etmek için kullanmıştır.[457]

Hicazî (حجازي). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu nisbeyi Mekke ehlinden İbn Kesir ile Medine ehlinden Nâfi ve Ebû Ca'fer'in aynı okuduğu yerlerde kullanmıştır.[458]

Mekkî (مكي). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu nisbeyi Mekke'den İbn Kesir için kullanmıştır.[459]

Medenî (مدني). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu nisbeyi Medine'den Nâfi ve Ebû Ca'fer'in beraber okuduğu yerlerde her iki imamı ifade etmek için kullanmıştır.[460]

Kufî (كوفي). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu nisbeyi Hamza, Kisâî, Asım ve Halefü'l-Âşir'in aynı okuduğu yerlerde bu imamlara işaret etmek kullanmıştır.[461]

Şamî (شامي). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu nisbeyi İbn-i Âmir için kullanmıştır.[462]

Basrî (بصري). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu nisbeyi Ebû Amr, Ya'kup ve Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin aynı okuduğu yerlerde bu imamlara işaret etmek kullanmıştır.[463]

Haremî (حرمي). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin Mekke ve Medine ehli olan imamların aynı vecih ile okuduğu yerlerde bu imamları ifade etmek için kullandığı başka bir nisbe ise 'Haremî'dir.[464]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bazen imamların meşhur olan ve genelde kullanılan isimlerinin yerine farklı isimler kullanmıştır. Ebû Ca'fer için ikinci ismi olan

---

[456] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 254.
[457] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 137, 202, 262.
[458] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 141, 188, 195.
[459] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 143, 171, 176.
[460] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 150, 173, 174, 177.
[461] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 159, 172, 187.
[462] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 173, 177, 179.
[463] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 176, 202, 207.
[464] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 283.

'Yezid'i,[465] Ebû Hâtim es-Sicistânî künyesinin yerine asıl adı olan Sehl'i kullanması,[466] 'aba' giymesi sebebiyle Kisaî lakabıyla meşhur olan Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî için asıl adı olan Ali'yi kullanması buna örnek olarak verilebilir.[467]

4. Usûl Farklılıkları İçin Kullandığı Istılahlar

Kıraat ilmi otoritelerinden olan Dimyâtî'nin (ö. 1117/1705) "Allah'ın Kitabı'nı nakledenlerin Kur'an'ın hazif-isbât, tahrîk-teskîn, fasıl-vasıl ve bunların dışında, ancak semâ' yoluyla sabit olabilecek telaffuz şekillerini -örneğin ibdâl vs. vecihlerindeki ittifak ve ihtilaf noktalarını- bize öğreten ilimdir."[468] şeklindeki kıraat tanımında bahsedilen hazif-isbât, hareke-sükûn ve idğâm gibi farklılıklar zamanla kıraat ilmi içerisinde usûl farklılıkları olarak kavramlaşmışlardır. Bunlar iki veya daha fazla kıraat vechinin her birini bir usûle göre Kur'an'ın tamamında aynı şekilde okunmasını ifade etmektedirler. Bu farklılılar, ses ve telaffuz keyfiyetiyle ilgili oldukları için 'fonetik farklılıklar' olarak da isimlendirilmişlerdir.[469]

Kıraat vecihlerini ifade edebilmek için bu disiplinin kendi içerisinde oluşmuş birtakım kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar vecihlerin keyfiyetini ifade etmesinin yanında öğrencinin kolay bir şeklide anlaması ve aklında tutabilmesini de sağlamaktadır. İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'de *el-Gâye'*yi yazmasının asıl sebeplerinden biri olan öğrencinin daha çabuk ezberlemesi saikine uygun olarak birbirinden farklı birçok kıraat vechinin kolaylıkla anlatılabilmesi için bazı ıstılahlar kullanmıştır. Bunları yaparken ise bazen müstakil başlık açmış bazen de metin içinde yeri geldikçe usûl kurallarını anlatmıştır.

Müstakil başlık altında anlattığı usûl kurallarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

İdğâm (الادغام). Bu başlık altında cinsleri aynı (mütecânis) veya mahreçleri birbirine yakın olan (mütekârib) veya birbirinin aynı olan (misleyn) iki harfin sakin

[465] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 149, 174, 178, 179.
[466] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 141, 174, 179, 181.
[467] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 275, 417; Tayyar Altıkulaç, "Kisâî Ali b. Hamza",**DİA**, XXVI, 69.
[468] Dimyâtî, **İthâf** I, 67.
[469] Mehmet Dağ, **Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım**, İSAM, İstanbul, 2011, s. 57.

veya harekeli olarak vaki olması durumunda idğâm edilerek okunması[470] vechini anlatmaktadır.[471]

İmâle (الإمالة). Kur'an lafızlarının seslendirme (fonetik) farklılıklarından olan 'imale'[472] ile okunan kelimelerin çoğunu bir başlık altında anlatmıştır.[473] Bazen 'imale' lafzı yerine 'kesra' lafzını kullanmıştır.[474]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî usûl farklılıklarından bazılarını anlatmak için özel alt başlıklar açmamış bunun yerine Kur'an'daki sırasına göre ilk geldiği yerde kaideyi anlatmıştır. Aynı okuyuş vechi bir başka yerde geldiğinde ise daha önce anlattığından dolayı buna bir daha değinmemiştir. Metin içinde anlattığı usûl kurallarını da şu şekilde sıralamak mümkündür:

Zammü'l-hâi (ضم الهاء). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin 'عليهم'[475] kelimesindeki gibi muttasıl mecrur zamirlerdeki ha (ه) harfinin ötre ile okunuş vechini ifade ettiği lafızdır.[476]

Zammü'l-mîm (ضم الميم). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin (تم -كم -هم gibi) gibi cemi müzekker zamirlerinde bulunan sakin (م) harfinin ötreli olarak okunması vechi için kullanmış olduğu terimdir.[477] Bu vecih kıraat edebiyatında ise sıla (صلة) olarak adlandırılmaktadır.[478]

Zammü'l-hâi ve'l-mîm (ضم الهاء والميم). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kendisinden sonra hemze-i vasl gelen cemi zamirlerindeki (تم -كم -هم gibi) (ه) ve (م) harfinin ötre hareke ile okunmasını ifade etmek için kullandığı lafızdır.[479]

Müfred Müzekker Gâib Zamirinin Sılası (صلة الهاء). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin İbn Kesir kıraatindeki muttasıl müfred müzekker gâib zamirlerinin (عليه gibi) med ile okunması vechini[480] ifade etmek için kullandığı terimdir.[481]

---

[470] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr,** I, 274.
[471] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 144.
[472] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 29; Dimyâtî, **İthâf,** I, 247.
[473] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 160.
[474] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 162, 273.
[475] Fâtiha, 1/6.
[476] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 140.
[477] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 141.
[478] İbn Mücâhid, **Kitabu's-Seb'a,** s. 108; Palûvî, **Zübde**, s. 7, 8.
[479] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 142.
[480] İbn Mücâhid, **Kitabu's-Seb'a,** s. 128; Palûvî, **Zübde,** s. 10.
[481] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 143.

Terkü'l-hemze (ترك الهمزة). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kelimenin ortasında veya sonunda cezimli (sakin) olarak bulunan hemzeleri, mâ-kablinin harekesi cinsinden bir med harfine çevirerek okunan kıraat vechini[482] ifade ettiği bir terimdir.[483]

Sekte (السكتة). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kendisinden sonra hemze-i kat' gelen sonu cezimli (sakin) olan kelimelerin okunuş vecihlerinden[484] birini ifade ettiği lafızdır.[485]

Hemzeteyn (همزتين). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bir kelimede peş peşe bulunan hemzelerin okunuş vecihlerini anlatırken hemzeleri ifade etmek için kullandığı lafızdır.[486]

Damme (ضم). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî, Arap gramerinde ötre ile müteradif olarak kullanılan bu kelimeyi, bir harekeyi diğer bir harekeye karıştırarak okuma vechi olan işmam[487] vechini ifade etmek için kullanmıştır. 'قيل'[488] kelimesinin esre harekesini ötre ile karıştırarak okunması buna örnek olarak verilebilir.[489]

5. Harekeler İçin Kullandığı Lafızlar

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kelimelerin yapısında değişiklik olmayıp sadece harekelerinde farklılık olduğunda okunan her iki vechi de ifade etmek için birtakım ıstılahlar kullanmıştır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

Müsakkal (مثقل). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bir kelimenin harflerinden birinin ötreli ve cezimli okunuş vecihlerinden ötre hareke ile okunuş vechini ifade etmek için kullandığı lafızdır. Bunlara örnek olarak ise 'الرعب'[490]kelimesindeki ' ع' harfinin okunuşları verilebilir.[491]

Hafif (خفيف). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu ıstılahı bir kelimede harekeli veya şeddeli olan bir harfin, cezimli veya şeddesiz olarak okunması ile harekeli ve şeddeli olan bir harfin cezimli okunuşunu ifade etmek üzere üç farklı anlamda kullanmıştır. Ötre harekeli bir harfin cezimli okunuşu için 'الأذن'[492] kelimesindeki (ذ) harfi, fethalı

---

[482] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 352;Suyûtî, **el-İtkân**, I, 209.
[483] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 154.
[484] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 240, 243; Dimyâtî, **İthâf**, I, 219, 224.
[485] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 158: Sekte için bk. İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 240.
[486] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 159.
[487] İbn Mücâhid, **Kitabu's-Seb'a,** s 141; Dimyâtî, **İthâf,** I, 365; Palûvî, **Zübde**, s. 17.
[488] Bakara, 2/11.
[489] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 172, Ayrıca 'işmam' için bk. Palûvî**, Zübde,** İstanbul, s. 67.
[490] Al-i İmran, 3/151.
[491] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 218.
[492] Maide, 5/45;

harfin cezimli okunuşu için‘المعذرون’[493] kelimesinin (ع) harfinin okunuşları örnek olarak verilebilir.[494] Şeddeli bir harfin ifade şeddesiz olarak okunmasına ‘الاماني’[495] kelimesinindeki (ي) harfinin okunuşları[496] ile ‘يصعد’[497] kelimesindeki (ص) harfinin sakin, (ع) harfinin ise şeddesiz olarak okunuşu buna örnek olarak verilebilir.[498]

Müşedded (مشدد). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bir kelimenin harflerinden birinin şeddeli olarak okunması gerektiğini ifade etmek için kullandığı terimdir. Buna örnek olarak ise ‘فرضنا’[499] kelimesindeki (ر) harfinin okunuşu verilebilir.[500]

6. Kelimelerin Yapıları İçin Kullandığı Istılahlar

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bazen kelimelerin yapılarında vaki olan değişikleri ayrıntılı olarak anlatmayıp sadece bir lafız ile ifade etmektedir.

Muzhar (مظهر). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bir kelimede idğâm edilmiş harflerin idğâmsız okunuşunu ifade etmek için kullandığı terimdir. ‘اركب معنا’[501] kelimelerindeki (ب) ve (م)’ harflerinin idğâmsız okunuşu buna örnek olarak verilebilir.[502]

Med (مد). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bir kelimenin medsiz okunan bir harfinin medli olarak okunmasını ifade etmek için kullandığı terimdir. ‘مناة’[503]kelimesinin‘منائة’ şeklinde meddi muttasıl olarak okunması buna örnek olarak verilebilir.[504]

Kasr (قصر). İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bir kelimenin medli okunan bir harfinin medsiz olarak okunmasını ifade etmek için kullandığı terimdir. ‘فآزره’[505] kelimesindeki hemzenin medsiz olarak okunması vechi buna örnek olarak verilebilir.[506]

---

[493] Tevbe 9/90.
[494] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 270.
[495] Bakara, 3/78.
[496] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 179.
[497] En‘am 6/165.
[498] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 249.
[499] Nur, 24/1.
[500] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 337.
[501] Hud, 11/48.
[502] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 151.
[503] Kamer, 54/11.
[504] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 402.
[505] Fetih, 48/29.
[506] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 397.

Yukarıda zikri geçen hususlarda görüldüğü üzere İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kıraat ilminin tarafları olan imamlar, râviler ve okunuş vecihlerini bir arada derli toplu ifade edebilmek için dikkatle çalışmıştır. Okuyucuya kolaylık sağlamak ve bilgilerin birbiriyle karışmasını engellemek için bazen kıraat edebiyatında var olan lafızları kullanmış bazen de kendisine has lafızlarla vecihleri ifade etmiştir. Bu da bize İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kıraat ilminde yetkin bir âlim olmasının yanında dakik bir müellif olduğunu göstermektedir.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kullandığı ıstılahlar dışında takip ettiği yöntemle ilgili tespit edilebilen noktalar ise şunlardır:

Müellif eserin içinde yeri geldikçe takip ettiği metoda dair bilgilendirme yapmaktadır. Bu bağlamda Bakara sûresini bitirip Âl-i İmrân sûresine geçerken yaptığı "وسيئتي ذكر خذف الياءات واثباتها وفتحها وارسالها " "Mütekellim ya'larının (ي) hazf, isbat, fethalı ve geçişli olarak okunan kıraat vecihlerinin konusu ileride gelecek." açıklaması buna örnek olarak verilebilir.[507]

en-Nîsâbûrî bir kelimenin farklı vecihlerini, o kelimenin ilk geçtiği yerde tafsilatlı bir şekilde zikredip "Kur'an'ın tamamında bu şekildedir." diyerek bunu bir külli kaide şeklinde anlatmıştır. Buna örnek olarak ise; 'ترجعون' lafzının malum ve meçhul siğalarla okunması[508], 'وهو' kelimesinin iskân (cezm) ile okunması[509], ' فلا خوف' kelimesinin mebni (fethalı) olarak okunması[510], 'رضوان' kelimesinin (ر) harfinin zamme ile okunması verilebilir.[511]

İbn Mihrân'ın *el-Gâye* isimli eserini -gerek kendisinin diğer kitaplarından gerekse bu alanda telif edilen- diğer eserlerden ayıran en dikkat çeken özelliği ise iki farklı okunuşu bulunan kelimelerin bir okunuşunu ve okuyanlarını zikredip diğerini okuyucunun/öğrencinin anlayışına bırakmasıdır. Örneğin, 'مالك'[512] kelimesindeki (ا) harfinin hazfi (ملك) ve isbatı ile (مالك) okunması meselesinde sadece 'isbat' ile olan vechini zikretmiş, ikinci vechi ve okuyanlarını belirtmemiştir.[513] Her ne kadar genel

[507] "Mütekellim 'ya'larının hazif, isbat ve fethalı olarak okunduğu yerler ileride gelecek." İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 208.
[508] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 173.
[509] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 174.
[510] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 176.
[511] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 209.
[512] Fâtiha, 1/4.
[513] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 137.

uygulaması bu şekilde ise de nadiren her iki okuyuşu ve okuyanları da zikrettiği olmuştur. Örneğin, 'لما'[514] kelimesinin şeddeli ve şeddesiz okunuşunun her ikisini de zikretmiş, hangi imam veya râvinin nasıl okuduğunu belirtmiştir.[515]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin bu uygulamasına karşılık İbn Mücâhid ise kıraat vecihlerinin her birinin nasıl okunduğunu ve okuyanlarını zikretmiştir. Örneğin yukarıda da verilen Örneğin; 'مالك'[516] kelimesindeki vecihleri "Kıraat imamları bu kelimede elifin ispatı ve hazfi hususunda ihtilaf ettiler. Asım ve Kisaî elifle 'مالك' şeklinde okurken diğerleri 'ملك' olarak elifin hazfi ile okumuşlardır." ifadesi bu yöntemini yansıtmaktadır.[517]

Müellif her bir râviden farklı bir okuyuşun olduğu kelimelerde râvileri belirtmeden imamın bu okuyuşlarda muhayyer (her iki vecihle de okumuş) olduğunu belirtmektedir. Kesra ve zamme ile okunabilen cemi ğaib zamirlerinin (هم gibi) okunuş vecihlerinde Nâfi'nin muhayyer olduğunu[518] zikretmesi buna örnek olarak verilebilir.[519] Bazen imam ve râvi arasındaki ihtilaflara değinmiştir. 'ضعفا'[520] kelimesinin okunuş vecihlerini zikrederken Hafs'ın Asım'a burada ihtilaf ettiğinden bahsetmiştir.[521]

İbn Mihrân, bir kelimenin kıraatindeki vecihler arasından hocalarına hangisiyle okuduğunu da yer yer belirtmiştir. Buna örnek olarak ise, 'يصطون'[522] kelimesinde olduğu gibi kendisinden sonra tâ (ط) harfi bulunan sâd (ص) harfinin (ص) veya (س) olarak okunması[523] vecihlerini zikrederken bu kelimelerin bir tanesi hariç tamamını Ebû Ali en-Nekkâr'a (ö. 343/954) sin (س) harfiyle okuduğunu belirtmiştir.[524]

en-Nîsâbûrî dil alanında da uzman olması sebebiyle -ki daha önce değinilmişti- kıraat farklılıklarını zikrederken naklettiği okunuşun sarf ve nahiv kuralları açısından zaman zaman tevcihini de yapmıştır. 'اشهدوا'[525] kelimesinin meçhul sığasında okunmasını 'ما لم يسم فاعله' (meçhul fiil formunda) şeklinde ifade etmesi buna örnek

[514] Tarık, 86/4.
[515] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 434.
[516] Fâtiha, 1/4.
[517] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 104.
[518] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a**, s. 108.
[519] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 141: Eseri tahkik eden el-Cenbâz ise öğrencinin/okuyucunun hangisini dilerse o vecihle okuyabileceğini söylemektedir. İbn Mihrân, **el-Gâye,** tahkik edenin dipnotu, s. 141.
[520] Enfal, 8/66; Rum, 30/54.
[521] İbn Mihrân, **el-Gâye**, 163; **el-Mebsût,** s. 222, 223.
[522] Hacc, 22/72.
[523] İbn Mücâhid, **Kitabu's-Seb'a**, s. 106.
[524] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 201; Ayrıca için bk. Bakara, 2/245; Maide, 5/28; Kehf, 18/97; Hacc, 22/72; İsra, 17/35; Şuarâ, 26 /142.
[525] Zuhruf, 43/24.

olarak verilebilir.[526] Burada dikkat çeken örneklerden birisi ise ‘خلق السموات’[527] şeklindeki fiil cümlesinin ‘خالق السموات’ şeklinde isim tamlaması olarak okunmasını ‘مضاف’ (izafet tamlamasıyla) lafzıyla ifade etmesidir.[528]

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî birbiriyle müşabih olan kelimelerde Kur’an’daki sıralamasına göre ilk önce geçen örneğinde farklı vecihleri zikredip diğer kelimelerin de aynı şekilde ile okunacağını söylemiştir. Okunuş vecihleri aynı olan kelimelerden biri olan ‘لا يغرنك’[529] kelimesindeki nûn (ن) harfinin şeddesiz olarak okunması vechini zikrettikten sonra müşabihleri olan ‘لا يحطمنكم’[530], ‘لا يستخفنك’[531], ‘فاما نذهبن’[532], ‘لاقتلنك’[533] kelimelerini de buraya ilave etmesi buna örnek olarak verilebilir.[534]

en-Nîsâbûrî bir kıraat vechinin nasıl okunacağını ifade etmek için o vecih ile aynı vezinde olan farklı bir cümle kullanmıştır. ‘غَضَبَ اللهِ’[535] cümlesinin vecihlerini herhangi bir açıklama yapmadan ‘سَمِعَ اللهُ’ şeklinde ayne’l-fiili olan (ض) harfinin kesrası ve ‘اللهُ’ lafzının zammesiyle fiil cümlesi formunda okunacağını belirtmiştir.[536]

Yukarıda İbn Mihrân’ın *el-Gaye fi’l-Kırââti’l-Aşr* isimli eserindeki usûlüyle ilgili verilen bilgilerin yanında İbn Mücâhid’in metodunda da dikkat çeken uygulamaları şu şeklide sıralayabiriz.

İbn Mücâhid, Fâtiha sûresinde kıraat vecihlerinin hüccetlerini de zikretmiştir.[537] Ancak daha sonra bu yöntemin eserin hacmini çok fazla büyüteceğini ifade edip delilleri zikretmeyi bırakmıştır.[538]

İbn Mücâhid’in metodunda dikkat çeken bir husus ise hatalı olan okuyuşları da ele almasıdır. Mesela ‘غيرِ’[539] kelimesinin İbn Kesir’den nakledilen fethalı vechinin nahvi tahlilini yapmış ve bunun hatalı olduğunu belirtmiştir.[540]

---

[526] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 388.
[527] İbrahim, 14/19.
[528] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 293.
[529] Al-i İmran, 3/196.
[530] Neml, 27/18.
[531] Rum, 30/60.
[532] Zuhruf, 43/41.
[533] Maide, 5/27.
[534] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 221, 222.
[535] Nur, 24/9.
[536] İbn Mihrân, **el-Gâye,** s. 338.
[537] İbn Mücâhid, **Kitabü’s-Seb‘a**, s. 104, 105.
[538] İbn Mücâhid, **Kitabü’s-Seb‘a**, s. 112.
[539] Fâtiha, 1/7.
[540] İbn Mücâhid, **Kitabü’s-Seb‘a**, s. 112.

B. Mütekkellim Ya'sının Okunuşları Bölümü

Kur'an'da mütekellim ya'sı bulunan kelimelerin, hazif, isbat ve fethalı olarak okunması gibi farklı kıraat vecihleri bulunmaktadır. Bu vecihlerin anlatımında müellifler birbirlerinden farklı metod takip etmişlerdir. Tercih edilen yöntemler şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. 'كالجواب'[541] kelimesi gibi mütekellim ya'sı (ي) bulunan kelimelerin okunuş vecihlerinin ferşu'l-hurûf gibi sûre ve âyet sıralamasında yeri geldikçe anlatılmasıdır. Bu metodu kullanan eserlere İbn-i Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a'*sı örnek olarak verilebilir.[542]

b. Her sûrenin sonunda mütekellim ya'sı (ي) olan kelimeleri müstakil bir başlık altında anlatılmasıdır. Bu metodu takip eden eserlere ise Ahmed b. Muhammed el-Bennâ'nın (ö. 1117/1705) *İthâfü Füdalâi'l-Beşer bi'l-Kırââti'l-Erbeate Aşer'*i örnek olarak verilebilir.[543]

c. Mütekellim ya'larının vecihlerinin usûl ve ferşu'l-hurûf bölümlerinden ayrı olarak müstakil bir başlık altında anlatılmasıdır. İbn Mihrân'ın da tercih ettiği bu metodun okuyucuya kolaylık sağlaması amacını güttüğü söylenebilir. Böylelikle öğrencinin Kur'an'da dağınık halde bulunan bu kelimelerin okuyuşlarını bir arada bulup tahlil etmesi ve ezberlemesi kolaylaşacaktır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî *el-Gâye*'de yukarıda zikri geçen ikinci maddede zikredilen metodla, *el-Mebsut*'ta ise üçüncü maddede zikredilen yöntemle mütekellim ya'larının (ي) okunuş vecihlerini anlatmıştır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin;

'يثبت أبو جعفر وأبو عمر وإسماعيل كل ياء في وسط الآية دون رأسها '

"Ebû Ca'fer, Ebû Amr ve İsmail b. Ca'fer âyetin sonunda değil de ortasında bulunan bütün ya'ları (ي) okumuşlardır (hazf etmemişlerdir.)." şeklindeki ifadesinde de anlaşıldığı gibi mütekellim ya'sı bulunan birçok kelimenin okunuşları ve okuyanlarının aynı olduğu görülmektedir.[544] Bu bağlamda tezimize konu olan eserde ise İbn Mihrân en-Nîsâbûrî mütekellim ya'larını kendisinden sonra gelen kelimeye göre tasnif etmiş ve

[541] Sebe' (Süleyman), 34/13.
[542] İbn Mücâhid, **Kitabü's-Seb'a,** s. 527.
[543] Dimyatî, **İthâf,** I, 466.
[544] " Ebû Ca'fer, Ebû Amr ve İsmail b. Ca'fer ayetin sonunda değil de ortasında bulunan bütün ya'ları hazf etmemişlerdir." İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 441, 442.

bu vecihleri iki başlık altında anlatmıştır. Buna göre ortaya çıkan okuyuşları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. 'Ya'nın Okunması ve Hazfi

Âyetlerin ortasında 'كالجوابي'[545] veya sonunda 'دعائ'[546] gibi bulunup kendisinden sonra hemze gelmeyen mütekkelim ya'larının okunması vechidir.[547]

b. 'Ya'nın Okunması ve Fethalanması

Kendisinden sonra hemze gelen mütekellim ya'larının okunuş vecihleridir. Bu okuyuşlarda bu hemzenin katı' veya vasl hemzesi olması itibariyle iki şekilde vaki olur. Bunlar ise; 'آبائ إبراهيم'[548] gibi kendisinden sonra hemze-i katı' gelen mütekellim ya'larının isbat ve fetha ile okunuş vechi[549] ile 'يا ليتني اتخذت'[550] gibi kendisinden sonra hemze-i vasl gelen kelimelerin okunuş vecihleridir.[551]

Gelinen bu noktada aynı dönemde yazılmış *Kitabü's-Seb'a*' ile *el-Gâye*'nin kıraatleri nakletme hususunda takip ettikleri yöntemin birebir aynı olmadığını söylemek mümkündür. İki eser arasındaki metod ve içerik farkları şu şekilde sıralanabilir:

i. İbn Mücâhid bir kelimedeki kıraat vecihlerinin hepsinin hem okunuşunu hem veznini hem de okuyanlarını zikrederek okuyucunun tüm vecihleri aynı anda görmesini sağlamıştır. İbn Mihrân ise sadece bir vechin okunuşunu ve okuyanlarını zikrederek diğer vechi okuyucunun kendi bilgi/kıraat birikimine bırakmıştır.

ii. İbn Mücâhid kıraat vecihlerinin okuyanları için herhangi bir rumuzlandırma sistemi kullanmazken,[552] İbn Mihrân ise yukarıda da değinilen bazı sebeplere binaen imam ve râviler için farklı rumuzlar kullanmıştır.

iii. İbn Mücâhid kıraat vecihlerinin hüccetlerine değinirken, İbn Mihrân nahv/irab tahlillerine yer vermemiştir.

---

[545] Sebe, 34/13.
[546] İbrahim, 14/40.
[547] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 442.
[548] Yusuf, 12/38.
[549] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 445.
[550] Furkan, 25/27.
[551] İbn Mihrân, **el-Gâye**, s. 447.
[552] Örneğin Kûfe'li imamların aynı vecihle okuduğu yerleri 'Kûfeliler bu şekilde okur.' gibi bir rumuzlama sistemi kullanmamıştır.

iv. İbn Mücâhid eserinde yedi ihtiyar ve her bir ihtiyar için ikişer rivayete yer verirken, İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ise on bir ihtiyar, otuz altı rivayet ve yedi tarike yer vermiştir.

Aynı dönemin izlerini taşıyan iki eser arasındaki yukarıda belirtilen farkların yanında gerek usûl olarak gerek içerik olarak ortak noktalar bulunmaktadır. Bunları ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

i. Nakli ilimlerden olan kıraat ilmi alanında yazılmış bu iki eserde imamların ihtiyarlarına geçmeden önce zikredecekleri vecihlerin güvenilirliğini ortaya koymak için senet zincirlerini vermektedirler.

ii. Kıraat farklılıklarının çok fazla olması bu alanda eğitim-öğretim yapan âlimlerin birtakım usûller ortaya koymasını gerektirmiştir. Kıraat alanında yetkin âlimlerden addedilen İbn Mücâhid ve İbn Mihrân'da çalışmalarında belli bir metod takip etmişlerdir. Her iki müellifte kıraat vecihlerini anlatırken Mushaflardaki sûre sıralamasını göz önünde bulundurmuşlardır. Yeri geldikçe usûl bilgilerini bir arada sunmaya çalışmışlardır.

SONUÇ

Horasan bölgesinin en büyük şehirlerinden olan ve I/VI. asırda Müslümanlar tarafından fethedilen Nîşâbûr bu dönemden sonra önemli bir merkez haline gelmiştir. Birçok din ve mezheb ile farklı milletlere mensup insanların yaşadığı Nîşâbûr Müslümanların idaresine geçtikten sonra ilmî ve kültürel olarak gelişmiş, siyasî ve ekonomik bir merkez haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak ise İslâm'a ve İslâmî İlimlere katkıda bulunan ilim adamı yetiştirmiştir.

Ebû Bekir künyesiyle meşhur olan ve 295/908 senesinde doğan ve Nîşâbûr'da yetişen Hüseyin b. Mihrân en-Nîsâbûrî kıraatlerin tedvin döneminin önde gelen ilim adamlarındandır. Eğitim hayatına Nîşâbûr'da başlayan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî bu şehrin ilmi ve kültürel zenginliğinden istifade ederek kendisini İslâmî İlimler'in birçok alanında yetiştirmiştir. İslâm âleminin önemli ilim merkezleri olan Bağdat, Dımaşk, Kûfe ve Semerkand'a ilim yolculukları yaparak buralardaki ilim meclislerine katılmıştır. Bu şehirlerdeki kıraat ve hadis âlimlerinden ders almıştır. Hayatını eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde geçirmiştir. Gerek Nîşâbûr'da gerekse ilim yolculukları yaptığı şehirlerde kendisinden ilim talep edenleri geri çevirmemiştir.

Kıraat alanındaki temayüzü onun bu alanda meşhur olmasını sağlamıştır. Kıraatlerin tedvini döneminde yaşamış olması sebebiyle bu alanda birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerden en meşhurları ise *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr, eş-Şâmil fi'l-Kırâât* ve *el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-Aşr*'dir. Ancak eserlerinden birçoğu günümüze ulaşmamış veya bulundukları yerlerde İslâm âleminin istifadesine sunulacak günü beklemektedirler. Kıraat vecihlerini anlattığı eserlerinin yanında vakf ve ibtida, ayâtü'l-Kur'an, tabakatü'l-kurrâ gibi kıraat ilminin alt disiplerine dair birçok eser kaleme almıştır.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî güzel ahlakı, tevazusu, iyi bir muallim olması sebebiyle salih bir zat olarak anılmaktadır. Halk arasında zâhîdâne bir hayat sürmesiyle bilinmiş ve insanların her konuda kendisine danışabileceği bir mercii olmuştur.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî döneminin önde gelen kıraat ve hadis âlimlerinden ders almıştır. Kıraat öğrendiği hocaları arasında Hibetullah b. Ca'fer b. Muhammed b. el-Heysem Ebû'l-Kâsım el-Bağdâdî (ö. 350/961 civarı), Ebû'l-Hasen Ahmed b. Osmân b. Ca'fer b. Bûyan (ö. 344/955), Muhammed b. Hasen b. Muhammed b. Ziyad el-Mevsılî (ö. 351/962), İbnü'l-Hasen b. Ya'kup b. Hasen b. Miksem (ö. 354/965) ve Ebû'l-Hasen Hammad b. Ahmed b. Hammâd ed-Darir (ö. ?) meşhur olanlardır. Hadis dinlediği hocaları ise Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrahîm es-Serrâc es-Sekafî

(ö. 313/925), Muhammed b. Bekir b. Müslim -Mekkî b. Abdân- (ö. 354/965) ve Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin el-Masercisî'dir (ö. 384/994).

Kıraatlerin tedvini döneminin önde gelen âlimlerinden olan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kıraat ilmini sema' ve arz metodlarıyla elde etmiştir. Bunların yanında Mesâhif-i Emsâr'ı da incelemiş, arzen ve sema'en almış olduğu sahih kıraatlerin sağlamasını bu mushaf'lardan yaptığını ifade etmiştir. Aynı zamanda Arap dilinde uzman olması da sahih kıraatleri nakletmesinde kendisine önemli derecede yardımcı olmuştur. Bütün bu özellikleri kendisinde toplayan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kıraat alanında rivayet edilen vecihler arasında sahih olanları şaz olanlardan ayırt edebilecek ilmî seviyeye ulaşmıştır.

Kıraat ilminde yazılmış kaynak eserlerden sayılan *el-Gâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* ise İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin kendisine gelen talepler sebebiyle kıraat vecihlerini kısa ve öz bir şekilde anlattığı eseridir. Bu eserinde kıraatleri yedi ile sınırlandırma faaliyetlerinin ortaya çıkardığı yanlış anlaşılmaları izale etmek için meşhur olan bu ihtiyarların yanında sahih olarak kabul edilen Ya'kup, Ebû Ca'fer, Halefü'l-Âşir kıraatleri ile Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin ihtiyarına da yer vermiştir. Onun bu faaliyeti kıraat tarihinde yedili sisteme yapılan fiili eleştiri olarak telakki edilmiştir.

Kıraatlerin tedvini döneminde yaşamış olan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî sahih kıraatlerin daha sonraki nesillere aktarılmasında takip edilen metodlardan olup ve günümüzde de devam edilen uygulama olan on'lu sistemin (Kıraat-i Aşere) ilk örneklerini ortaya koymuştur.

İbn Mihrân en-Nîsâbûrî kıraatin öncekilerden sonrakilere nakledilen bir olgu olduğunu söylemektedir. Bunun yanında Arap dili ve lehçelerinde bulunmayan vecihlerin kabul edilemeyeceğini ifade ederek, Mesâhif-i Osmâniyye'ye uymayan vecihlerinde şaz olarak kabul edilmesini gerektiğini belirtmektedir. Bu durumda İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin sahih kıraat tasavvurunun 'senedi sahih olup, Arap diline bir vecihle de olsa uygun olan ve Mesâhif-i Osmâniyye'nin hattına muvafık olan kıraatler' şeklinde olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akdemir, Mustafa Atilla, **Kıraat İlmi Eğitim Ve Öğretim Metodları**, İstanbul, Marmara İFAV Yayınları, 2015.

Altıkulaç, Tayyar, "Kisâî Ali b. Hamza", **DİA**, XXVI, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

_____, 'Halef b. Hişâm', **DİA,** XV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

_____,'Tabakat', **DİA**, XXXIX, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî el-Mervezî, **el-Müsned**, thk. Şuayb Arnavut vdğr, Lübnan: Müessetü'r-Risale, 1997.

Arif, Ulu, 'Tâbiîn', **DİA**, XXXIX, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

_____ , 'Tebeu't-tâbiîn', **DİA**, XXXX, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Attâr, Feridüddîn, **Tezkiretü'l-Evliyâ**, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Erdem Yayınları, 1991.

Bâsim b. Hamedî b. Hâmid es-Seyyid, "**Tercîhâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fî Mesâili'l-Kırâât min Hılâli Kitâbeyhi el-Mebsût ve'l-Gâye"**, Mecelletü Tibyân li'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye, Sayı 27, 2016.

Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmed b.Yahya b.Cabir, **Fütuhu'l-Büldân**, thk. Abdullah Enis Tabba', Beyrut, Müessetü'l-Mearif, 1987.

Birışık, Abdülhamit, **Kıraat İlmi ve Tarihi**, Emin Yayınları, Bursa, 2004.

Brockellman, Carl, **GAL**, E.J. Brıll, Londra, 1937.

Çetin, Abdurrahman, **Kur'an'ın İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar,** Ensar Yayınları, İstanbul, 2010.

Çetin, Nihat M."Arap", **DİA**, III, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Çetin, Osmân, "Horasan", **DİA**, XVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Dağ, Mehmet, **Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım**, İstanbul, İSAM, 2011.

Demirci, Muhsin, **Kur'an Tarihi**, İstanbul, Marmara İFAV Yayınları, 2015.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, **İthâfü Füdalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbeate Aşer**, thk. Şaban Muhammed İsmail, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 2005.

Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, **el-Minahu'l-Fikriyye ala Metni'l-Cezeriyye**, Mısır, 1335.

Ebû'l-Mehasin, Yusuf b. Tağriberdi Cemaluddin, **en-Nücûmü'z-Zahire fi Mulûkü'l-Mısr ve'l-Kâhira**, nşr. Vizâratü'l-Kahira, Mısır, 1963.

el-Bağdâdî, İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Arifin Esmai'l-Müellifin ve Âsari'l-Musannifîn**, Beyrut, Daru İhyau't-Türâsü'l-Arabî, 1951.

el-Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd, **Tefsîru'l-Begavî Me'âlimu't-Tenzîl,** thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr, Osmân Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş, Riyâd, Dâru Taybe, 1409.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmaîl b. İbrahîm, **Sahihu'l-Buhâri,** Daru İbni Kesir, Dımaşk, 2002.

el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, **Mu‘cemu’s-Sıhâh**, Daru’l-Meârif, Beyrut, 2012.

ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Said, **Urcûzetü’l-Münebbihe ala Esmai’l-Kurrâ ve’r-Ruvât ve Usûli’l-Kıraat ve ‘Akdi’d-Diyânât bi’t-Tecvidi ve’d-Delâlât,** thk. Muhammed Mickân el-Cezairî, Daru’l-Muğnî, Riyad, 1999.

_____, **el-Mukni‘ fi Resmi Mesâhifi’l-Emsâr,** thk. Muhammed Sadık Kamhavî, Mektebeti Külliyeti’l-Ezheriyye, Kahire, [t.y.].

el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah er-Rumî, **Mucemu’l-Udebâ**, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Daru’l-Ğarbi’l-İslâmi, 1993.

_____, **Mu‘cemu’l-Buldân**, Beyrut, Daru’s-sadr, 1997.

el-Hanbelî, Abdulhay b. Ahmed Muhammed b. İ’mâd el-Akri, **Şezerâtü’z-Zeheb fi Ahbari Men Zeheb,** thk. Abdulkadir el Arnavut, Muhammed el-Arnavut, Beyrut, Daru İbn Kesir, 1989.

el-Kâdî, Abdulfettah, **el-Vâfî fi Şerhi’ş-Şatibiyye, [y.y]** Mektebeti’s-Sevadî, 1999.

el-Makdisî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir el-Benna el-Beşârî, **Ahsenü’t-Tekâsîm fi Marifet’l-Ekâlim**, nşr. M.J. De Goeje, Londra, Matbaati Brıll, 1909.

el-Mansûrî, Ebû’t-Tayyib Nayif b. Salih b. Ali, **Ravdatü’l-Basim fi Teracimi Şuyûhu’l-Hâkim,** thk. Sa‘d b. Abdullah el-Hamid, Riyad, Daru’l-Âsıme li’n-Neşri ve’t-Tevzi‘, 2011.

el-Mekkî, Muhammed b. Ebi Talip el-Kaysî, **el-İbane an Meani’l-Kıraât**, Abdulfettâh İsmail Şelebî, Kahire, Dâru Nehdati Mısr, [t.y.].

el-Nüveyrî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr,** Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2009.

el-Palûvî, Hamid b. Hace Abdulfettah, **Zübdetü'l-İrfân fi Vucûhi'l-Kur'an**, İstanbul. [t.y.].

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre, **el-Câmiu's-Sahîh**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981.

el-Yesûî, Luyis Ma'luf, **el-Müncid fi'l Lüğa ve'l-'Alam,** et-Tabatu'l-Katulikiyye, Lübnan, 1982.

el-Zirikli, Hayrettin, **el-A'lamü Kamusu Teracim**, Daru İlmi'l-Melayin, Beyrut, 2002.

en-Nesefî, Ebû'l-Berekat Abdullah bin Ahmed, **Medarikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil**, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1996.

en-Nîsâbûrî, Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed, **Târîh-i Nîşâbûr,** nşr. Bihmen Kerimi, Tahran, Kitaphane-i İbn Sina, [t.y.].

Eroğlu Ali, "İbn Mihrân en-Nîsâbûrî", **DİA,** XX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

es-Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed, **Cemalü'l-Kurrâ ve Kemali'l-İkra'**, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Mekke, Mektebetü't-Türâs, 1987.

es-Sem'anî, Abdulkerim b. Muhammed Mansur et-Temimî, **el-Ensâb**, thk. Abdurrahman b. Muallimî el-Yemanî ve diğerleri, Haydarabad, Dairetü'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1977.

es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, **Tabakatü'l-Müfessirin**, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, Mektebetü Vehbe, 1976.

_____, **el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an,** Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâleddîn, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Vizaratü'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evkafi ve'd-Da'veti ve'l-İrşad. [t.y.].

et-Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, **el-Mu'cemu'l-Evsat,** thk. Ebû Hammâd Tarık b. Arziddin, Ebû'l-Fadl Abdulhasen b. İbrahim el-Hüseynî, Dâru'l-Harameyn, 1995.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Târihü'l-Rusüli ve'l-Mülük,** nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Kahire, Daru'l-Mearif, 1967.

ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ,** thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut, Müessetü'r-Risale, 1948.

_____, **Marifetü Kurrâi'l-Kibar**, thk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul, 1995.

_____, **Tarihu'l-İslâm ve Vefayâti'l-Meşahiri ve'l-A'lâm**, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmurî, Beyrut, Daru't-Türasü'l-Arabî, 1988.

_____,**Tehzibü't-Tezhib el-Kemal fi Esmai'l-Rical**, thk. Eymen Selame, Kahire, Farûku'l-Hâdiseti li't-Tıbaati ve'n-Neşr, 2003.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an,** nşr. Fevvâz Ahmed, Beyrût, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hariciler", **DİA**, XVI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Hamed, Ğanim Kaddûrî, **el-Ebhas fi Ulûmi'l-Kur'an**, Ürdün, Daru'l-Ammar li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2006.

İbn Asakir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah el-Şafiî, **Tarihu Medinetu Dımaşk**, thk. Muhibbiddin Ebi Said el-U'mrevî, Daru'l-Fikr, 2000.

İbn Ğalbûn, Ebû'l-Hasen Tahir b. Abdulmün'im, **et-Tezkira fi Kırââti's-Semân**, thk. Eymen Rüşdi Süveyd, Cidde, el-Cemaati'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'ani'l-Kerim, 1991.

İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım Muhammed, **Sûretu'l-Arz,** nşr. J.H. Kramers, Londra, 1938.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, **es-Sünen**, thk. Şuayb Arnavut, Âdil Mürşid, Muhammed Kamil Karabelli, Abdullatif Hırzullah, Daru Risaleti Alemiyye, 2009. [y.y.].

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem, **Muhtasaru Târihi Dımaşk**, thk. Riyad Abdulhamid Harirî, Dımaşk, Daru'l-Fikr, 1984.

İbn Mihrân, Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin el-Mihrân en-Nîsâbûrî, **el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-'Aşr,** thk. Sübey' Hamza Hâkimî, Dımaşk, Mecmea'l-Lügati'l-Arabiyye, 1980.

_____, **el-Gâye fi'l-Kıraati'l-Aşr,** thk. Muhammed Gıyâs el-Cenbâz, Riyad, Daru'ş-Şevaf li'n-Neşr'i ve't-Tevzi', 1990.

İbn Kesir, İ'mâdu'd-Din Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihâye**, thk. Abdulllah Enis ed-Dabba, Beyrut, Mektebetü'l-Mearif, 1991.

İbn Mücâhid, Ebû Bekir b. Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî, el-Bağdâdî, **Kitabü's-Seb'a fi'l-Kıraât,** thk. Şevki Dayf, Mısır, Daru'l-Mearif, 1972.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, **el-Muntazam**, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, **en-Neşr fi'l-Kırââti'l- Aşr,** thk. Ali Muhammed Dabba', Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut. [t.y.].

_____, **Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ**, nşr. G. Bergstraesser, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.

_____, **Müncidu'l-Mukriîn,** Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1980.

İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **el-Lübab fi Tehzibi'l-Ensâb**, Beyrut, Daru's-Sadr, [t.y.].

İbnü's-Salâh, Osmân b. Abdurrahman b. es-Salâh, **Tabakatü'l-Fukahai'ş-Şafiiyye,** thk. Muhyiddin Ali Necib, Beyrut, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1992.

Kara, Mustafa, "Hamdun Kassar", **DİA**, XV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Karaçam, İsmail, **Kur'an'ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati**, Marmara İFAV Yayınları, İstanbul, 2016.

_____ , **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri Ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi,** İstanbul, Marmara İFAV Yayınları, 1996.

Kılıç, Mustafa, **Kıraat-Tefsir İlişkisi: Zemahşerî Örneği,** İstanbul, Marmara İFAV Yayınları, 2015.

Kutlu, Sönmez, "Mürcie", **DİA,** XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

_____, "Kerrâmiyye", **DİA**, XXV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Maşalı, Mehmet Emin, "Mushaf", **DİA**, XXXI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

_____ , **Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi**, Ankara, OTTO Yayınları, 2016.

Mesul, Abdulâli, **Mu‘cemu Mustalahâti İlmi’l-Kırââti’l-Kur’aniyye**, Kahire, Daru’s-Selam, 2007.

Özdemir, Mehmet, “Ebû Hafs Haddâd”, **DİA**, X, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Özgüdenli, Osmân Gazi, “Nîşâbûr”, **DİA**, XXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Pırlanta, İsmail “Fethinden Sâmânîler Dönemi Sonuna Kadar Nîşâbûr” **(Yayınlanmamış Doktora Tezi),** Ankara Üniversitesi SBE, 2010.

Sezgin, Fuat, **Tarihu Türasu’l-Arabî**, 1991.

Temel, Nihat, **Kıraat ve Tecvid Istılahları**, İstanbul, Marmara İFAV Yayınları, 2013.

Tüccar, Zülfikar, “Ebû Hâtim es-Sicistani”, **DİA**, XXXVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.